

KAPOSVÁR MŰVELŐDÉSI VISZONYAI AZ 1930-AS ÉVEK KÖZEPÉN

I. KULTÚR- ILLETVE MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET A HELYTÖRTÉNETÍRÁSBAN (Módszertani bevezetés)

A téma a helytörténet és a művelődéstörténet koordinátáival határolható be. Mindkét fogalom vitatott, ezért bevezetőleg általában véve szeretném tisztázni röviden a helytörténet, kicsit hosszabban a művelődéstörténet fogalmát.

A helytörténet fogalom sokféle meghatározást kapott, sokáig lekicsinylően kezelt téma volt. Majd fokozatosan felismerést nyert fontossága, és minden korban meghatározták feladatát. A helytörténet a mai álláspont szerint az országos (vagy – Váczy Péter kifejezésével – az általános) történet szerves részét képezi. A történettudomány egyenrangú szakága, a helyi keretek közt (helyi források segítségével) kialakult szerves történeti összefüggéseket vizsgálja.

Viszonya az általános történettel kölcsönös, mert: a) az általános történet számára viszonyítási alapot képez; b) az általános történet számára adatokat szolgáltat; c) mivel részletkutatásokat végezni csak a helytörténet képes, egy zárt egységen belül az élet teljességét tudja megrajzolni (amit az aprólékos megfigyelés tesz lehetővé).

A művelődéstörténetről is különböző felfogások léteznek, sokáig vitatott volt létjogosultsága, még ma sincs egyértelmű terminológiai meghatározása. Ennél fogva még sok a zavar és a bizonytalanság ezen a területen.

Egy kialakulóban levő történeti rész tudományról van szó, mely most keresi önmaga helyét: metodikáját és metodológiáját. Voltak, akik csak divathulárnak tartották, holott létjogosultsága van. Hiszen létezik a történelem, mint totalitás, és léteznek különböző aspektusok, amelyek segítségével a történelmet vizsgáljuk.

Jelen esetben a művelődéstörténeti szempont az, amiből a történelmet vizsgáljuk, és aminek természetesen gazdasági, társadalmi, politikai összetevői vannak. Ez a fajta módszer lehetőséget ad a történeti valóság mélyebb megismerésére.

Az eddigi általános gyakorlat alapján csak politikai történeti, ritkán gazdaságtörténeti megközelítésről beszélhetünk, vagyis mondhatni pusztán esemény- és eszmétörténetre koncentrálnak írtak történelmet. A

kultúra csak alap és felépítmény viszonyában került említésre egy-egy történeti fejezet végén.

A művelődéstörténet-fogalom értelmezése kapcsán négy cikkre érdemes felfigyelni, melyek összefoglalják a vita lényegét és továbbgondolásra is lehetőséget adnak:

Niederhauser Emil: A kultúrtörténet kérdéséhez (T. Sz. 1974.)

Makkai László: A művelődéstörténet mint értékrend-szer története.

Hanák Péter: A kultúrtörténeti szintézis problémái.

Kosáry Domokos: A művelődéstörténet helye a történelmi szintézisben.

Röviden szeretném felvázolni, hogy a nevezett írások miben értenek egyet, miben látják a problémát, mi az elképzelésük egy művelődéstörténeti munka megírásához.

Niederhauser Emil munkája felhívja a figyelmet a tömegkultúra kutatásának fontosságára.

Széles értelemben kezeli a művelődéstörténet fogalmát. Az emberiség kultúráját anyagi és szellemi kultúrára osztja fel. Az anyagi kultúrán belül megkülönböztet: termelési technika, termelőeszköz, munkamódszerek, szokások és életmódtörténetet. A szellemi kultúrát oktatásügy, politikai ideológia (társadalmi gondolkodás, társadalmi önismeret, mentalitás, osztályöntudat, nemzeti öntudat), tudományok (természet- és társadalom), irodalom, színház, zene és képzőművészetre osztja fel.

Ezen túlmenően az anyagi és szellemi kultúrát még vertikálisan is elemzi, úgymint: kulturális intézményrendszer, kulturális alkotótevékenység és a művek vizsgálata által meghatározott hármassíkban.

A művelődéstörténettel már egyes tudományok foglalkoznak: eszmétörténet, vallástörténet, neveléstörténet, könyvtár- és sajtótörténet, folklór, szociológiai kutatási eredményeiket fel kell használni.

Niederhauser véleménye szerint a kultúrtörténetet szintézisként kell megírni, amelyben benne foglalják az anyagi és szellemi kultúra, mindezt a történeti folyamatba beágyazva, gazdasági, társadalmi és politikai meghatározottság figyelembevételével kell kezelni. Mint írja: „a társadalom a kultúra jellegét, a politika a kultúra problémáit határozza meg”.

Hanák Péter szűken értelmezi a kultúrtörténet fogalmát. Ő a technikatörténetet a gazdaságtörténet feladatkörébe helyezi, az életmódtörténetet pedig a társadalomtörténet körébe, és felteszi a kérdést:

Szükség van-e egyáltalán külön kultúrtörténeti fejezetre. Végkövetkeztetése, hogy igen, mert pl.: a művész irányzatok ritkán kapcsolódnak pártküzdelmekhez.

Kosáry Domokos szerint művelődéstörténetet úgy kell írni, hogy az adott társadalmi modellből kiindulva kell a speciális részek felé jutni. Vertikálisan az általános ideológiai, szemléleti irányzatokat elemeznél (ebbe beletartozik: politikai gondolkodás, eszmék, vallások, egyházak, filozófia, zene, szépirodalom, képzőművészet), majd pedig horizontálisan társadalmi rétegek, osztályok vonatkozásában ábrázolná az adott történelmi folyamatot.

Az említett cikkeken kívül érdemes foglalkozni metodikai szempontból a francia történeti iskola modelljével, akik az emberiség művelődési tevékenységét osztják fel részekre, mely felosztás eredményeképpen keletkezik az ún. kultúrpolitikai gúla.

E gúla kifejezi mintegy a polgári társadalom ideológiáját, megfelel a polgári társadalmi viszonyoknak. Végül is nem más, mint a társadalom betagozódása a kultúrpolitikába, modell, mely világosan elkülöníti a magas- és a tömegkultúrát egymástól.

Mindezekből látható, hogy nagy problémát okoz a művelődéstörténet fogalmának széles, illetve szűk értelmezése, mindez a történettudomány és a segéd- vagy (inkább) résztudományok egymáshoz való viszonyát veti fel.

A széles értelmezés az anyagi és szellemi kultúra egészét, mint egységet vizsgálja. Álláspontja, hogy a kultúra történeti jelenségkomplexum, mindez szintetikus látásmódot igényel, és valóban nehéz a gazdaság-, társadalom- és politikátörténettől elhatárolni a művelődést.

A helytörténetírás segítheti a vita alakulását, ui. területileg zárt anyaggal rendelkezik, lehetősége van a mélyebb vizsgálatokra, és a vizsgálatok során támpontokat nyújthat a művelődéstörténet értelmezésében. Ugyanis jelentős politikai eseményekkel kevés hely története dicsekedhet, de kutatásra méltó viszonyok tanulmányozására mindenütt akad értékes helytörténeti anyag. Helytörténetírásunk számos gyakorlati fontosságú eszmei és gazdasági jelenségre ráirányította a figyelmet, ugyanez a lehetőség fennáll a művelődéstörténeti kutatás során.

A művelődéstörténet fogalmának szűk értelemben való kezelése praktikus abban az esetben, ha meg akarom fogalmazni, milyen területre kell figyelnie a helytörténésznek. (Mint láttuk a széles értelmezés sok problémát vet fel.) Ebben az esetben a következő dolgokat kell számba venni:

1. Az iskola (és a templom) körül kibontakozó szellemi életet. (Ld. egyház és kultúra nagymúltú és nagymértékű összefonódását: mentalitás, erkölcsformálás, oktatás stb. Ehhez a vizsgált felekezet, illetve plébánia történetét kell ismerni.) Az iskola története a nevelés, a szaktárgyak tekintetében vizsgálható. Az iskolába járás foka is mutató egy település művelődésére vonatkozóan, eleve meghatároz egy kulturális szintet. (Kik lettek az iskola tanulói közül híres emberek, kik voltak az iskola legkiválóbb nevelői, milyen hagyományok voltak az iskolában, mi volt az ott tanuló diákok fejében?)

2. Feltétlenül foglalkozni kell a helyi kultúra intézményeivel: múzeum, könyvtár, levéltár, könyvesbolt, történelmi és irodalmi társulatok, dalárdák, olvasóköri, szakszervezetek, társadalmi és művelődési egyesületek, szabadkőműves páholyok stb.

Az egyesületekkel foglalkozni külön érdekes dolog. Nagyon sokszínűek és sokrétű művelődés hordozói. A századforduló előtt jöttek általában létre, gyakran foglalkozás szerint (pl.: Ipartestület Olvasóköre), vannak, amelyek tipikusan művészetekkel foglalkoztak (pl.: irodalmi, (műkedvelő) színjátszó társulatok). A városszépítési egyesületek kulturális és gazdasági jellegűek is. Fontosak a helyi történeti, régészeti egyesületek is, melyek létrejötte szintén a századforduló előttre nyúlik vissza.

3. Alapvető információkat tartalmaznak a különböző művelődési lapok, bár ezek száma vidéki viszonylatban elég csekély, és általában rövid élettartamúak; vagy a politikai lapok irodalmi rovata, műsorkezlése is sokat elárul a helyi művelődési viszonyok jellegéről.

4. Nagyon jelentős kultúraképző szerepe van mindezekon kívül a helyi színházak (kisebb városokban nincsenek állandó társulatok), és a mozi megjelenésének, elterjedésének. Mindezekon kívül nem szabad megfeledkeznünk a tömegkultúra egyéb termékeiről sem (plakát, hirdetések, reklámok, katalógusok stb.).

5. Tanulságos megvizsgálni mindenkor, hogy milyen áldozatot hoz a város a kultúrintézményei érdekében (költségvetések), megnézni, kik voltak a színházi bizottság, közüzemi bizottság stb. vezetői.

6. Természetszerűleg legújabbkori történeti adatok esetén élő személyek információi alapján tehetjük igazán teljessé és életszerűvé a képet. (Természetszerűen forráskritikát alkalmazva.)

Végül is nyomon kell követni, milyen úton, hogyan jött létre ez a kultúra. Hasznos egybevetni az adott helyi művelődési viszonyokat más helységekkel (Kaposvár esetén pl. Egerrel), összevetni a VKM rende-

leteivel, az általános történettel. Megvizsgálni pl. hogy egy adott város mint kultúrközpont mennyiben formálója a környező falvak kulturális viszonyainak, milyen más kultúrcentrumokkal vannak kapcsolatai. Mindezen összehatás eredményeként megvizsgálható, miként alakították a különböző kulturális hatások az emberek gondolkodását: mennyiben voltak vallások, miféle erkölcsök szerint éltek, milyen volt a korabeli mentalitás.

A művelődéstörténet helytörténeti viszonylatban is módszertanilag kevésbé kidolgozott téma. Kisebb (jelentőségű) városok művelődéstörténetére vonatkozóan alig készültek még munkák. A kulturális élet egyes területeit érintően (iskola, levéltár) történetek kutatások, születtek munkák, de egy helység művelődéstörténetének komplex feldolgozására még nemigen akadt vállalkozó. Pláne akkor, amikor sok helyütt még a művelődési intézményrendszer története sincs megírva. Kaposvár esetén pl.: teljesen hiányzik a színház-történet, a sajtó-történet, a nyomda- vagy könyvkiadástörténet, az iskolatörténetek nagy része, a mozitörténet sem teljes.

A feladat felvázolása után látható, mennyire szerteágazó problémakört kell megvilágítanom, mennyire kitaposatlan az az út, amire ez a téma vezet. Ezért egyszerűsítettem magam számára a feladatot. Megpróbálkozom két év (1934 és 1935) kulturális életét áttekinteni és ennek alapján jellemezni a világgazdasági válságot követő közvetlen időszakban Kaposvár művelődéstörténetét.

E rövid időszak lehetőséget nyújt egy kulturális keresztmetszet megrajzolásához, viszont azzal a hátránnyal jár, hogy előzményekre, következményekre való utalásra, összehasonlítások megtételére csak ritkán van lehetőség. Következik ez abból, hogy a kulturális élet egyes szférái kevésbé, illetve egyáltalán nem kutatottak.

Nehézséget okoz a művelődés, a kultúra tartalmának, illetve ezen tartalomnak megfelelő társadalmi (mintegy ezen kultúra bázisának, létrehozó, igénylő és befogadó) közegének mélyreható vizsgálata. E kérdéskör megválaszolása helyett csak a probléma felvázolásával találkozhat az olvasó, mindennek megválaszolása, feltárása további kutatómunka feladata lesz.

II. VÁROS AZ 1930-AS ÉVEK KÖZEPÉN

Somogy vármegye népességét és kiterjedését tekintve a Horthy-korszak Magyarországának második legnagyobb vármegyéje. Székhelye Kaposvár, melynek lélekszáma az 1930-as adatok szerint 32 715. Lélekszámban megelőzik a Budapest környéki városok, valamint Szombathely, Békéscsaba, Szolnok, Nyíregyháza, Makó, Szentes, Kiskunfélegyháza. De Nyíregyháza, Békéscsaba, Makó, Szentes, Szolnok és

Kiskunfélegyháza városias jellegüket tekintve messze Kaposvár mögött helyezkednek el.¹

Az első világháború közismerten derékba törte a város gyorsabb ütemű fejlődését, jellemző a századforduló körüli nagy építő és városrendező lendület megtörése, ezt követően a két forradalom után lassú fejlődési ütem jellemezte az ellenforradalom korszaka alatt.

A megyét a területvesztés kismértékben érintette, viszont annál inkább károsan hatott gazdasági életére az új, megváltozott országhatárok húzódása. Elvesztett számára a Budapest–Fiume vasútvonal jelentősége és lehetősége, megszűnt a fiumei tengeri kivitel olcsósága, megszűnt a horvátországi és olaszországi élelmiszerpiac. (Termény-, állat- és cukorkivitel irányult ide.)

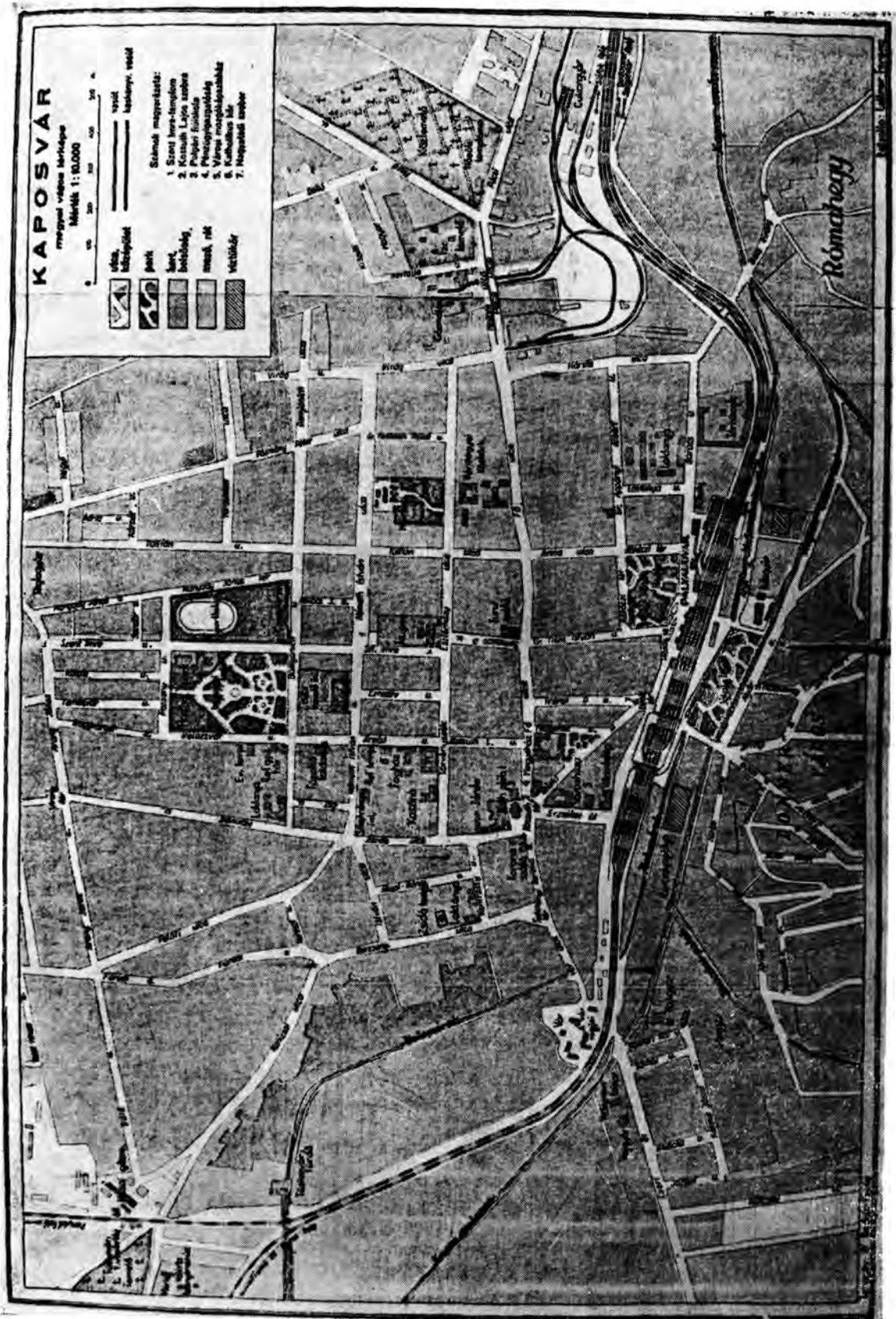
A fejlődést gátolták az 1919 utáni magyar gazdasági-társadalmi-politikai viszonyok: a nagybirtok uralma, az általános tökehiány, az első világháborút követő válság.

Kaposvár életében a konszolidáció dr. Vétek György polgármestersége alatt megy végbe, az 1925-ben felvett Speyer Company féle kölcsönrel kel új életre a város. A polgármester 22 milliárd papírkoronát igényelt beruházási célokra, ebből azonban mindössze csak 13 milliárd 100 millió korona került folyósításra (1 P = 12 500 K), ami kb. 1,5 millió pengőt tett ki. A külföldi kölcsönöknek és az ínségmunkának köszönhetően lehetővé vált a világgazdasági válságig bizonyos építőmunka kibontakozása (plomépítkezések, két elemi iskola, posta, leánygimnázium, fiú polgári, városi mozi, repülőtér, csendőrparrancsnokság, ravatalozó, tűzoltó laktanya, donneri strand, fertőtlenítő állomás stb.).

Dr. Vétek György polgármestersége alatt a város valóban szépült, épült, modernizálódott, a munka zömét ínségmunkásokkal végeztették. A híres „virágos Kaposvár” így jött létre.

Dr. Vétek György polgármester (aki Vétekről Kaposvárra magyarosította családnevét, ezzel is „mintegy a város iránti szeretetét” demonstrálva – írta az Új Somogy 1934. február 24-i száma) érája fémjelzi a két világháború közti időszakot Kaposvár tekintetében. A kaposvári születésű, jogi végzettségű polgármester Pécssett kezdte pályáját, majd Budapesten az Állami Legfőbb Számvevősnél mint miniszteri segédtitkár teljesített szolgálatot. 1922. február 1-én lett Kaposvár polgármestere. A Hősök temploma felépítése körül szerzett érdemeiért a pápa 1926-ban a Szent Gergely-rend Lovagkeresztjével, a város parkírozásáért pedig Szcitovszky Béla v. belügyminiszter dicséret oklevéllel tüntette ki. Kaposvár történetében szerepeltek már kiemelkedő polgármester egyéniségek (pl. Németh István), kiknek tevékenysége meghatározó jellegű volt a város életében. Bár kivételes értékűnek nem mondható dr. Vétek György érája, de ténykedése jellegzetesen meghatározó Kaposvár

1 1942, XXIII. tc. = Magyar törvénytár... 178–181. p.

vonatkozásában. A háborút követően rendezte a város anyagi problémáit, rendbe hozta a közüzemeket, munkássága eredményeként új utcák nyíltak, sor került bizonyos építő tevékenység kibontakozására is. (Bár ez méreteiben nem hasonlatos a századfordulón végbement nagyarányú változásokhoz.) Elmondható, hogy a korszak igényeinek, követelményeinek megfelelően, a rendszer adta lehetőségek között, a kisvárosi lét, a modern gazdasági központ bontakozásának feltételeit teremtette meg.

A megye mezőgazdasági jellege e korszakban is dominál, még a megyeszékhelyen sem fejlődött ki jelentősebb ipari bázis. A város nagyipari üzemei a mezőgazdaság termékeinek feldolgozására épültek.

1930-ban a városban mindössze tizenöt vállalat alkalmazott húsznál több fős személyzetet. Ez a tizenöt vállalat is összesen mindössze 910 főt foglalkoztatott (ipari keresők 18,4 százaléka). Közülük a legjelentősebbek:²

Cukorgyár	332 fő	Szabóüzem (2)	54 fő
Gőzmalom (2)	133 fő	Villanytelep	42 fő
Téglagyár (2)	114 fő	Vajgyár	43 fő
Szálloda (2)	58 fő	Vízmű	25 fő
Vasúti műhely	55 fő	Fűrésztelep	21 fő

A város ipari foglalkoztatottságára nem a nagyipar, hanem az 1–5 segéddel dolgoztató kisipar a jellemző, és 1930-tól fokozottan érvényesült ez a tendencia.

A gazdasági válságot helyi nyersanyaggal és munkaerővel vészelték át az élelmiszeripari és könnyűipari vállalkozások. 1932-ben megszűnt a vasúti javítóműhely is, az építőipar súlyos helyzetbe került, a kaposvári sörgyártás felszámolódott (mely a Somogyi Virtus nevű barna sört és a Kupa vezér nevű világos sört gyártotta).

Kaposvár legnagyobb és legtökeerősebb gyára a Hitelbank érdekeltségébe tartozó Mezőgazdasági Ipar Részvénytársaság Cukorgyára volt. A gyár Kladnigg Alajos főigazgató vezetése alatt állt, aki a város leggazdagabb emberének számított. Nagy szerepe volt a gyár építésében. 1901-ben és 1929-ben jelentős rekonstrukciót hajtottak végre a gyáron, s az ország 13 cukorgyára közül nagyságát tekintve a negyedik helyen állt. Exportja a Balkán, Anglia és Svájc felé irányult. Az érdekeltség rendkívül nagy haszonra tett szert, mivel a melléktermék (a répaszelet és a melasz) eladási árából megtérült a végtermék előállításának költsége.

A gyár vezetősége jelentős szerepet töltött be az ellenforradalmi korszak éveiben a város életében. A kormányzói elismerésben részesült igazgató rendkívül bigott katolikus volt. Elérte, hogy 1925–27-ben munkásainak templomot építettek (Hősök temploma), ezért a pápa is elismerésben részesítette. Külön hit-

oktatót fizetett, hogy „munkásait közelebb vigye a valláshoz”. Azért létesítették a sportklubot, a kultúr-otthont, hogy a szervezett munkásoktól a gyár dolgozóit lehetőleg távol tartsák. A gyár környékén külön munkáskolónia jött létre. A természetbeni juttatások, s a gyári kolónia lakás következtében a Cukorgyár munkásai az átlagosnál magasabb munkáséletszínvonalon élhettek még a válság ideje alatt is.

A kisipar keretében 82 féle iparág volt képviselve Kaposváron. 1931-ben ez mintegy 1100 önálló mestert jelentett. Ötven fő felett a következő iparágak voltak képviselve: asztalosok 66, férfiszabók 73, női szabók 73, borbélyok 33 fővel. Húsz önálló iparosnál többet foglalkoztató iparág pedig: kovács 21, kőművesmester 30, kőművesiparos 30, lakatos 42, hentes és mészáros 43, női fodrász 28, sütődés 29, szobafestő 27, tetőfedő 23, kávé és vendéglős 39, villanyszerelő 20, vízvezeték-szerelő 20 iparost jelentett.

A legtöbb önálló iparosmester főleg segéd nélkül, a létminimum alatt tengődött. Egyébként Somogy vármegyében volt a legalacsonyabb az ipari munkabér. 1935-ös adat szerint az országos évi átlagbér 1029 P, Kaposváron pedig a 650 P-t sem érte el. A válság alatt a kisiparosok még ennél is kevesebbet fizettek munkásaiknak, többségüket elbocsátották. Negyedszázad alatt a város félszáz leggazdagabb polgára között átlag 5–7 kisiparost, illetve kisüzemtulajdonost találunk.

A kaposvári hiteléletet hét tekintélyes pénzintézet képviselte. Pénzforgalmuk pusztán a megyére korlátozódott. A hét pénzintézet: a Somogy megyei Takarékpénztár, a Dunántúli Bank és Takarékpénztár, a Kaposvári Takarékpénztár Gazdasági és Ipari Bank RT., a Magyar Általános Takarékpénztár Kaposvári Fiókja, a Kisgazda és Kisiparos Takarékpénztár, a Kereskedők és Iparosok Takarékpénztára és a Kaposvári Bank RT.

Kaposvár pénzintézetei az iparba, a kereskedelembé és a mezőgazdaságba kihelyezett tőkéjükkel nagyban befolyásolták a város és a megye életét. Az igazgató és választmányi tagjaik vagyonuk alapján bekerültek a város képviselőtestületébe. Hogy jobban befolyásolhassák a várospolitikát, a város vezető tisztviselőit igazgatósági és felügyelőbizottsági tagoknak választják.

A város kereskedelmi élete is a mezőgazdasági termékekre épült. 1920–30 között a város ötven legnagyobb adófizetője közül 13–27 fő kereskedő volt. A gazdasági válság éveitől a 30-as évek végéig 10–12 között mozgott a számuk. A harmincas évek gazdasági helyzete a legmenőbb üzletek közül csak néhányat vitt csődbe. Általában a kis tőkével rendelkező vegyeskereskedők közt volt a legtöbb fizetéstelen üzlet (51 százalék).

1932 után a város hagyományos üzleti életében (fűszer, csemecge, üveg, bor, fa, szén, cement, bőr,

2 ANDRÁSSY ANTAL: A város az ellenforradalmi rendszer idején 1919–1944 = Kaposvár – várostörténeti tanulmányok – Szerk.: Kanyar József Kaposvár, 1975. 357–457. p. 358. p.

könyv, papír stb.) egy-két fővárosi alapítású áruház is létesült Kaposváron. Pl. a DEL-KA cipőáruház (igaz, a DEL-KA mögött a csehszlovák Bata gyár állt), amely a Dunántúl legkorszerűbb üzletének számított.

Kaposvár földrajzi és közigazgatási helyzetéből következően is jelentős közlekedési csomópont volt. A vasút jelentősége mellett rendszeres autóbusszjárat kötötte össze Igal–Somogyszillel, Sásd–Péccsel, Lengyeltóttal. Még repülőtere is létesült, 1934. július 16-án indult meg a Kaposvár–Budapest közötti személyforgalom. A gép hetente háromszor (hétfő, szerda, péntek) közlekedett.³ A repülőteret a 30-as évek végén átvette a katonaság.

Kaposvár rendezett tanácsú város, illetve 1929-től megyei város. Ez közvetlen a megye alá rendelt (mintegy járási jogú) városi rang, csak más elnevezése volt. A szervezet és a hatáskör lényegében ugyanaz maradt, azzal a különbséggel, hogy a városi tanács (természetszerűleg nem a mai értelemben vett tanács) megszűnt és hatáskörét egyszemélyi vezetőként a polgármester vette át. Kaposvár lakossága az ellenforradalmi korszakig jelentősen megnövekedett. Mint Somogy vármegye egyetlen városa, munkalehetőséget kínált a környező falvak agrárproletárjainak.

A lakosság foglalkozás összetételében 1921 és 1940 között a következő változás történt:³

	1920.	1930.	1940.
Mezőgazdaság	4 061	3 820	3 600
Ipar-kisipar	9 728	10 516	9 806
Keresk. és hitelélet	2 944	3 455	3 668
Közlekedés	2 577	2 044	1 894
Közszolgálat és szabadfoglalkozás	3 267	3 486	3 597
Véderő: rendőrség és csendőrség	2 237	1 444	2 234
Napszámosok	931	1 823	1 636
Nyugdíjasok és tőkepénzesek	1 852	2 505	3 550
Házi cselédek	978	988	767
Egyéb ismeretlen és szabadfoglalkozásúak	1 482	1 624	2 230
Összes nép:	29 610	32 715	32 982
Kereső:	13 887	15 108	
Eltartott:	15 723	17 607	

A város a 20-as évekhez képest kereskedői, köztisztviselői, kispolgári várossá alakult. Ez a folyamat a 30-as években tovább folytatódott és felgyorsult. Kaposvár közéletére is az állami tisztviselők, alkalmazottak, katonatisztek, nyugdíjasok megnövekedett száma és szerepe a jellemző.

Mindezek előtt mind jövedelemben, mind költségekben, életvitelben vezetett, egy a kereskedelmi és

hiteléletben számbelileg és vagyonban megnőtt polgári középréteg. A polgári ízlést a városban ők diktálták.

A város kerületi beosztását tekintve a 30-as években a zsúfolt, drága belvárosból kifelé, az olcsóbb peremkerületek felé építkeztek.

Az I. kerületben, ami a tulajdonképpeni városmagot jelentette, a leggazdagabbak laktak. Ez a terület a Kossuth tér és a környező kereskedelmi negyed.

A legszegényebb kerület a Donnerváros (V.) (Donner sörgyáros 1863-as parcellázásai során keletkezett) és a Cser volt (IV.). Itt a kifizetésű munkások és alkalmazottak éltek. Telkük üres területen húzódott, a Kapos is gyakran előtötte. Meghatározó jellegű volt még a Pécsi utcai kerület, ahol tulajdonképpen a cukorgyári munkás-kolónia húzódott.

A lakásviszonyokról általában annyit, hogy a lakóházaknak 60%-a épült kőből vagy téglából 1930-ban. Északkeleti, északnyugati és a Pécsi utcai (II., III., IV) kerületekben a vályog és sárházak száma magas. Az 1930–36 közt felépült lakóházak 58%-a egyszobás, fürdőszoba nélküli volt. (A kétszobás lakások 28, a háromszobás 9%-ot tett ki.) Az új lakóházak többségét kifizetésű emberek építették, gyakran hitelbe. Az újonnan épülő lakások zöme kevés ízléssel épült, jól látszik mindez a tisztviselőtelep nemesi kúriáit utánzó kis épületein.

A gazdasági válság idején a munkanélküliség jelentős volt a városban. Elég csak a polgármester 1933. évi jelentését olvasnunk, amelyben kiderül, hogy az egyik ármentesítési közmunkára szükséges 1120 munkás helyett 5533 munkanélküli jelentkezett. Mint az az iménti adatból is látszik, a város inségmunkát szervezett a munkanélküliek számára. Ingyen semmiféle megélhetést nem biztosítottak a számukra. („Munkaképes egyén ellenszolgáltatás nélkül támogatást nem kap.”) 1933 tavaszán a város lakosságának 1/6-át érintette az inségmunka.

A világgazdasági válság hatására az építkezések leálltak, a vezetők is jól látták: „Sohasem volt bizonytalanabb a jövő, mint ma, amikor az anyagi erőforrások apadóban vannak. Terveink vannak, hozzátehetjük, szép számmal. Azonban megvalósításuk csak a gazdasági viszonyok jobbrafordultával teremthető meg. A közeljövőben elsősorban lehetőséget kell találni a város tartozásainak törlesztésére.”⁴ A tartozási listán Kaposvár a megyei városok közt a 12. helyen állt. (Az országos átlagos tartozás egy főre: 57 P; itt: 68,14 P.)

Az évi költségvetésekhez elég alacsony fedezet állt a város rendelkezésére, a hiányzó összeget pótdadó kivetésével szerezték be. 1935-ben a város költségeinek fedezésére 58%-os pótdadószázállékkal számolt. A túlméretezett városi építkezések és közigazgatási kiadások miatt a polgármester nyomására a képviselő-

3 Uo. 374. p.

4 Somogy megye Trianon után. Szerk.: Dömjén Miklós, Bp., 1932. 13. p.

lőtestület fokozatosan emelte a községi pótdadót a költségvetési hiány pótlására.⁵ A szűk anyagi keretek dacára a további építkezési tervek elég nagyszabásúak voltak: új vágóhid, kultúrpalota, új felsőkereskedelmi iskola felépítése, az államrendőrség, a pénzügyőrség épülethez juttatása, sőt felvetődött egy harmadik gimnázium szükségessége (internátussal), amikre valóban szükség is lett volna, de az adott körülmények között nagy részük csak terv maradt.

Többnyire azonban pénzügyi lehetőségek és tőkés kezdeményezések hiányában a város gazdasági erejét látványos külsőségekkel igyekezett demonstrálni. Pl. 1934-ben a Kaposvári Hét (szept. 2–8.) vagy 1935 júniusában a Virágos Hét megrendezésére került sor. E fajta rendezvények nemcsak Kaposváron zajlottak. Miskolc, Pécs, Debrecen, Szeged, Kecskemét is rendezett már előtte hasonlót. De hát hol van túlük Kaposvár? E rendezvények célja az volt, hogy a város az egész ország figyelmét magára terelje, látványos törekvés volt a törvényhatósági jog megszerzése (amit az 1942. 23. tc. alapján Szombathellyel egyidőben meg is kapott). De mindezen túl ezek az alkalmak gazdasági és kulturális megmozdulást jelentettek a város egyesületeinek, intézményeinek és gazdag szórakoztató programot a látogatóknak (lőverseny, foci, kerékpárverseny, galamblövészet, térzene, virágkarnevál, „bokréták” műsora, somogyi festők kiállítása, egyházművészeti kiállítás, divatbemutató, hangverseny, bál stb). Tehát e rendezvények részben a csillogást, a parádét szolgálták, másrészt nagy bevételeket hoztak a helyi iparosoknak, kereskedőknek, érdekeltségeknek, alkalom volt a városnak arra, hogy kitűnjön. Így a polgármester a várost valóban „virágos Kaposvárrá” tette. Thury Zsigmond a Kaposvári kalauz (1928) c. munkájában írja, hogy e célból a város befásított 14 rendezett utcát, a gyalogjáró mentén virágos gyepszegélyt létesítettek. Mintegy két év alatt másfél ezer utcai fát, tízezer darab muskátlit ültettek ki. Fokozottan figyeltek rendbentartására, a köztisztaságra „a közléls nagy gyönyörűségére”. Mindezek dacára a városkép nem sokat változott a századelőhöz képest.

Milyennek láthatta a korabeli látogató Kaposvárt? Az idegen a pályaudvarról jövet a Hősök ligetéhez (mai Színház-park) ér, ahol Kaposvár egyik büszke épületét, a szecessziós színházépületet láthatja. A park vasútállomás felé eső részén látható a 44-es bakák hősi emlékműve (Jálics Ernő szobrász alkotása). Majd továbbhaladva a Baross utcán a látogató a Deák térre jut, ahol Nagyatádi Szabó István szobra állt, majd a Teleki utcán át a Megyeháza mögött bejut a „city”-be, a Kossuth térre. Az oktagon alakú tér közepén Kopits János Kossuth-szobra (1911) áll. Itt található a Városháza (Erzsébet út sarka), vele szemben pedig a Nagytemplom (Zárda utca sarkán). A szobor mögött a régi gimnáziumi épület áll. Az Er-

zsébet úton látható a Városi Mozgóképszínház palotája (1928), a Korona utca pedig Kaposvár kereskedelmi főutcájaként mutatható be a vendégnek.

A Széchenyi tértől északra a Berzsényi utcában látható a zsidótemplom, ettől DNy-ra, a Vár utcán jut el az idegen a kaposvári várhoz. Ez valamikor vízi vár volt, de falait elhanyagolták, építőanyagként gazdasági épületek emeléséhez felhasználták. Ebben az időben azonban még látható volt néhány csonka fala.

Kaposvár Fő utcáján található az Eszterházy-ház, a klasszicista stílusban 1825–31 közt épült Megyeháza, homlokzatán a „Közjónak” felirattal, távolabb pedig a vármegyei közkörház (1846). A Fő utca végén van a Cukorgyár telepe, a Keleti Temető, mely előtt az 1927-ben elkészült Hősök Temploma áll.

A Fő utcától É-ra szabályos utcákat alakítottak ki, itt helyezték el a legújabb középületeket.

A Somssich Pál utca vezet az Eszterházy utcába, ahol a város jó hírnévnek örvendő reál-gimnáziuma található (1898-ban emelt épület), mely Kaposvár első gimnáziuma volt (1806-os alapítású). Ebben az utcában áll a Nemzeti Kaszinó épülete (1911), mellette az Igazságügyi palota. Az Árpád utcán továbbmenve található a Katolikus Kör székházát és az 1908-ban épült református templomot.

A Fő utcával párhuzamos Németh István utcában helyezték el a tűzoltólaktanyót, a MÁV nevelőintézetét, itt látható az 1911-ben épült Szent Imre templom.

Kaposvár északi részén helyezkedik el a gyönyörű Horthy-park, a „virágos Kaposvár” legnagyobb büszkesége. Itt állítottak fel egy katonai emlékoszlopot, 1936-ban Berzsényi Dániel és Rippl-Rónai József szobrát. Az itteni pavilonban tavasztól rendszeres térzenét szolgáltatott a helyi katonaság, illetve a MÁV fúvószenekara. A parkot középületek szegélyezik. Nyugaton a Református gyülekezeti ház és az evangélikus templom, keleten az új, 1927-ben épült Berzsényi Polgári Fiúiskola, a Sporttelep és a csendőrségi palota.

A vasúton túl új városrészek keletkeztek. A legrégebb a Donnerváros. A Kapos és a csatorna közt itt található a Jókai-park, melynek híres fáit ekkorra már kivágták. Mögötte a városi strand.

A Cseri úton haladva jutunk el a harminchaldas Virágos-rétre, ahol a város szépítésére szánt virágokat termesztik.⁶

A város egyes utcái napjainkban is őrzik ezt a hangulatot, különösen a nosztalgia jegyében történt felújításuk után. Az 1930-as évek politikai arculatát alapvetően meghatározza a hitleri fasizmus győzelme és megszületése Németországban. Magyarországon felborult az ellenforradalmi rendszer konzervatív típusú uralmának belső egyensúlya, a világgazdasági válság Gömbös Gyula és csoportja hata-

5 Andrassy im. 397. p.

6 Kaposvár (Budapest székesfőváros iskolai kirándulónonatai). Bp., 1936.

lomra kerülését eredményezte. A különböző politikai vezető rétegek belső erőviszonyai ennek megfelelően eltolódtak. Az agrárius és fajvédő csoportok kezdetben az olasz, később a német orientációt követték.

A 30-as évek második felére a gazdasági válság okozta szociális feszültség enyhült, következésképpen a rendszer vezetési stílusa is ennek jegyében módosult.

1935–36-ra a gazdasági válság már oldódni kezd, és a kultúrát egyáltalán igénylő városi tömegek számára (a kispolgárságig és az ipari proletariátusig lemenően) már nyílt némi szerény lehetőség legalább időnként egy-egy mozielőadás megtekintésére.

III. A VÁROS KULTURÁLIS ÉLETÉNEK INTÉZMÉNYHÁLÓZATA

Az ellenforradalmi rendszer hatalomrajtásától a felszabadulásig tartó időszakát lényegében azonos kultúrpolitikai törekvések jellemezték, ha különböző politikai hatások módosították, árnyalták is ezt a programot.

A korszak alatt változatlanul a politikai cél a tökérszender konzolidálódása, Trianon revíziója és a baloldali (bizonyos korszakokban a szélsőjobbaldali) erők visszafogása, elnyomása volt.

Az ellenforradalmi rendszer kultúrpolitikájának alapjait gr. Klebelsberg Kunó VKM teremtette meg. A kultúrfőlény-konceptió, amely jól beleillett a revízió és az „egyedül vagyunk” politikai irányvonalba, megteremtette a kultusztárca megbecsülését, lehetővé tette a kor színvonalának megfelelő kultúrpolitika megvalósítását.

Utóda, Hóman Bálint ezen az alapon indul tovább, de minisztersége alatt érvényesülni látjuk a gömbösi centralizációs törekvést a kultúra területén is. E kultúrpolitikának az érvényesülését, vagy nem érvényesülését, a központi, illetve a helyi irányítás által létrehozott, valamint Kaposvár társadalmi úton kialakított helyi kulturális viszonyait szeretném megvilágítani az 1934-es és 1935-ös esztendőben.

Egy város szellemi életét azok az intézmények teremtik meg, melyeket annak vezető szervei, vagy pedig az állam a kulturális élet fejlesztésére és ápolására hoz létre. A város polgárainak kulturális igénye azonban ezen intézményeken kívül (kulturális, társadalmi egyesületek, önképzőkörök stb. létrehozásával) sajátos kulturális lehetőséget teremtett.

A debreceni, pécsi, szegedi egyetemek létrehozásával új kultúrközpontok keletkeztek. Kaposvár, mely egyetemen nem rendelkező város, Pécs szellemi hatókörébe tartozott.

Ahhoz, hogy az emberek kultúra-befogadóképességét megállapíthassuk, mindenekelőtt meg kell vizsgálnunk az iskolázottság fokát. Kaposvár iskola-

városnak mondható, ahol az óvodától kezdve minden iskolai szint képviseltette magát, egészen a nyolcosztályos gimnáziumig.

Az iskolázottság után az iskolán kívüli népművelést kell vizsgálat alá venni, mivel az iskolába nem járt, vagy azt befejezni nem tudó embereknek alapvető ismereteket, másoknak a kiegészítő ismeretek megszerzési lehetőségét jelentette. Majd a kulturális élet terén nemcsak a központilag szervezett közoktatásról és a magas kultúrát képviselő egyesületekről kell beszélnünk, hanem a műveltség egy alantabb szféráját, a helyi tömegkultúra kereteit és tartalmát kell megvilágítanom a helyi sajtó és az akkoriban működő két mozi vonatkozásában. Ezt követően a kulturális és egyéb társadalmi egyesületek tevékenységét fogom áttekinteni. Ezek igen élénk szellemi életet éltek, még ha különböző, eltérő színvonalú is.

A város szellemi életének a meghatározója volt ebben az időben is a „Kaposváriak monumentális színháza”⁷, bár e korszakban a vidéki színészet, színjátás, főleg anyagi okok miatt meglehetősen mélyponton állott.

Végül a kép teljessége kedvéért, jelentőségét tekintve sem szabad megfeledkezni a város zenei életéről, rendezvényeiről, kórusmozgalmáról, a magyar dal szeretetéről és művelőiről.

Összegezve az elmondottakat: dolgozatom arra vállalkozik tehát, hogy a fentebb vázolt kulturális élet sokszínűségét ragadja meg 1934–35-ben.

a) Iskolák és iskolázottság

Kaposvart iskoláinak száma és a különféle iskolafokokozatok megléte alapján iskolavárosnak mondhatjuk. Volt három középiskolája, két polgári iskolája, egy iparostanonciskola, egy mezőgazdasági szakiskola, egy siketnéma intézete, MÁV nevelőintézet, öt állami és két felekezeti elemi iskolája.

Kaposvár 32 715 fős lakossága a következő felekezetek közt oszlott meg:⁸

róm. kat.:	26 162 fő
gör. kat.:	87 fő
ref.:	831 fő
görögkeleti:	37 fő
izraelita:	3 025 fő
egyéb:	49 fő

Nemzetiségi hovatartozás szerint: magyar 32 000, német 352, szlovák 28, román 6, horvát 56, egyéb 273.

Kaposvár két legnagyobb felekezete a római katolikus és az izraelita volt, így érthető, hogy a két legjelentősebb felekezet egy-egy elemi iskolát is fenntartott. (Az izraelitáké csak négyosztályos volt.)

Az elemi iskolák adatai a következő képet mutatják:⁹

7 Somogy megye Trianon után. Szerk.: Dömjén Miklós. Bp., 1932. 31. p.

8 SIPOS GYORGY: Somogy vármegye kislekikonja Kaposvár, 1937. Új Somogy ny.

9 ANDRÁSSY im. 388–392. p.

	1928.	1937.	tanulók		
Cseri úti	204	240	5 tanterem	5 osztály	6 tanerővel
Sétatéri					
(Donner)	405	365	6 tanterem	9 osztály	9 tanerővel
Központi	595	668	13 tanterem	20 osztály	20 tanerővel
Pécsi utcai	380	473	3 tanterem	6 osztály	6 tanerővel
Petőfi utcai	518	183	13 tanterem	13 osztály	13 tanerővel
Zárda	242	∅ adat	6 tanterem	6 osztály	6 tanerővel
Izraelita	148	∅ adat	4 tanterem	4 osztály	4 tanerővel

Az elemi iskolák egyenletesen oszlottak el a város területén, mindegyik kerületben volt egy. Feltételeiket tekintve azonban nem voltak túl jó körülmények között. Általában szűknek bizonyultak a tanulólétszámhoz képest. A központi állami elemi iskolában tanult a legtöbb diák, ennek vezetője Gyulai István igazgató (1924 óta) volt, aki mellesleg kiváló pedagógus és kiváló zenész hírében állt.

A Vármegyei Tanítók Egyesületének alelnöke, majd 1925-től elnöke lett, tagja volt a Gárdonyi Irodalmi Egyesületnek is. A felsőkereskedelmi iskolában 1922-től éneket is tanított.

A Cseri és a Pécsi utcai elemi népiskolák a 20-as években épültek, a többiek még a monarchia alatt létesültek.

1935-ben a tankötelesek 5⁰/₀-a nem járt iskolába. 1930-as adatok szerint Kaposvár 6 éven felüli lakosságának 93,7⁰/₀-a tudott írni-olvasni, 6,3⁰/₀ az analfabéták aránya.

Ez az adat országos viszonylatban közepes arányt fejez ki. Hogy az analfabéták 7,3⁰/₀-a lakott belterületen, 16,3⁰/₀-a külterületen, jelzi számunkra, hogy az iskolába nem járás, így tehát az analfabétizmus fő oka a szegénység volt. Az analfabétizmus leküzdésére 1925-től a Somogy vármegyei Iskolán kívüli Népművelési Bizottság külön analfabéta-tanfolyamokat szervezett, de erről részletesebben majd a következő fejezetnél.

A korszakban középiskolának számított a polgári iskola is. Ezen iskolatípusból kettő is volt Kaposváron. Az egyik a fiúk, a másik a lányok számára. A Kaposvári Államilag Segélyezett Községi Berzsényi Dániel Polgári Fiúiskola új épülete a Horthy-park ÉK-i részén 1927 tavaszán épült fel. (Előde a Kosuth téren helyezkedett el.) Az új iskola a város egyik legszebb középületének számított. Meglehetősen nagy érdeklődés mutatkozott ezen iskolatípus iránt. Az iskola értesítői szerint: 1933–34-ben 437 rendes, 25 magántanuló. 1934–35-ben 468 rendes, 24 magántanuló, 1935–36-ban 512 rendes, 21 magántanulója volt. Az igazgatón, Gálos Ferencen kívül 12 tanár és 4 hitoktató (róm. kat., izr., ref., ev.) tanított itt. Az iskolán belül működött a Csengery Antal Önképzőkör, s az 1924 óta működő sportkör, melyet Ta-

káts Gyula és Gömör Ferenc szaktanárok irányítottak. Az iskola 200 m² alapterületű tornaterme lehetőségét biztosított a sportolásra. Főleg a különböző játéksportokat, tornát, könnyű atlétikát művelték a diákok. Ennek az iskolának is volt cserkészcsapata (37. sz. Berzsényi), melynek vezetését 1934 márciusától Takáts Gyula tanár vette át.

Ezt az iskolatípust főleg a kisiparosok, mezőgazdasági altiszték és a kisbirtokosok gyermekei választották.

Iskolai ünnepélyeket Kaposváron az iskolák minden kínálkozó alkalommal tartottak, ugyanúgy, mint az ország többi iskolái.

Mik voltak ezek az alkalmak?

Évnyitó, október 6. – aradi vértanúk emlékére, november 16. – kormányzó bevonulása Budapestre, december 6. – Horthy névnapja, december 11. – Limanovai csata emléke, a Hősök napja, március 15. – 1848 emlékére, június 4. – a trianoni békeszerződés aláírásának szomorú napja az ismétlődő ünnepek sorát alkották. Ezenkívül különböző kerek évfordulókat ünnepeltek. Az 1934–35-ös tanév során Rákóczi-ünnepélyek, Madách, Horatius, 1936-ban Berzsényi centenáriumot tartottak. Mindezek az ünnepi alkalmak újra és újra lehetőséget adtak Trianon revíziójának állandó hangoztatására, az ünnepélyek alkalmával gyakran külön misét is rendeztek.

Ezen iskolában szociális tevékenységet az ifjúsági segélyalap fejtett ki, mely tankönyvet, pénzt, ruhát juttatott a rászoruló diákoknak. 1933–34-ben kilencven tanuló részesült segélyben. Az évvégi könyvjuttalmakat pedig általában könyvkereskedők, egyesületek, magánszemélyek ajándékként oszthatta ki az iskola. Az évi tandíj 1934–35-ben 48 P volt.¹⁰ Az iskola számára az 1934–35-ös tanév 25 346 P 08 fillér bevétellel és 18 170 P 80 filléres kiadással (tehát 7175 P 22 fillér maradvány) zárult. A városnak ez az iskolatípus nem volt ráfizetéses.

A másik polgári iskola a Kaposvári Államilag Segélyezett Községi „Zrínyi Ilona” Polgári Leányiskola volt. Növendékeinek száma 342 volt 1933–34 és 1935–36-os tanévben, 1934–35-ben 345 tanulója volt. A 20-as évekhez képest ezek az adatok 14⁰/₀-os emelkedést jelentettek.

¹⁰ Somogyi Újság 1935. jún. 16.

Az iskolában négy párhuzamos osztály működött. A növendékeket tizenegy tanár és öt hitoktató tanította. Leginkább a kisiparosok, kiskereskedők, közlekedési alkalmazottak lányai jártak ide.

Az iskola értesítőit olvasgatva szembetűnő, hogy az iskola feltűnően a nevelési szempontokat helyezi előtérbe. Célja, hogy a lányokból jó anyák, művelt, erkölcsös és nem hivalkodó feleségek váljanak. Megokolása pedig: „Minthogy a nőnek kenyérkereseti pályán a jövő viszonyok szűkebb területet szabnak, a nevelői pályát kivéve, alig marad a számukra biztos érvényesülés, ezért a lánynevelés terén mindjobban előtérbe lép a feleségnek való nevelés.”¹¹

Tanáraik nők és általában jótékony célú vagy szociális, illetve vallási egyesületek tagjai. Nevelési elvük a „kemény szigor” és a tekintélytisztelet alapján nyugodott.

Céljuk volt, hogy a lányokban a „szociális érzést” erősítsék, így elvitték őket a Siketnéma Intézetbe, a Sétátér utcai óvodába. Ugyanakkor természetesen a helyi kulturális intézmények lehetőségeit is kihasználták. Így az 1934-ben megnyílt múzeum kiállításait, az amatőr fényképészek és az Országos Iparművészeti Társulat kiállításait nézték meg. Tanulmányi kiránduláson Pécssett, Abaligetben és a Balaton környékén jártak. (Köznyomtatásban kiadott irányelv volt a Balaton-kultúra ápolása, a hazai üdülőhelyek propagálása miatt is.) Rendszeresen jártak színházba is, ahol főleg operettekét nézhettek meg, de néha egy-egy klasszikus darabot is láthattak. (Pl.: 1934-ben a Bánk bánt, Az ember tragédiáját stb.)

Minden iskolai megmozdulásról részletesen tudósít az iskolai értesítő. Így ezen iskoláról viszonylag több információval rendelkezünk. De ebből nem következik az, hogy a fiú polgári iskolánál kiemelkedőbb tevékenységet folytattak volna.

Az iskola kebelében működő Mária kongregáció vallásosságra, jótékonykodásra nevelte a lányokat. A Zrínyi Ilona Önképzőkör, melynek minden harmadik és negyedik osztályos tagja volt, a hazafias szellem ápolása keretében nyelvmagyarosítással, irodalmi ismertetésekkel, műsoros délutánok rendezésével, versenydolgozatok kiírásával tette színessé, érdekesebbé az iskola életét. Megemlékeztek Móra Ferencről, Batsányi Jánosról, játékokat készítettek az óvodásoknak.

Az Ifjúsági Vöröskereszt Egyletnek minden tanuló tagja volt, minden évben térítésmentes tízórait (2,5 dl tej, 1 zsemle fejenként) adtak tizenhat vérszegény társuknak, de a Cseri állami elemi iskolásoknak is többször állítottak össze szeretet-uzsonnákat.

Sportkörük volt ugyan, de tornaterem nem állt rendelkezésükre, így télen a város más iskoláinak tornatermét kellett használniuk.¹²

A tandíj itt is 48 P volt, a tandíjkezdménynek csak négy fokozatát alkalmazta az iskolavezetés, teljes tandíjmentességben senkit sem részesítettek.

A lányokat úgy nevelték, hogy az iskolából kikerülve egy átlagos középosztálybeli feleségideál válhasson belőlük. Megteremtették számukra azokat a szervezeti kereteket (Mária Kongregáció, Vöröskereszt Egylet, Önképzőkör), melyekben tevékenykedve bizonyos társadalmi szerepmintákat sajátítottak el (Karitatív szellem, erkölcsi „tisztaság”, honleányi érzület stb.) Ezenkívül természetesen érvényesült az az ideológiai nevelés, amely a magyar zászló tiszteletét, a hadirokkantak tiszteletét, az első világháborús hősök kegyeletos emlékét ünnepeltetve az „egyedül vagyunk”-nak, Trianon revíziójának gondolatát állandóan frissen tartotta.

A Kaposvári Községi Négyévfolyamú Fiú Felsőkereskedelmi Iskola és a vele kapcsolatos Kereskedőtanonc Iskola kissé színesebb képet mutat. Az iskolát a liberális, demokratikus szellemű nevelés jellemezte. Haladó gondolkodású pedagógusok tanítottak itt. Elég csak például dr. Merényi Oszkár nevét említenem, aki csaknem húsz esztendeig volt az iskola tanára, volt tanítványai szeretettel emlegették, hálájuk, szeretetük jele a Merényi Oszkár emlékkönyv (kiadta: a Noszlopy Gáspár Közgazdasági Szakközépiskola, 1981). Merényi 1919-ben került Kaposvárra (Körmöcbányáról), itt 1919-ben részt vett a Tanácsköztársaság szocializáló munkájában. Ezért a Tanácsköztársaság bukása után letartóztatták és hosszabb időre bebörtönözték, gimnáziumi tanári állásából bírói ítélettel elmozdították.

Az ezt követő időkben, 1921–23-ban, Nagykállón volt tanár, majd, mivel tudományos ambíciói a pécsi egyetemhez kötődtek, visszatért Kaposvárra, a felsőkereskedelmi iskola tanára lett; 1941-ig itt tanított. A hatalmas műveltségű ember hat nyelvet (német, angol, francia, olasz, szlovák, latin) teljességgel birt, de tudott még egy kicsit törökül, görögül, bolgárol és spanyolul is. Magyar–német szakos tanár volt, számos könyvet is írt. Irodalmi érdeklődése, Berzsenyi Dániel műveinek feldolgozása egy egész életre Somogy megyéhez kötötte. Ez a fáradhatatlan, tevékeny ember kilenc kulturális egyesület tagja volt, köztük több országos társaság (Neveléstudományi Társulat, Minerva Társaság, Irodalomtörténeti Társaság, Magyar Protestáns Irodalmi Társaság) tagja, egyesületi szereplései közül kiemelkedik a Berzsenyi Irodalmi és Művészeti Társaság keretében kifejtett tevékenysége, mely egyesületnek 1936-ig főtársa is volt.

Az iskola igazgatója, Bársony János is számos helyi egyesület tagja volt, de a tanárok többen is kiemelkedő közéleti, társadalmi és irodalmi munkássággal dicsekedhettek.

1934–35-ben még sanyarú körülmények közt, a Fő u. 1. sz. alatti épületben volt elhelyezve az iskola. Tornaterem nem volt, így növendékei a Siketnéma Intézet és a Polgári Fiúiskola tornatermét használták. Az 1933–34-es értesítő még fokozatos létszám-

11 SML A kaposvári áll. s. Községi „Zrínyi Ilona” polgári leányiskola értesítője 1934–35. 3. p.

12 Uo.

csökkenésről, az iskola iránti érdektelenségről panaszkodik, de a további adatok szerint az 1933–34-es mélypontot lassú, fokozatos létszámemelkedés követte.

1929–30	–	291 tanuló
1930–31	–	261 tanuló
1931–32	–	214 tanuló
1932–33	–	174 tanuló
1933–34	–	136 tanuló
1934–35	–	141 tanuló
1935–36	–	176 tanuló

Ez a változás a válságból való lassú kilábalásnak köszönhető, hiszen költséges volt az itt tanulók taníttatása, és a pálya iránt sem volt túl nagy az érdeklődés.

Külön figyelmet érdemel a felsőkereskedelmisek „Széchenyi” önképzőköre, amely 1923-tól működött Merényi Oszkár vezetésével. 1933-ban Berzsényi Dániel addig elfelejtett, nehezen hozzáférhető munkáját „A mezei szorgalom némely akadályiról” adták ki, mely országos visszhangot váltott ki, a rádióban még Féja Géza is méltatta ezt a kiadványt. Ezenkívül író–olvasó találkozók, üléseiken felolvasásokat, szavakat, versenyeket rendeztek.

A diákok viszonylag szerényebb jövedelmű szülők gyerekei voltak. (Közlekedési segédzsemet, nyugalmazott köztisztviselő, kisiparos.) 1934–35-ben új tandíjszabályzatot léptettek életbe, mely a tanulók évi alapdíját az iskola fenntartási költségeinek jórészt való fedezésére irányozta elő, ez 250 P-t tett ki és ezenkívül még 16 P felvételi díjat is kellett fizetni. Ezt a magas összeget a polgármester a város, tehát a fenntartó kiadásainak csökkentésére rendelte el. A túl magas tandíj azonban a gazdasági válsággal küszködő szülőket nehéz helyzet elé állította, és az amúgy is katasztrofálisan lecsökkent létszámú iskolát a lassú elnéptelenedés veszélyével fenyegette. Így a város jobbnak látta olyan tandíjszabályzat kialakítását, amely főként az I. és II. évfolyamokon lényegesen leszállítja a tandíj összegét. Így végül az I. évfolyamon 160 P, másodikban 180 P, harmadikban 220 P, negyedikben szintén 220 P tandíjat fizettek a növendékek, viszont a felvételi díj összegét felemelték, ami egységesen 50 pengőt tett ki.¹³

Tandíjkedvezményre az iskola jövedelmének 10⁰/₀-a szolgált, mely összeget a tanulólétszám 30⁰/₀-a közt osztottak fel. Az elosztásról a tantestület döntött. Ebben az esetben a hadiárak mindenkor előnyben részesültek, egyébként a szülők kérelme és a tanulmányi eredmény szabta meg a jogosultságot.

Az 1935–36-os tanévre az intézet új helyet kapott, működését az Irányi Dániel utcai volt csendőrségi épületben kezdhette meg. A felsőkereskedelmihez kapcsolódott a kereskedőtanoncok oktatása is, létszámuk mindössze 44 főt tett ki. Ez meglehetősen

alacsony létszám. Az egy főre eső havi tandíj összege 5 P 50 fillér volt.

Ezek után nem maradt más hátra, mint Kaposvár két legmagasabb szintű oktatási intézményének, két gimnáziumának jellemzése.

Az egyik, a Kaposvári Egyesületi Leánygimnázium, mely 1918-as alapítású. A megyei Leányközépiskolai Egyesület hozta létre. Önálló, új épülete 1925-ben épült, 1927–31 között leányliceumként működött, majd 1931-ben elnyerte a leánygimnázium rangot. A gimnázium fenntartója a Somogy vármegyei Leányközépiskolai Egyesület volt, melynek elnöke dr. Kaposváry György polgármester volt, ami ekkor már gyakorlatilag városi kezelést jelentett. Az intézet igazgatója, dr. Bíró Lajos kilenc különféle társadalmi, kulturális egyesület tagja. A tantestület tizenkét tanára közül mindössze négy férfi. Rajtuk kívül még hét hitoktató dolgozott itt, akiket ugyanúgy, mint a többi iskoláknál, a felekezetek delegáltak az iskolához, és az iskolafenntartótól kapták a fizetésüket.

A tantestület kiváló tanára volt dr. Biczó Ferenc, aki magyart tanított. Különböző társadalmi szervezeteknek és több kulturális egyesületnek volt a tagja, köztük a Magyar Irodalomtörténet Társaság (országos), Berzsényi Társaság (helyi) egyesületek választmányi tagja volt, több fontos pozíciót töltött be, mint a Katholikus Szabadegyetem igazgatója, Katholikus Kultúrbizottság elnöke és mint a Nemzeti Kaszinó főtájkára. Közismert személy volt a megye újságolvasói körében is, a helyi lapokba könyvbírálatokat, ismertetéseket, irodalmi tárgyú cikkeket írt. Ő szerkesztette a Pannon Múza c. könyvsorozatot. (Sajnos, erre vonatkozóan nincs több adatunk.)

Kiemelkedő még az iskolában Kovács Jenő Józsefné sz. Farkas Klára szerepe, festőművész, rajztanár volt. Képeivel ebben az időszakban Pécsen, Szombathelyen, Kaposváron, Szekszárdon és 1935-ben a budapesti Múcsarnok kiállításain is szerepelt.

Az iskolának külön önképzőköre (dr. Biczó Ferenc vezetésével, V–VIII. osztályosokból), gyorsíróköre, 1926 óta sportköre szép eredményeket mutatott fel.¹⁴

Zömmel értelmiségiek, köztisztviselők lányai tanulnak itt. A tandíj évi 160 P-t jelentett, melyet tíz havi részletben is be lehetett fizetni. A diákok 40⁰/₀-a rendszeres tandíjkezdvezményben részesült.

Tehát sokkal kedvezőbbek voltak a taníttatási feltételek, mint azt a felsőkereskedelmi esetében láttuk.

1934–35-ben 274 nyilvános és 13 magántanulója volt az intézetnek, amely az iskolások közt a legjobb tanulmányi előmenetellel dicsekedhetett. Ez nyilván a lányok nagyobb szorgalmából és a tanárok türelméből, esetleg elnézőbb osztályozásából fakadt.

Városunk legrégebbi középiskolai szintű intézménye a Kaposvári Magyar Királyi Somssich Pál Reál-gimnázium volt. Ez a patinás, nagy tekintélynek ör-

13 SML Kaposvár vt. város közgyűlési jegyzőkönyve. 1935/70.

14 SML Kaposvári Egyesületi Leánygimnázium értesítője 1933–34; 1934–35; 1935–36. iskolai évekről.

vendő reálgimnázium a legmagasabb szintű oktatást képviselte Kaposváron. Jól felkészült, szigorú tanárok (30 fő: rendes, helyettes, óraadó tanárok, egy-két gyakorló tanárjelölt és négy hitoktató) tanították a diákokat. Feltűnő a tanulók magas létszáma, amelyből

1933–34. 731 nyilvános, 17 magántanuló,

– közülük 690 fő nyert osztályzatot

1934–35. 719 nyilvános, 17 magántanuló,

– közülük 670 fő nyert osztályzatot

1935–36. 664 nyilvános, 14 magántanuló,

– közülük 637 fő nyert osztályzatot

Tehát csak 90–92% fejezte be tanulmányait, ami azt mutatja, hogy meglehetősen kirostálták a gimnáziumba nem való diákokat. Köztisztviselők, hivatalnokok, értelmiségiek, közülük is zömmel az orvosok, ügyvédek, valamint a gazdagabb iparosok és kereskedők gyerekei jártak ide.

Az iskola igazgatója, igazgatóhelyettese és a tanárok legtöbbször sokféle helybeli és fővárosi egyesületnek vagy körnek a rendes, illetve választmányi tagja, s a helybeli társadalmi egyesületek munkájából többen előadások tartásával kivették részüket, egyesek irodalmi téren is működtek.

A gimnáziumi értesítő tizenkét tanárt is felsorol kiemelkedő közéleti tevékenységéért, egyesületi tagságáért és munkájáért.

Az iskola leérettségizett tanulói zömmel a jogi, tanári, orvosi pályát választották, csak néha választott egy-egy személy valamiféle természettudományos pályát.

Az 1934–35-ös iskolai évvel az élő idegennyelvek közül az olasz nyelv oktatását megszüntették, helyette az angol nyelvet hozták be tanulható idegennyelvként. Ez az adat további kutatást érdemelne, hiszen ebben az időszakban az általános gyakorlat éppen az olasz nyelv kötelező bevezetése volt.

Az iskolában énekhar (egyházi és világi tagozat), zenekar működött dr. Molnár István főlevéltárnok vezetése alatt, kitől 1934 novemberében Gelléri Emil vette át még az énektanítást is. Ifjúsági Sportköre 1931 szeptemberében alakult, lehetősége volt az iskola tornatermében, az 5800 m²-es udvarán, illetve a különböző sportegyesületek pályáin edzéseket tartani. Sokféle sportágat (játék, atlétika, torna, foci, úszás, tenisz, asztalitenisz, céllövészet) űztek az iskola diákjai.

1934-ben indult be az iskola gyorsíróköre, amit Markovits Iván híres gyorsíróról neveztek el. Az önképzőkör előadásain műsoros délutánokat, előadásokat tartottak. A kör lehetőséget adott saját művek (írások, festmények, zene) bemutatására. Ezen kívül felekezettek szerint a diákoknak módjukban állt a „vallásos érzület” mélyítése is.

1934. június 27-én rendkívüli tanári értekezlet zajlott az iskolában. Ez alkalommal leplezték le dr. Pongrácz Károly igazgató arcképét (Kerekes György intézeti tanár készítette).

A kép az igazgató hatvanadik születésnapjára készült, a tantestület (a „hála” kifejezésekként) ezzel ünnepelte az eseményt. Az igazgató valóban sokat tett a gimnáziumért, jó kapcsolatait (a város képviselőtestületének tagja, róm. kat. egyházközség képviselőtestületének tagja, a város egészségügyi és színiügyi bizottságának is tagja volt) igyekezett mindig az intézmény javára fordítani.

Az iskola tanulója évi 110 P tandíjat és 8 P felvételi díjat fizetett. Az alacsonyabb tandíj azzal magyarázható, hogy az iskola széleskörű támogatást élvezett, így kevesebb tandíjköltséggel számolhatott.

A tanulók zöme kaposvári volt, de az iskola jó hírnevének köszönhetően több más megyéből (Pest–Pilis–Solt–Kiskun, Tolna, Zala, Baranya) való, 1933–34-ben 11 „külföldi” diák is tanult itt, utóbbiak a Trianon következtében elszakított területekről.

Az iskolai és egyéb ünnepélyek alkalmával az iskolai énekhar nívós produkciókat nyújtott. Műsorán Kodály dalai, népdalfeldolgozásai is szerepeltek (pl.: Gergelyjárás, Lengyel László) az „alkalmi” dalműveken kívül. 1935. május 18-án ifjúsági hangversenyt adtak a kaposvári színházban.¹⁵

A kaposvári két napilap gyakran közöl tudósítást a gimnázium rendezvényeiről (még a nyári úszótanfolyamról is).

Ebben az időben az iskola növendéke volt Hanák Péter, ma kiváló történészünk, Kanyar József, ma a Somogy Megyei Levéltár igazgatója, is. Az iskola rendezvényei kapcsán gyakran találkozhatunk a nevükkel.

Mindezzel a kaposvári iskolahálózat még nem teljes. Hiszen létezett még a MÁV Fiúnevelő Intézete (dr. Baltház Farkas igazgató vezetése alatt), a Siketnémák Államilag Segélyezett Intézete, és egy téli gazdasági iskola is.

A város művelődésének bázisát, mozgató rugóját ezen iskolák tanítói, tanárai alkották. Nevükkel még a dolgozat folyamán többször is találkozhat az olvasó.

Az iskolahálózat tekintetében megállapítható, hogy Kaposvár méreteihez, igényeihez képest megfelelő számú, rendű és rangú iskolával rendelkezett. A magas tandíjak és egyáltalán a taníttatás magas költségei a szerényebb jövedelmű családok számára nagy erőfeszítést jelentettek gyermekük taníttatása esetén. Ezért a középiskolákban, főleg a gimnáziumokban kevés, vagy nincs is munkás és szegénypraszta származású diák.

15 SML Kaposvári Magyar Királyi Állami Somssich Pál Reálgimnázium értesítője az 1933–34; 1934–35; 1935–36. iskolai évekről.

Az iskolákat a 20-as években bővítették, felújították vagy esetleg új épületet is kaptak. De többnyire kényszermegoldással segítettek szorult helyzetükön (pl. felsőkereskedelmi). A reálgimnázium is évek óta hely szűkével küszködött. 1935-ben a polgármester a Kereskedők Egyesületének gyűlésén fel is vetette, hogy még egy gimnázium kellene a városnak. De ez sem valósulhatott meg anyagi okoknál fogva.

1935-ben a tanfelügyelet terén következett be változás. Valamennyi iskolatípus a székesfehérvári tanterületi főigazgató alárendeltségébe került, ez az olyan egyházi iskolákra is vonatkozott, ahol az állami támogatás meghaladta a fenntartási költségek 50%-át. Mindezzel az állami ellenőrzés növekedett meg az iskolák felett, amely gyakorlatilag az egységes világnézet („nemzeti közszellem”) kialakítását szolgálta az iskolapolitikában. Az erkölcsi, világnézeti jellemnevelés terén jobboldali tendenciák kezdtek előtérbe kerülni. A tananyag középpontjában erősen dominálnak a vallás-erkölcsi nevelés és az ún. nemzetismereti (magyar nyelv és irodalom, művészet, történelem, földrajz, néprajz) tárgyak. Gyarapították a tornaórák számát is, aminek köztudott volt a célja: katonai szolgálatra alkalmas ifjúságot akartak nevelni. De az iskolán kívüli cserkész- és leventemozgalom is egyre inkább a katonai képzést szolgálta. Bár ez a célkitűzés korántsem újkeletű, hiszen köztudott, hogy már az Eötvös-féle népiskolai törvényben is a testnevelés expressis verbis a katonai képzés szolgálatába is állíttatott.

b) Az iskolán kívüli népművelés

A Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 1922-es rendelete alapján Somogy vármegyében is megalakult az Iskolán Kívüli Népművelési Bizottság, amely azt a feladatot tűzte maga elé, hogy „tervszerűen és szervezett formában pótolja az iskola által hagyott hiányokat, másrészt az, hogy a különböző iskolafokokat végigjárt emberek továbbművelését szolgálja a legmagasabb fokig”.¹⁶

A bizottságoknak azonban mindehhez nemcsak az emberek érdeklődését kellett felkelteni, hanem erkölcsi és anyagi támogatást kellett szerezni. Ezt az utóbbit próbálták megvalósítani a társadalmi szervezetek, intézmények, egyesületek bevonásával, valamint azzal, hogy a bizottságba a megye, a város vezetőit is bevették.

Az iskolán kívüli népművelés gyakorlatilag a szabadoktatási bizottság tevékenységét váltotta fel, de a szabadoktatás korától eltérően, melynek keretében még a megyében nem folyt kiépített, tervszerű népművelői munka, centralizált, központilag irányított volt a minisztériumtól egészen a helyi bizottságokig. Bár gr. Klebelsberg minisztersége alatt kevésbé mutatkozott meg a centralizáltság, hiszen a 93000/1924. VIII/a. rendelet megfogalmazása szerint

a tanfolyamok célja az elemi iskolai tananyag hiányos ismeretének pótlása, kiegészítése, a helyi művelődési igény figyelembevételével.

Igy a népművelés keretében különböző jellegű és célú tanfolyamok indultak: ismeretterjesztő előadás, melynek a művelődési igényt kellett felébresztenie a hallgatóságban, analfabéta tanfolyam, elemi ismeretterjesztő tanfolyam (az ismeretek megújításának céljával), általános ismeretterjesztő tanfolyam, amely a helyi viszonylatnak megfelelően az iskolai műveltséganyag kiegészítését szolgálta. Mindez gyakorlatilag felnőttoktatást jelentett.

A tanfolyamokat külön a férfiak, s külön a nők számára rendezték. A költségeket a rendező testület, egyesület fizette. Alkalmanként belépődíj szedése is volt lehetőség, melynek felső határát a helyi törvényhatóság népművelési bizottsága állapította meg.

Az állam a szervezési kiadásokra adott csak pénzt. Elsődleges szempont szerint a bizottságnak a helyi szervezettől, intézményektől kellett megszereznie a pénzt a közművelődési célokra, az esetlegesen hiányzó összeget indokolt esetben a VKM pótolhatta.

Az állam előadói tanfolyamokat szervezett, tájékoztató könyveket adott ki az előadások vezérfonalát tekintve, valamint egyéb segédanyagot: filmet, diafilmet stb., a népkönyvtáraknak könyveket adományozott.

Az ismeretterjesztő előadások témáit a gyakorlatban a népművelő titkár javaslatára állították össze, amit az ügyvezető elnök jóváhagyása után a tanfolyam megnyitása előtt legalább két héttel a VKM-hez kellett felterjeszteni. Egy tanfolyam beindulásához legalább 25 résztvevő kellett. A vallás- és közoktatásügyi miniszter a tanfolyamok megrendezéséhez rendelkezésre bocsátotta az elemi és a középiskolákat (Hóman az egyházi iskolákat is; 75100/1933. VII. rendelet), sőt a mozikat is.

A közönség érdeklődését volt hivatott felkelteni egy-egy műkedvelő előadás, melyet valamiféle ismeretterjesztő előadás megtartásával kötöttek egybe. Az emberek gyakorlatias gondolkodását figyelembe véve a bizottság leginkább gazdasági, egészségügyi tanfolyamokat szervezett. Az előadások szabadon, nem felolvasásszerűen hangzottak el, egy-egy előadó maximum 2 P-t kapott fellépéséért.

A népművelő tanfolyamok zöme nem Kaposváron, hanem vidéken került megrendezésre. Ez érthető is, ha számba vesszük, hogy Somogynak három olyan községe is volt, ahol 25%-ot is meghaladta az analfabéta aránya. Itt volt csak szükség igazán az analfabéta tanfolyamokra. Ezek a tanfolyamok főleg télen (november elejétől) zajlottak, a parasztok ilyenkor jobban el tudtak járni.

1933–34-es tanévben Somogyban 6881 előadást tartottak a következő rendezvények keretében:¹⁷

16 132 233 III/b 1922. VKM-rendelet.

17 Új Somogy 1934. júl. 4.

analfabéta tanfolyam	6
elemi ismeretterjesztő előadássorozat	9
közművelődési előadássorozat	7
nemzeti tánc	7
gazdasági tanfolyam	44
női kézimunka	22
idegen nyelv	6
háziipari tanfolyam	9
mesedélután	513
kirándulás	81
népies hangverseny	52
műkedvelő előadás	486
alkalmi ünnepély	497
rádió előadás	280
nemzeti táncanfolyam	28

Ezt a nagy számot minden bizonnyal szerény anyagi eszközökkel érték el, ugyanis a vármegyétől 5000 P-t, a várostól pedig mindössze 500 P-t kaptak, ez az összeg még az előadók díjazására sem igen futotta. Sőt a város a következő évre már csak 200 pengőt volt hajlandó adni, mely összeg nem volt arányban a Kaposvárott végzett népművelői tevékenység anyagi szükségletével. Így a hiányzó összeget társadalmi gyűjtés során voltak kénytelenek megszerezni.

Szép számmal vettek részt a falusiak a gazdasági tanfolyamokon. Pl. a Zimányban tartott egy hetes gazdasági tanfolyamon 80 nő és 120 férfi vett részt.

Az 1935-ös népművelési adatok szerint a megye területén 85 dalkör és énekkar, 36 kultúrház, 105 népkönyvtár működött; 1470 népművelési előadó 8818 ismeretterjesztő előadást tartott, melyből 7 analfabéta tanfolyam, 115 elemi ismeretterjesztő és 914 műkedvelő tanfolyamok kategóriájában zajlott. Meglepő, milyen kevés konkrétan hasznavehető előadás volt: a gazdasági és technikai kérdések az előadásoknak alig 1/7 részében jönnek elő, az időt az ünnepélyek és a műkedvelő előadások vitték el. Az adatok alapján feltűnő a műkedvelő előadások nagy száma, nyilván ezek a szórakozást is jelentő alkalmak voltak a leginkább közkedveltek, erre jöttek el a legszívesebben az emberek.

Az ismeretterjesztő előadások közt a természettudományok keretében egészségápolásról, gazdasági és természeti ismeretekről hallhattak az emberek. A társadalomtudományok körében elsősorban az erkölcs, a hazaszeretet, az állampolgári ismeretek, irodalom időszzerű kérdései szerepeltek. Ebben az időszakban még a természettudományos ismeretek terjesztése gyakoribb, 1936-tól csökken a természettudományos ismeretek aránya.

A népművelés falucentrikus volt. Kaposváron inkább ismeretterjesztő előadásokat, nyelvtanfolyamo-

kat, szabás-varrás tanfolyamot, egészségügyi előadásokat rendeztek. (Leventék számára külön is!) Az itteni magasabb igényeket segítették kielégíteni a különféle társaságok, egyesületek rendezvényei. Mint például a kaposvári róm. katolikus egyházközség által szervezett Katolikus Szabadegyetem, mely a magasabb szintű közművelődési igényeket szolgálta. Az előadások keddenként az egyházközség nagytermében 30–50 filléres belépődíj ellenében voltak meghallgathatók. Sokszor 300–400 fő is megjelent, a hallgatóság krémjét a város előkelőségei, intelligenciája és diáksága alkotta. Az előadók a helybeli középiskolai tanárok közül kerültek ki, akiknek kiváló szakképzettsége garantálta az előadások színvonalát. Az előadók közt szerepelt néha unikumként egy-egy fővárosi előadó, de szerepelt a vármegyei főlevéltáros, sőt a Somogyi Újság szerkesztője, Szöllősy Ferenc is.¹⁸

Hétfőnként a városháza dísztermében a Magyar Vöröskereszt helyi fiókjá rendezésében díjtalan egészségügyi előadások zajlottak.

Az általános közművelődési szintet emelte a Gyöngyösbokréta mozgalom is, a falusi értelmiség, jegyző, tanító vezetésével az illető helység népművésztét volt hivatva ápolni és átörökíteni. A megyében kiemelkedő volt a karádi bokréta (Karád 1934-ben ünnepelte fennállásának 800. évfordulóját), nagy sikert ért el bel- és külföldön egyaránt. Jelentős volt még a csurgónagymartoni és törökkoppányi bokréta. Táncakkal, dalaikkal, népszokásaik bemutatóival járták az országot. Szerepeltek a Kaposvári „Virágos Hét” rendezvényein, részt vettek a polgármester névnapjának ünneplésében is.

A megye népkönyvtárhálózata számát tekintve gyorsan gyarapodott, de könyvállományáról már nem mondható el ugyanez. Az olvasók főleg mesét, elbeszélést, különféle történeteket olvastak szívesen. Gárdonyi, Herczeg Ferenc, Mikszáth Kálmán voltak a közkedvelt írók. Nem voltak keresettek a gazdasági szakkönyvek, a versek és a színdarabok. Ezeket a könyvtárakat a helybeli tanítók gondozták, kezelték.¹⁹

Az iskolán kívüli népművelés keretében a vidéki emberek, a falusiak találtak főleg művelődési, illetve szórakozási lehetőséget, de a város munkásainak, a művelődni vágyó egyszerűbb embereknek is lehetőséget biztosított. Működésének tere elsősorban a vidék volt.

A Katolikus Szabadegyetem a város felsőbb körének és intelligenciájának jelentett művelődési alkalmat és megmozdulást.

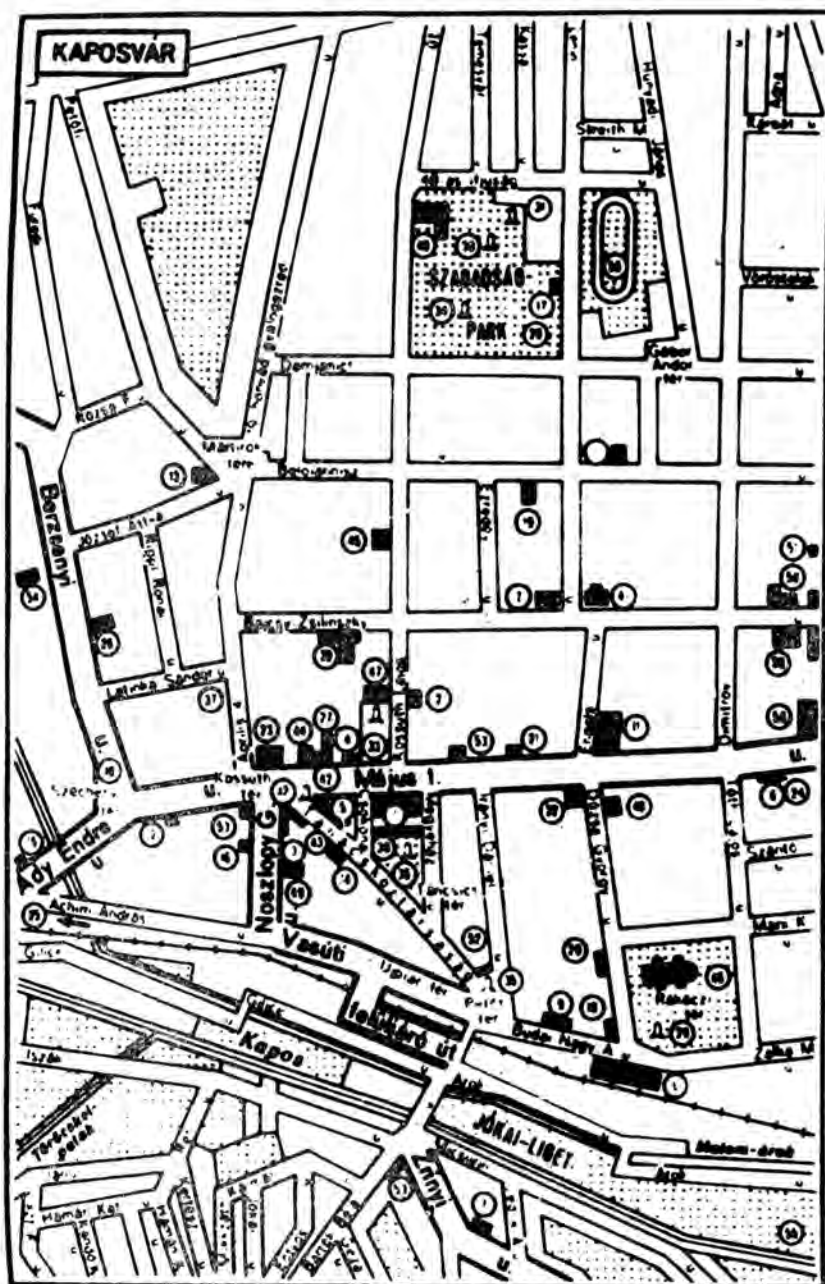
c) *A helyi tömegkultúra intézményei és jellege – nyomdák, helyi kiadványok, sajtó, könyvtár, mozi*

A művelődés helyi kereteiről és tartalmáról szólva meg kell vizsgálnunk a művelődés alantabb elhe-

18 Új Somogy 1935. szept. 29.

19 ÚJVÁRI JENŐ: Adatok az iskolán kívüli népműveléshez

Somogy megyében az ellenforradalom időszakában 1921–1944 (szakdolgozat).

HATÓSÁG, HIVATAL, KÖZLEKEDÉS

- 1 Megyei Tanács
- 2 Járási Tanács
- 3 Városi Tanács
- 4 Idegenforgalmi Hivatal kirendeltsége
- 5 IBUSZ-útlevélosztály
- 6 Benzinkút
- 7 Posta
- 9 Vasútállomás
- 10 Taxiállomás

VENDEGLÁTÁS

- 11 Béke Szálloda, Étterem és Eszpresszó
- 12 Ady vendéglő
- 13 Diófa vendéglő
- 14 Ipar vendéglő
- 15 Városi vendéglő
- 16 Erzsébet kisvendéglő
- 17 Park kertvendéglő
- 18 Központi büfé
- 19 KIOSZ-büfé
- 20 Bistró
- 21 Tejivó
- 22 Corso cukrászda

MŰEMLEK, LATNIVALÓ

- 23 Plébániatemplom
- 24 Szt. Jakab-apátság romjai
- 25 Kaposi várromok
- 26 Zsinagóga
- 27 Dorottya-ház
- 28 Az 1866. és 1869. évi hősi halottak emlékműve
- 29 44-es gyalogezred emlékműve
- 30 Szovjet hősi emlékmű
- 31 Berzsenyi Dániel-szobor
- 32 Kossuth-szobor
- 33 Latinca-szobor
- 34 Német István-szobor
- 35 Petőfi-szobor
- 36 Rippl-Rónai-szobor
- 37 Vaszary-emléktábla

MŰVELŐDES, SZORAKOZÁS

- 38 Rippl-Rónai Múzeum és Levéltár
- 39 Tanítóképző Intézet
- 40 Munkácsy Gimnázium
- 41 Táncsics Gimnázium
- 42 Élelmiszer- és cukoripari technikum
- 43 Közgazdasági technikum
- 44 Mezőgazdasági technikum
- 45 Zeneiskola
- 46 Csiky Gergely Színház
- 47 Latinca Sándor Művelődési Ház
- 48 Szabad Ifjúság Mozi
- 49 Vörös Csillag mozi

EGESZSÉGÜGY,
FÜRDÉS, SPORT

- 50 Kórház
- 51 Mentőállomás
- 52 SZTK megyei rendelőintézet
- 53 Gyógyszertár
- 54 Gőzfürdő
- 55 Szabadság strandfürdő
- 56 DOZSA SK-sporttelep

lyezkedő szféráit is (mivel eddig csak a központilag szervezett közoktatásról volt szó), azt a szférát, melynek ismeretanyagát nem a szervezett oktatás szolgálta, s amely a valóság kifejezésére, tükrözésére, értelmezésére nem, vagy legalábbis nem közvetlenül a tudomány és nem is magas kultúra eredményeit használta fel. Ez a tömegkultúra azonban része, sőt jelentős mértékben a közgondolkodás meghatározója volt, nagymértékben befolyásolta a tömegek viszonyulását a politikához, általában az élet, a világ dolgaihoz, jelenségeihez. A tömegkultúra tartalmának vizsgálata és hatása még nem nyert feldolgozást. Részletmunkák vannak ugyan, de főleg szociológusok ez irányú kutatásai ismeretesek.

A tömegkultúra legáltalánosabban elfogadott definíciója szerint a tömegkultúra, a kisszámú forrásból a fogyasztók nagy tömegei felé egyszerre áramló, azonos vagy hasonló tartalmú közléseket, valamint a tömegek szórakozási és játéktevékenységének egységes formáit öleli fel.

A tömegkultúra létrejöttének feltételeit megteremtő társadalmat a társadalmi kötelek sajátos formája jellemzi. A tömegkultúra csak iparosodott és városiasodott társadalmi talajon keletkezhetett. A technika fejlődése közvetlen szerepet játszik e kultúra formájának kialakulásában. Nemcsak a rádió, film, televízió, hanem a könyvek és a folyóiratok tömegmértetű termelése és elosztása is gépesítést igényel.

nyel, ha tömegméretekről van szó. De a tömegkultúra létrejöttének technikai feltételeit nem szabad a társadalmi feltételek nélkül tárgyalni, hiszen e fejlődés feltétele az elemi közoktatás elterjedése volt, amely a társadalom viszonylagos demokratizálódásának folyamatával párhuzamosan ment végbe.

Minthogy a tömegkommunikáció történetileg legkorábbi és hosszú időn át egyetlen széles hatókörű eszköze a sajtó volt, tartalmának széles körű elterjedése nem következhetett volna be írástudatlan társadalomban.

1935-ben kilenc nyomda működött Kaposváron. A Tanácsköztársaság előtti időben 5, újonnan pedig 4 alakult. Ezek nagyság szerint a következők: Somogy megyei Nyomda Rt. (Korona u. 7.), Új Somogy RT. Nyomdája (Kontrássy u. 6.), Fenyvesi Béla és Fia (Somssich Pál u.), Henczer István (Kultúra) nyomdája (Fő u. 26.), Steiner Ferenc nyomdája (Fő u. 25.), Szalay Ferenc nyomdája (gr. Tisza István u. 20.), Sebők György nyomdája (Korona u. 2.), Rózsa Sándor egyszemélyes kis nyomdája (Kossuth tér 4.), valamint Szabó Lipót-féle könyvkereskedés és nyomda (Fő u.). Az első két helyet elfoglaló nyomda méreteit tekintve nem volt túl nagy (12 alkalmazott), ezek lapkiadó vállalatok voltak, papír- és írószerkereskedéssel is foglalkoztak. A Fenyvesi, a Szalay, illetve Rózsa Sándor nyomdája könyvkereskedést is tartott fenn. Könyvkötéssel pedig a nyomdák közül négy és külön három könyvkötő mester foglalkozott.²⁰ Általában szerény méretű kisüzemek ezek, és közülük is a kevés munkást foglalkoztató, kis személyzetű műhelyek csak roppant szorgalommal és nagy erőfeszítések árán tudtak fennmaradni. Tehát ez volt az a bázis, amelyre Kaposvár lap- és könyvkiadása épülhetett.

1934-es adatok szerint Magyarország évi könyvtermelése 3920 címet tesz ki. Ennek 80,4%-a Budapesten, 17,8%-a vidéken, 1,8%-a pedig külföldön jelenik meg. E könyvtermés zömét a szépirodalom alkotta (26%).²¹

Kaposváron a 30-as évek közepén (1933–36) 45–50 kiadvány jelenhetett meg becslésem alapján, melynek zöme itt is szépirodalmi munka (egy népszínmű is született – Pap János: Cédrus Ferkó lakodalma, Kvár, 1933. Kultúra nyomda), történelmi dolgozatok (köztük egy szakdolgozat: Ujváry Jolán: Saárdi Somssich Pál 1811–1888. Kaposvár, 1936. Szabó Lipót nyomda), jelentős a mezőgazdasági szakirodalom (pl.: Kajdy Béla: Amit a falu népének tudnia kell. Kaposvár, 1934. Fenyvesi nyomda).

Jelentős kiadói tevékenységet fejtettek ki a helybeli egyesületek is. Pl. a Nemzeti Kaszinó, de főként a Berzsenyi Irodalmi és Művészeti Társaság érdemel figyelmet e tekintetben, mely tagjai, és nem tagjai számára egyaránt pályázatokat is hirdetett. A megye kiváló középsikolai tanárainak szakmunkái is így nyertek kiadást. (Biczó Ferenc, Merényi Oszkár, He-

tyei József.) Mindezekon kívül a helyi nyomdák kiviteleztek természetszerűleg az iskolai értesítőket, a múzeumvezető, Gönczi Ferenc néprajzi munkáit, de a hivatalos közigazgatási kiadványokat (adattárak, zárszámadási jegyzőkönyvek) is.

Érdemes és tanulságos belepillantani ezekbe a munkákba. Pl. a Somogyi koszorú c. beszédgyűjteménybe, melyben Kaposvár, Somogy megye vezető személyiségeinek írásait gyűjtötték egybe: az alispántól kezdve a leánygimnáziumi tanárig a városi, megyei intelligencia széles skáláját fogja át. Az alispán beszéde adta meg az alaphangot, és ehhez az egyház képviselőjétől a tanároktól mindenki hozzászól a számára kijelölt mondandókat. Ezen beszédek különböző egyházi ünnepek, egyesületi rendezvények alkalmából hangzottak el zömmel az 1920-as években. A beszédgyűjtemény a csurgói gimnázium kiadásában jelent meg 1936-ban, az előszó szerint mintegy a „nemzeti művelődés képének kiegészítése” céljából.

Vagy például a „Somogyország lantosai”, melyben Somogy vármegyével valamilyen vonatkozásban kapcsolatban álló költők verseit gyűjtötték össze, a kiadvány célja – amint az előszóban olvasható – az említett költők „felkarolása” volt. A versek valamennyire a csöppögős, érzelgős, magyarnótás hangvétel a jellemző.

Ízelítésképpen néhány idézet:

„Ha meghalok a fejem alá
Erdélyi földet tegyetek.”

Gellért Vilmos kaposvári
vagy Hollósi István: Somogyország c. verséből:

„Somogyország szép kis ország,
Gyönyörű kis tündérország.
Szemnek, szájnak ami csak kell,
Telve jóval, szépségekkel.
Azért oly szép, mert északon,
Mosdóvize a Balaton.
S délen fehér fővenylába,
Ott mosódik a Drávába.
.....
S nem csak remek a búzája,
Jó bora is van hozzája.
S hol gyümölcsben nincsen hiány,
Virágzik itt a tudomány!”

A legtöbb vers hasonló hangulatú és tartalmú, de akadnak rosszabbak is. A költemények minősége, csekély esztétikai értéke bizonyossá teszi, hogy e kötet megszületéséhez a szerzők fizettek a szerkesztőknek azért, hogy műveik nyomtatásban napvilágot láthassanak.

20 ZSADÁNYI OSZKÁR: Somogy megye adattára Pécs, 1937.

21 Statisztikai Zsebkönyv IV. évf. Bp., 1936.

A kiadványok erős lokálpatriotizmust tükröznek, ami ebben az időben minden város sajátja volt. Valamint természetszerűleg tartalmazzák a korszak vezérideológiáját, melyet a keresztény nemzeti gondolat foglal magába.

A vármegyét és a várost szuper jelzőkkel illették: pl.: Ugron Gábor, aki 9 évig volt Kaposvár országgyűlési képviselője, így ír: „... lakosság karaktere ugyanaz a gyors felfogású, eszes, értelmes, tanulékony, nyugtalanvérű, büszke és verekedő fajta, mint a székely”,²² avagy Stephaich alispán szerint Somogy vármegye „az ősi nemes vármegyének igazi típusa”.²³

Kaposvár a XX. század első évtizedeiben jutott el arra a fokra, hogy az addig sikertelen, ideig-óráig élő napilap kísérletek után tartósabb fennmaradásra képes sajtóorgánumokat hozzon létre, bár Roboz István lapja (Somogy) a XIX. század végén hetente kétszer is megjelent, de a helyi információs igény eredményeképpen a 30-as években két állandó napilap: a Somogyi Újság és az Új Somogy jelent meg, s ezek mellett még néhány időszakos szaklap.

A Somogyi Újság első száma 1919. október 30-án jelent meg. A vidék egyik legerősebb keresztény irányú napilapja, szerkesztősége és nyomdája Kaposvár, Korona u. 7. sz. alatt helyezkedett el. Nyomdája a Somogy megyei Nyomda RT., fő részvényese a kaposvári róm. kat. plébánia volt. A vallásos tartalom az átlagosnál gyakrabban jelentkezett a cikkekben, különösen a szépirodalmi rovat tekintetében.

A lap ára 12 fillér volt. 1934 júliusától felelős szerkesztője Szöllösy Ferenc, volt MTI-tudósító lett, aki Puskás Jenőt váltotta fel a szerkesztői székben.

A lap kormánypárti, első lapjai az országos eseményekkel vannak teli, de alapjában véve a helyi vonatkozású hírek alkotják a tudósításai zömét (közük botrányok, rendezvények, színház- és moziműsor). A lap tartalmaz egy naptárrovatot, ahol aktuális évfordulókról hoz megemlékezéseket, állandó irodalmi rovata is volt. Általában nagy számmal közölt hirdetéseket. Reklámjai zömmel a helyi kereskedők, iparosok érdekeit szolgálták, de az országosan elterjedt termékekről sem feledkeztek meg. (Pl.: Darmol hashajtó, Ferenc József keserűvíz stb.). A lapokat általában jórészt a hirdetések tartották el, s a hirdetések tárgya, tartalma nem a laptól függött, hanem a hirdetőtől. A piaci árakról is rendszeresen tudósított, mely a gazdálkodó emberek számára nélkülözhetetlen hírforrást jelentett.

Az Új Somogy szintén, 1919–44 közt rendszeresen megjelenő napilapja volt Kaposvárnak. Szintén kormánypárti lap, mint annak idején nevezték „a konszolidációk egyik legerősebb alapja”.²⁴ Az Új Somogy Nyomda és Lapkiadó RT. adta ki, felelős szerkesztője dr. Thury Zsigmond volt. Hasonlóképpen

a Somogyi Újsághoz, főként a helyi események ismertetéseit tartalmazta, melyből a pezsgő közéletiséget emelte ki. Mindig tartalmazott egy-egy személyeskedő, moralizáló, erkölcsi jellegű eszme-futtatást, meghitt hangvételt igyekezett produkálni. A lap különféle pályázatokat hirdetett, pl.: „Csunkás” viccpályázat, karácsonyi rejtvenypályázat, s a nyerteseknek humoros pályadíjakat osztottak ki (levélpapírtól a házi papucsig). Tartalmazott könyvajánlatrovatot is. Vasárnapi melléklete, a „Városi portyázások” a városi közélet eseményeit pletykálta ki a „közvélemény” hangján.

Ezekben az években, a világgazdasági válságot követően még 6 időszakos sajtótermék jelent meg. Így a Délvidék című (1916–38 közt, Szigetváron adták ki, hetente kétszer jelent meg), az Új Virradat c. szépirodalmi és művészeti kritikai lap 1932–37 között évente 5 alkalommal jelent meg. Ezekon kívül a Kaposvári Katholikus Értesítő (1925–44), Somogyi Levente (1926–36), a Somogy megyei Vendéglősök Lapja (1932–39) és a Rivalda (1933–37), társadalmi és szépirodalmi hetilap, 1934. június 25-től jelent meg Rivalda címmel, előtte Somogyország volt a neve, a Kultúra Nyomdában készült, felelős szerkesztője: ifj. Csajághy Mihály volt.

A Somogyi Újság 1935. július 12-i száma számol be arról, hogy Magyarország 68 napilapjából a Dunántúlon csak 17 jelenik meg (az Alföld megelőzte a Dunántúlt!). Kaposvárnak tehát nincs semmi szégyellnivalója, rendszeresen megjelenő két napilapja a város nagyságához, az olvasók igényeihez mérten elegendőnek mondható. Az időszakos lapok rétegigényeket elégítettek ki, a város különféle társadalmi rétegei hívták életre ezeket az orgánumokat, de a csekély létszámú, ennél fogva kis tőkeerejű csoportok nem voltak alkalmasak a létrehívott lapok eltarthatására.

E kiadványok színes, változatos, az ellenforradalmi rendszer korlátaí közt mozgó közéletiséget tükröznek, bár gyakran ugyanazon személyiségek szemszögéből közölve az eseményeket.

Kaposvár könyvtárhálózatát ebben az időben magán-személyek, egyesületek, intézmények, testületek tulajdonában találjuk. Kiemelkedő a Nemzeti Kaszinó, a Katholikus Kör, a Hivatalnokok Társasköre és a Munkásotthon könyvtára, ahol ellenszolgáltatás fejében az adott társadalmi állású emberek kölcsönözhetek. A „Vármegyei könyvtára” gyűjtő és megőrző könyvtár volt, a megye múzeumával egyetemben nem nyert a korszakban megoldást elhelyezése. Könyvtárat tartott fenn még a Dunántúli Bank, a Széchenyi Társaskör, az Ipartestület, a Kereskedők Egyesülete, a kórház, az Alsó-dunántúli Mezőgazdasági Kamara, az egyházközségek, iskolák stb. A szétszórtan működő

22 UGRON GABOR: Erdélytől Somogyig = Somogy megye Trianon után. Szerk.: Dömjén Ferenc Bp., 1932. 15. p.

23 STEPHAICH PÁL: Beszéd ≡ Somogyi koszorú Kaposvár, 1936., 71. p.

24 BERECK SÁNDOR: Kaposvár rendezett tanácsú város története és fejlődése Bp., 1925. 188. p.

dó egyesületi könyvtárak egymástól elkülönítve gyakorolták a maguk közművelődési tevékenységét, aminek következtében koncentráltan, összességükben sohasem tudták hasznukat kifejteni a város kulturális életében.

Bár nem a tömegkultúrához tartozik, de ha már a közgyűjteményeknél tartunk, eengedtessek meg a levéltár korabeli állapotának jellemzése. A „Megyeháza” háta mögött volt található már ebben az időben is. Kevéssé látogatták (1933-ban mindössze 10 kutató). Molnár István főlevéltárnoknak a levéltáron kívüli sokirányú tevékenykedése az érdemi levéltári munkát nem tette lehetővé. Mint már az iskolánál említettem, óraadó tanár (az énekkar vezetője) volt az alispán engedélyével a Somssich Pál reálgyimnáziumban, emellett a Szent Imre templom orgonistájaként, 1933-tól törvényszéki írásszakértőként is dolgozott. Ezenkívül könyvtárosi, fordítói munkát is vállalt, nevelőként dolgozott a geszti Jankovich családnál, aktív muzsikusként, a Zenekedvelők Egyesületének titkári tisztjét töltötte be. Családi levéltárak és könyvtárak rendezését is vállalta. Ennyiféle munkának természetszerűleg nem lehetett eleget tenni.²⁵

A tömegkommunikáció négy alapvető eszköze napjainkban: a sajtó, a rádió, a film és a televízió. A tv a korszakban ismeretlen, a rádiót, melynek központi adása egyszerre minden rádiótulajdonos lakásába eljuttatta információit, központi rádióadás esetén nem érdemes helytörténeti munka keretében tárgyalni. (A rádiótulajdonosok számát illetően Somogyban mindössze 100–200 készülék esett 10 ezer lakosra, utána már csak Bereg, Szatmár, Ugocsa következett.) A helyi sajtó és kiadványok után így a mozi által közvetített filmek tartalmát szükséges megvizsgálnom. Bár a kaposvári mozikban lejátszott filmek szerte az országban levetítésre kerültek, de a filmek megválasztása, a lejátszás sorrendje, a műsor esetleges ismétlődése, a filmek iránt megnyilvánuló érdeklődés a helyi viszonyok által meghatározott.

A film a sajtó ötszázéves történetéhez képest csak epizód a kultúra történetében. 1894-ben került sor az első nyilvános filmvetítésre a Broodwayn, egy évvel utána pedig a Lumiere testvérek forgattak filmet Párizsban. A film kezdettől fogva népszerű, noha eszközeiben igen kevéssé válogatós szórakoztatási eszközzé vált. Kezdetben a revühöz, a népszínművekhez kapcsolódott, a színház hű utánzásával próbálkozott. Így természetesen a kezdettől ellenállást váltott ki az esztéták és a kritikusok körében.

A filmgyártás kollektív jellege, bonyolult technikai feltételei, különösen pedig a magas költségek szükségessé tették a gazdasági alapok széles körű kiépítését. A koncentráció és a monopolizálás tendenciái sehol nem léptek fel ilyen erősen, mint itt. A film – különösen a némafilm korszakban, amikor kizárólag a kép segítségével, eszközével fordult a közön-

séghez – a nemzeti határok fölé emelkedett. Így vált lehetségessé, hogy a két világháború közötti időszakban Hollywood a filmgyártás világközpontjává váljék, és a magyar nemzeti filmpiac összes filmjének több mint a felét szolgáltassa. Az amerikai filmipar uralma ma már kevésbé jelentős, de amíg tartott, a nagy hollywoodi filmgyárak rákényszerítették gyártási és szervezési stílusukat, ízlésüket az egész tőkés piacra.

A filmnek mint művészetnek és tömegkommunikációs eszköznek közvetlenül az első világháború után aratott győzelme egybeesett a sajtó dinamikus fejlődésének csúcspontjával, és a rádió világméretű elterjedésével. Ezt a korszakot a tömegszerűvé válás első küszöbének szokták nevezni.

Magyarországon a millenniumi kiállítás adott nyilvánosságot a mozinak, és 1914-ben már 109 mozi működött Budapesten és 105 a vidéki városokban.

Kaposvár közönsége szinte a nagyvilággal egyidőben, egész korán ismerkedett meg a mozival. 1899. március 26-án kinematográf-bemutatót tartottak az egykori Ferenc József fogadóban. Ezt követően szórványosan, majd 1903-tól évente keresték fel vándormozisok a várost. 1908 áprilisában került sor a városban az első állandó mozi megnyitására, melynek Grünwald Mór volt a tulajdonosa. Ezt 1909. december 25-én az Apolló, 1911. november elején az Edison filmszínház megnyitása követte. Természetszerűleg a három mozi az akkori nem egészen huszonötezer lakosú Kaposvárnak sok volt. A három mozi éles konkurencia-harcot vívott egymással. Végül az Apolló és az Uránia maradt talpon, a Horthy-korszakban már csak ez a két „mozgó” játszott Kaposváron, de természetesen új tulajdonosokkal. A kormány a moziengedélyek revíziója során jobboldali beállítottságú egyéneknek adott ki engedélyeket. 1921-ben az Apollót a város, az Urániát rokkantak kapták meg.

Általános gyakorlat volt országshoz, hogy amely helységben több mozgóképszínház működött, abból egyet a városnak juttatott a kormány, a többit pedig részben a hadirokkantak kapták. Dicséretesnek mondhatnánk, hogy az új rendelettel a kormány a háború rokkantjainak jövedelmező állást kívánt juttatni, de a végrehajtás kapcsán már kételyeink támadnak. Mert Kaposváron Magyar János esetén egyrészt nem kaposvári hadirokkant kapta az engedélyt, és nem is közlegény. E kivételes helyzetére talán az adat szolgáltatathat magyarázatot, mely szerint Magyar János tagja lett a Nemzeti Hadseregnek, ebből „régii” szegedi kapcsolataira lehet következtetni. Bár hárman voltak az Uránia társengedélyesei, de mivel Marton György 1922. március 30-án elhalálozott, Szécsy Gyula pedig 1924 októberében önkéntes lemondással a cégből kilépett (sajnos velük kapcsolatban több információval nem rendelkezem), Magyar János az Uránia egyedüli tulajdonosává vált.

25 KANYAR JÓZSEF: Somogy megye levéltára Kaposvár, 1962., 163. p.

Magyar János 1921 júniusától 1948-ig, a mozik általamosításáig a kaposvári moziélet jelentős képviselője lett, időközben jól bele is tanult a moziszkámba. Mozitulajdonosként érdekei szorosan összefonódtak a város akkori vezetőségének, tehát a másik mozitulajdonosnak érdekeivel, mivel 1922 szeptemberében társas szerződés jött létre köztük, így Magyar János mind a Városi, mind az Uránia tulajdonosa lett egycsapásra. 1928-ban a balatonboglári kertmozinak, átmenetileg 1929-ben a Nagykánizsai Mozgóképszínházak Részvénytársaságának is a vezérigazgatója volt. Magyar János élénk szerepet vitt a város társadalmi életében. Választmányi, illetve rendes tagja volt a Hivatalnokok Társaskörének, a Katholikus Körnek, a Magyar Filmklub és a Magyar Mozgóképzemengedélyesek Országos Egyesületének.²⁶

A Városi Apolló Mozgóképszínház a város közüzemei közé tartozott, vezetője így a közüzemek igazgatója, Czanyó László okleveles gépészmérnök, műszaki tanácsos lett.

A mozik a Belügyminisztérium és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium felügyelete alá tartoztak. A Belügyminisztérium felismerve a film tudatformáló és propagandaeszköz lehetőségét, különös tekintettel felügyelt a mozikra, a moziengedélyt is a belügyminiszter adta ki, és a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel együtt bizonyos filmek játszását kötelezték is. Sőt jövedelmüket illetően is intézkedtek.

1922-ben a Belügyminisztérium megszabta, hogy a mozik jótékony célra havonta kötelesek egy-egy előadást tartani, mely alkalommal csakis a Filmtanács által kijelölt hazafias és nemzetnevelő filmek voltak bemutatathatók. 1923-tól viszont a jótékony előadások megtartása helyett, mivel azok jövedelme bizonytalan volt, a mozikat általánosságban fizetésére kötelezték. Ekkor a mozitulajdonosok, bár az átlagbevételeiket egy-egy előadás után 2100 koronára tették, mégis havi 3000 koronát is hajlandóak voltak fizetni, ami nem volt nagy összeg. (Korona átváltásánál 1 P = 12 500 papirkoronával – ez 32 fillért tett volna ki.)

A 11 339/1921. BM rendelet megszabta, hogy a mozi alkalmazottainak 40 százalékát a hadirokkantak, hadiözvegyek, nyugdíjasok és menekült köztisztviselők közül kell alkalmazni. Így az Apolló négy alkalmazottja közül egy hadiözvegyet (jegyszedő), egy rokkantfeleséget (jegyszedő) alkalmaztak. De a gépész is rokkant volt (Márkus József ny. MÁV-mozdonyvezető).

Az Apolló mozi a gr. Tisza István u. 3. sz. alatt volt található, 1920. június 27-től húsz évre szóló engedélye volt. Az Uránia a Széchenyi tér 2. sz. alatt állott, Magyar János engedélye életfogytiglan szól. Az Apolló befogadóképessége 494 fő, az Urániáé 729 fő volt. Tehát a mozik elosztásánál a rokkantak jobban jártak.

Ha a központi rendeleteknek a mozitulajdonos eleget tett volna, akkor a kötelező havi egy jótékony

célú filmvetítésen kívül hetente egyszer ifjúsági előadást, havonta kétszer a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kijelölt filmet játszó előadást kellett volna tartania, valamint a mozi a helybeli tanintézetek számára ismeretterjesztő előadás céljára is át kellett volna engednie.

1923-ban a város és Magyar János közös üzlete szétvált, de már ugyanez év végén – nyilván a magasabb jövedelem elérését célozva – ismét közös gazdálkodásban találhatjuk a két mozit.

Az Apollóban a kaposvári gyalogezred zenekara szolgáltatta az aláfestő zenét 1924. július 30-ig, de őket Pécsre helyezték, így aztán nem maradt más, mint a zongorakiséret.

A városban 1924 nyarán kertmozi is nyílt, amely az Apollóhoz tartozott. Ez a vendéglátósoknak is jó üzletet jelentett, hiszen a páholyok melletti asztaloknál a pincér ki is szolgált a vendégeket, bár a fogyasztás nem volt kötelező. 1924. augusztus 7-én és 8-án a Városi Kertmoziiban került sor a 146 853/1924. VIII. sz. rendelet által előírt „A dollár útja” c. film bemutatására. A film a Magyarország által felvett népszövetségi kölcsön befektetéseinek a kormánypolitika propagálása érdekében készült.

Az 1925-ös rendelet ifjúsági oktató előadások tartását írta elő általánosságban heti egy alkalommal kötelezően, az elemi iskolák számára 6–8, a gazdasági ismétlők számára 5 kötelező előadást írt elő évente a vallás- és közoktatásügyi miniszter. Célja nyilvánvaló: az oktatási színvonal emelése és a művelődési lehetőségek kiterjesztése érdekében született a rendelet, ám kaposvári viszonylatban egy évben esetleg elvéve tartottak ugyan egy-egy ismeretterjesztő vetítéses előadást a mozikban, de még ez is csak ritkaság számba ment.

Az Apolló 1925-ben hétköznap kettő (du. fél 7; fél 9), ünnepnapokon négy (du. 3, 4, fél 7, fél 9 óra) előadást tartott. A színházi idény tartama alatt (októbertől januárig) hétfőn, csütörtökön és pénteken nem tartott előadást, mivel a színház bevételeit is biztosítani kellett. Nyári idényben a Városi Kertmozi (Erzsébet út 3. sz.) játszott este fél 9-től. Hétfőn nem tartottak előadást.

Az Uránia hétköznap három, vasárnap négy előadást tartott. Téli idényben azonban csak szombaton és vasárnap játszott, nyilván fűtési okok miatt. Nyáron, a Városi Kertmozi játszási ideje alatt egy előadást tartott, fél 7-es kezdettel. Az Apolló működtetése télen kifizetődőbb volt, így a közös üzlet folytán a gazdaságosabb megoldást választották.

A színházi évad minden évben rövid ideig tartott, így a város egyetlen szórakozási lehetősége a mozi maradt. A filmgyárak ontották a filmeket, amelyek vonzották a közönséget. A mozgó kép lenyűgöző hatása már eleve sikert jelentett a nagy érdeklődés miatt, amit még a hirdetések felsőfokú jelzőkkel gazdagon ellátott szövegei is fokozni igyekeztek.

26 Somogy megye Trianon után, Szerk.: Dömjén Miklós. Bp. 1932., 83. p.

27 SML Kaposvár rt. város polgármesterének iratai 24518/1935.

1926-ban hozott rendelet szerint a mozik csak szakképzett gépkezelőt alkalmazhattak, sőt az üzletvezetői szakképzettség is elő volt írva. (Ez alól még volt kibúvó.) A rendelet oka valószínűleg a gyakori gépháztűz volt. A filmek még robbanásveszélyes celluloidból készültek: ez volt a gépháztűzek fő oka.

1926-ban az Apollónak öt (Balassa László zongoristával), az Urániának hat (zongorista: Roth Jozefin elvált asszony volt) alkalmazottja volt, a mozik legmagasabb helyére 1,30 P-t tett ki. Ugyanebben az évben tették kötelezővé a magyar filmhíradó játszását, amely rövidege folytán a műsorba könnyen beilleszthetően a világ és az ország jelentős eseményeivel ismertette meg a közönséget. Emellett a direkt politizálásnak is teret adott.

A két mozi tiszta hasznát minden évben felosztották. Miután Czanyó László és a főkönyvelő megkapta a maga részét (fejenként évi 400 P), a jövedelem 50 százaléka Magyar Jánosé lett.

A mozikat azonban 1927-re biztonsági okok miatt a bezárás veszélye fenyegette, így a város elhatározta egy új „mozgó-palota” felépítését. Az új moziépület felépüléséig a mozi engedélyének a Városi Színházra történő áttelepítését kérte a BM-től.²⁸

Időközben 1927. március 27-én az Uránia mozi további működését tűzrendészeti okok miatt betiltották. A mozi a legalapvetőbb tűzrendészeti szabályoknak sem felelt meg (szűk ajtónyílás, kis előtér), természetes szellőztetésére sem volt mód. Bár ezek az okok előbb is fennálltak, de ekkorra már a padló, a mennyezet állapota is veszélyessé vált. A rossz nyelvek szerint a padló alatt még patkányok is tanyáztak.

Ugyanekkor a város azzal a kéréssel fordult a BM-hez, hogy a Magyar Jánosnak engedélyezett mozin kívül több engedélyt ne adjon ki a város területére. Minderre a konkurenciától való félelem indította. Hiszen Magyar János engedélye a BM által engedélyezve szünetelt, és csak a Városi Mozi játszott. Indoklásul a kérvényben azt hozták fel, hogy „a 30 000 lakos túlnyomó része kiscgazda és munkás, akik egyáltalán nem mozilátogatók, úgyhogy a mozi közönsége a kis fizetésű tisztviselőtársadalomból és kereskedőkből került ki, akik azonban a rossz gazdasági viszonyok között is mérsékelt látogatják a mozi, így hétköznap csak egy mozi, vasárnap két mozi játszik. Tehát még ez a két engedély is sok. Ezenkívül a mozi jövedelmét a város a színházra fordítja, így a város ettől a pénztől is elesne.”²⁹

Pedig lettek volna vállalkozók, akik akkor amellet érveltek, hogy a moziengedélyt a város kezéből ki kell venni: „A vidéki mozgóképipar általában a kisipar körébe tartozik és annak összes sajátosságait osztja. Nem elsőrendű életszükségletet elégít ki és így hozadéka erősen alá van vetve a publikum fizetőképességének. A közönség érdeklődését állandóan ébren kell tartani, a legolcsóbb és mégis nívós fil-

meket beszerezni, a reklám eszközeit ügyesen kihasználni, újításokat kipróbálni, oly agilitást kíván, amelyre csak a magánvállalkozás képes, s amelyet a legjobban a szervezett hatósági üzem vezetőségének ügybuzgalma sem pótolhat.”³⁰

Az idézet valóban élénk vállalkozó képét festi elénk, és a verseny minden bizonnyal magasabb színvonalat hozott volna a moziás terén, mint a megegyezés mögötti harc. A BM a város érdekeit tartva szem előtt (a mozi kultúrhivatására hivatkozva) a város kérvényét teljesítette.

Tehát 1927-ben az Apolló engedélye a színházra lett telepítve, ahol 600 férőhellyel tovább működött. A legolcsóbb mozijegyek ekkor 40 fillérbe, a legdrágább pedig 1 P 80 fillérbe került.

1926. szeptember 1. és 1927. augusztus 31. között a Városi Mozi összesen 196 napon át játszott. Itt olyan filmek kerültek már bemutatásra, amit más mozik már lejátszottak, ún. „harmadhetes” üzem volt. Ez alatt az idő alatt 410 film került levetítésre, melyből öt magyar film volt. Feltűnő a „szomorújáték” magas száma, amit a vígjátékok szintén magas száma követett. Nyilván ezek voltak az igazán kasszasikert jelentő műfajok.

Ha a moziműsor megoszlását tekintjük (1927. október 1. kimutatás), a játszott darabok közül:³¹ (összesen 394 film, ebből 6 db magyar)

szomorújáték	154 db	539 000 m
vígjáték	115 db	392 500 m
egyéb drámai színmű	23 db	59 000 m
bohózat	22 db	76 000 m
történelmi	11 db	38 500 m
hazafias	17 db	59 500 m
sport	14 db	49 000 m
híradó	23 db	80,500 m

Feltűnő, hogy az ellenforradalmi korszak ideológiájának terjesztésére legalkalmasabb két műfaj, a történelmi és hazafias film alacsony számban van jelen. A történelmi és hazafias filmek száma azért alacsony, mert ezek szükségképpen csak magyar filmek lehettek, a magyar filmgyártás kapacitása pedig kicsiny volt. A „keresztény nemzeti gondolat” nyilván szerephez jutott a vígjátékokban, szomorújátékokban is. Ezt direkt módon nyilván nem akarták agyba-főbe erőltetni, burkolt megnyilvánulásait sokkal hatásosabbnak ítélték. Mivel a mozi ebben az időszakban elsősorban kapitalista vállalkozás, nyilván a közönségsikerre törekedtek, amit pedig kimondottan a szórakoztató jellegű filmek képviseltek.

Közben az új moziépületre a városi közgyűlés 172 410 P költséget szavazott meg és Magyar János moziengedélyét a még nem létező mozihoz telepítették. Ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy mozi engedéllyel szünetelt. Magyar János is viselte az új mozi építési költségeit. Bár ebben az időszakban

28 Uo.
29 Uo.

30 Uo.
31 Uo.

mozija nem játszott, mégis osztoznia kellett a vigalmi adó fizetésében. A város nem mentette fel, hiszen a mozi jelentette a város legjövedelmezőbb vállalkozását, és Magyar mindennek a felét fizette.

Az új mozi 1928. szeptember 1-re át is lett adva. Korszerű, városépítészeti szempontból is jelentős, 808 fős befogadóképességű, előkelő, reprezentatív kivitelezésű épület. A mozi Lamping József tervei alapján Horváth Andor mérnök és az Építőipari RT. kivitelezésében építették fel. A szecessziós stílusú, kívülről kevésbé tetszetős, de kellemes belső terű létesítmény, amelyben egyiptomi növényi ornamentikát és magyaros díszítőelemeket alkalmaztak, 204 238 P-ért épült, az előirányzottnál jóval nagyobb összegbe került. A költségek „felverésének” ügye még az 1934-es közgyűléseken is szerepelt.

De időközben bebizonyosodott az is, hogy színházban nem éri meg mozit tartani. Hiszen az épületet nehezen lehet fűteni, egyáltalán a magas rezsi-költségek is rontották a jövedelmezőséget, és a drága nézőtér berendezését erősen megrongálta, éppen a legelőkelőbb földszinti helyeken a („oda nem illő”) közönség.

1927. május 1-jén a város feladta az Apolló épületének bérletét (évi 15 000 K), de a mozi 1928. szeptember 1-jén újra megnyílt. Az Apolló megnyitását az is elősegítette, hogy az új, nagy mozi megnyitásával tényleg tudták kényszeríteni az Apolló mozi épületének tulajdonosait az épületért fizetendő lakbért illetően (3000 P/év).

1923-ban megszületett a hangosfilm. Magyarországon 1929. szeptember 3-án mutattak be először hangosfilmet. Kaposváron 1928. októberében hanglemez technikával már ismeretes volt a kép és a hang társítása. De ez a technika a kaposvári mozikban, ahova a filmek már többszöri levetítés, tehát esetleg több szakadás után kerültek, nehézségeket okozott a film élvezetében.

1932-ben kapta a Városi Mozgó az első fotocellás gépet, a másik gépe speciális lemezjátszós volt, amely a hangot szinkronban adta a képpel. 1934-re a hangosfilm Kaposváron is átvette az uralmat.

1932 szeptemberében az Apolló beszüntette működését és csak 1934-ben kezdte újra. A szünetelés mögött a város és Magyar János közti huzavona zajlik, mégpedig az Apollót illetően. Nem tudtak megegyezni abban, hogy Magyar János átadja tulajdonát a városnak, „bagóért” nem kótyavetyélte el. A huzavonát váratlan megoldás követte: a város engedélye a színházra, Magyar Jánosé az új mozira települt. Sőt az új mozi amortizációs költségét a tiszta jövedelemből úgy törlesztették, hogy a város részét 55 százalékra felemelték, Magyar Jánosé 45 százalék lett, ezzel Magyar János jövedelme megnövekedett, sőt személyes illetménye havi 160 P-ről 410-re emelkedett. Tehát az érdekszövetséget a város vezetősége

(nyilván saját haszna biztosítása érdekében) továbbra is fenntartotta.

1934-ben a város így az Apolló megvételére készült. Mivel a város engedélye a színházra volt telepítve, és a vetítés ott újra szünetelt a BM engedélyével, de ezt az engedélyt csak úgy kapták meg, hogy kilátásba helyezték az Apolló megvételét.³²

1934. szeptember 26-án újra üzemelni kezdett az Apolló mozi. Elég rapszodikusán játszott. Nyilván a súlyos gazdasági helyzet következtében nem lehetett két mozit nyereségesen üzemeltetni.

Mindezek után most már konkrétan 1934–35. mozi-ját vegyük vizsgálat alá. 1935-ben összesen 452 mozi van Magyarországon, ebből 123 (27 százalék) Budapesten és 329 (73 százalék) vidéken.³³

A mozi ebben az időben elsősorban jól jövedelmező foglalkozás volt az érdekelt tőkések számára. A fő cél a haszon biztosítása és növelése volt. A városokon kívül csak a legnagyobb lakosságú községekben telepítettek mozi. Ennek következtében a falusi közönség mozival való ellátása rendkívül elmaradott volt, és meg sem közelítette az ott megnyilvánuló igényeket. 1935-ben Magyarország helységeinek mindössze 8,4 százalékában volt mozi.

Az 1927 és 1935 közt eltelt 8 év során 9,2 százalékkal emelkedett az előadások száma. 1935-ben az előadások 54,6 százaléka Budapesten, 45,4 százalékka vidéken került bemutatásra.

A sok kis községgel rendelkező megyében a mozival való ellátottság rendkívül alacsony volt. Így Zala, Vas, Baranya, Borsod, Győr, Somogy, Szabolcs, Nógrád és Veszprém megyékben a mozival való ellátottság nem érte el az átlagot. Ezzel szemben Bács, Békés, Csongrád, Hajdú, Pest, Szolnok ellátottsága jóval az átlag felett helyezkedett el.³⁴

Somogyban az 1934-es adatok szerint 33 mozgóképszínház működhetett; engedélyük érvényét 1938. december 31-ig meghosszabbította a Belügyminisztérium. A következő helységeken létezett moziengedély: Babócsa, Buzsák, Balatonlelle, Csököly, Szigetvár, Fonyód, Nagybajom, Csurgó, Mezőcsokonya, Erdőcsokonya, Balatonföldvár, Marcali, Balatonszárszó, Somogyszil, Zákány, Gige, Darány, Igal, Homokszentgyörgy, Kálmánca, Mesztegnyő, Nagyatád, Kadar-kút, Ádánd, Balatonalmádi, Balatonboglár, Gyékényes, Tab, Lengyeltóti, Mernye, Balatonújhely, Barcs. Feltételezhető, hogy minden engedély nem volt kihasználva, lehetett köztük néhány elvi engedélyes is.³⁵

Mit játszottak a mozik? Kaposváron 1934-ben összesen 125 film került bemutatásra, ebből 111 a Városi Mozgóban és mindössze 14 film az Apollóban. Az Apolló csak szeptember végétől játszott, s csak szombaton (három előadással) és vasárnap (négy előadással). Filmjei közül szerepelt olyan film is, ami már a Városi Mozgó műsorán szerepelt. Az

32 SML Kaposvár rt. város közgyűlési jegyzőkönyvek 1934/38; 1934/81.

33 KÁLMÁN-PEREGI: A film és a mozi Magyarországon.

Bp. 1959., Filmtudományi Intézet, 9. p.

34 Uo. 41. p.

35 Új Somogy 1934. jan. 17.

Apollóban több filmszkeccset, sportfilmet, burleszket, némafilmet adtak, mint a Városiban. 1934-es műsorán egyetlen magyar film sem szerepelt.

A Városi Mozgóképszínház egy héten egyszer, de néha kétszer is változtatta műsorát. (Egyik film vasárnaptól szerdáig, a másik csütörtöktől vasárnapig került lejátszásra.) Havonta kb. 9 filmet vetítettek le. Május közepétől kétnaponta változott a műsor, s ez így ment egészen szeptember végéig. Hétköznap három, vasárnap négy előadást tartottak. A műsort nagyrészt amerikai filmek alkották. A lejátszott 111 film közül 15 db volt magyar, ebből öt 1934-ben, egy 1931-ben (Hyppolit, a lakáj), a többi pedig 1933-ban készült. Budapestről egyidőben hozta a Márciusi Mese című magyar filmet. Természetesen ezen kívül szerepeltek még magyar nyelven filmek, ezek egy része a régi némafilmek meghangosításával készült.

Magyarországon ekkor még a hangosfilm-gyártás kezdeti korszakát éli, és ha a filmgyártás nincs törvény által szabályozva, még kevesebb magyar film született volna. Ugyanis, mint már említettem, Magyarországon ekkor mindössze még csak néhány száz mozi működött, s ez a szám nem volt elegendő ahhoz, hogy a magyar filmgyártás kifizetődhessen, így az állam rendeletekhez folyamodott, hogy hazai filmgyártást teremtsen. Az 1929-es rendelet szerint minden külföldön gyártott, Magyarországon bemutatott film egy métere után 20 fillér pótdíjat kellett fizetni (1930-tól 40 fillért), ez a Filmipari Alaphoz folyt be, és ezt a pénzt a hazai filmgyártók megsegítésére fordították. Az itthon készített magyar film után húsz külföldit lehetett tehermentesen behozni. Mint ismeretes, a rendelet negatív visszhangot váltott ki a filmexportáló országokban, a magyar filmgyártás viszont beindult.

1935-ben az Apolló 45 filmet vetített le, 94 előadást tartott. Nyáron (június 16. és augusztus 31. között) nem tartott előadást, mivel ekkor a Városi Kertmozi szezonja következett. A 45 film közül mindössze két magyar film szerepelt. Közülük „A csúnya lány” 1935-ben készült és ekkor került bemutatásra Budapesten is, tehát egész korán láthatta a kaposvári közönség.

A Városi Kertmozi 1935-ben a Turul Sportpályán nyert elhelyezést. Két-három naponta változtatta műsorát, melyet főleg a korabeli filmslágerek közül válogatott össze. (Meseautó, Rákóczi induló, A Pál utcai fiúk stb).

A fél 7-es előadást a Városi Mozgóban, a fél 9-est a kertmoziiban tartották. A jegyeket itt is hasonló összegért árulták: tribün páholy 1 P, fenntartott földszinti ülőhely 80 fillér, tribünülés 50 fillérbe került.³⁶

A Városi Mozgó 98 filmet mutatott be, ebből 12 magyar film volt. A bemutatott magyar filmek fele 1935-ben készült. A mozi vezetősége látható módon igyekezett a legfrissebben megjelenő filmeket beszerezni. Általában a nap első előadását félhelyáron lehetett megnézni.

Az előadások felépítésekor szem előtt tartották, hogy az legalább egy filmslágert tartalmazzon. A „nagy” filmen kívül a műsor mindig valamiféle kiegészítést is hozott. A kiegészítés általában idegen tájakat, különleges vadállatokat, külföldi embereket, szokásokat, humoros, izgalmas rövidfilmeket, bohózatot (Hacsek és Sajó, Zuru és Huru, Stan és Pan), sportfelvételeket, magyar nótát, jazzt és természetesen a Híradót mutatta be. Az MTI az általa készített filmhíradókról katalógusokat adott ki, mely körülbelül a következő kategóriák szerint osztályozta a híradó tartalmát: politikai események, a gazdasági élet eseményei, egészségügy, népjólét, iskola, nevelés, katasztrófák, színház, művészetek, szórakoztatás (pl.: bálók, divatbemutatók, szépségverseny stb.), sport. Tulajdonképpen a filmkrónika szerepét töltötte be, és a propaganda eszköz jellegét ez a műfaj képviselte csak igazán.

Az 1934–35-ben bemutatott filmek tartalmát tekintve a legtöbbje a zenés vígjátékok, izgalmas bűnügyi, fantasztikus történetek (King-Kong, Reszkess alvilágl!), érzélgős, szerelmes filmoperett (A szívem érted dobog), a boldog békeidőket idéző idillikus, a világháború csatáit megörökítő filmek közé tartozott. Szép számmal akad köztük vadnyugati (Buffalo Bill, Zane Grey és Cooper regényeinek filmváltozata) és krimi film.

Szerepelt köztük azóta is sokat emlegetett filmslágér, ami részben a főszereplő világhírű színésznőnek (pl. Greta Garbo a Krisztina királynőben) vagy pedig a sztorinak köszönhetően vált sikerré (pl.: Tarzan). Ezek a filmek nem tartoznak a halhatatlan remekművek közé. Nagyrészt a XIX. század végének és a századelőnek ronggyá olvasott, könnyű fajsúlyú regényei adták a film alapötletét. (Tarzan, Buffalo Bill, Arséne Lupin, Fantomas, Dracula.) Ezek a történetek zömmel szenzációs, híres bűnesetek, gyilkosságok leírását, hírhedt tolvajok életrajzát tartalmazták. Bennük az egzotikum és a fantasztikum dominál. Az irántuk való óriási érdeklődést az embereknek a szenvedélyes és bonyolult helyzetek iránt érzett általános vonzódásával magyarázhatjuk. Népszerűek voltak még az életrajzok, a szerelmes, idillikus történetek is.

A filmek sikerében sokszor óriási szerepet játszott a benne énekelt slágér. Lehet, hogy az emberek a film címére már nem is emlékeznek, de a slágert még sokáig dúdolgatták.

A korabeli filmgyártás még a színház utánzásából élt. A magyar filmgyártás esetén is sok téma a színpadi siker után került megfilmesítésre; gondolták, ha ott sikeresek voltak, a filmen is azok lesznek. De a megfilmesítés majdnem mindig színvonalcsökkenést jelentett.

A magyar filmek esetén különösen kedvelt volt a kávéházi viccek, kabaréjelenetek betoldása, beépítése a cselekménybe, Hacsek és Sajó szerepeltetése

Is gyakori. E betoldások miatt szoktak a magyar filmek mozaikjellegéről beszélni. A magyar film slágerre (Ábrahám Pál, Fényes Szabolcs, Salgó Géza, Buday Dénes stb.) zenéje és szövege meghatározta a nézők tömegeinek ízlését és érzelmvilágát, a dalszövegek primitív mondanivalója pedig eszmévilágát, és mondhatni évekre eldöntötte egy film sikerét.

A vezető értelmiség leginkább kézlegyintéssel intézett el szinte minden egyes magyar filmet. Mércéik a legjobb francia, amerikai, ritkábban a német filmek voltak. Pedig a külföldi filmek átlaga igazán sem jobb, sem igényesebb nem volt a magyar filmeknél.

A magyar filmek vonzerejét még a filmek meséje, „jelenben” játszódása és színhelye jelentette. A főhős, a férfieszmény megtestesítője, a mindig talpig úriember (az uralkodó osztályból: földbirtokos, katonatiszt v. arisztokrata, ritkán bankár), a nők odaadó szerelmét pusztán elfogadó típus, a női főszereplők pedig az úrinők, gépírónők, színésznők köréből valók, kiknek egyetlen céljuk a férfifogás, a jó parti volt, mellyel a maguk számára biztosíthatták további jólétüket. A férfieszményt ábrázoló férfi főhőst legtöbbször Jávör Pál személyesítette meg, a női szerepet leginkább Ágai, Turay, Dayka, Tolnai kapták. Ideálokat, vágyakat testesítettek meg.

Sokkal földhözragadtabb a humoros epizódok szereplőinek alakja. E kifigurázható alakok szerepét legtöbbször Kabos Gyula, Gózon Gyula, Szóke Szakáll, a nők közül Gombaszögi Ella, Vaszary Piri stb. játszották. A külföldön készült filmekben is a korabeli filmszereplők között sok volt a tehetséges magyar színész.

Kikből állt a mozi közönsége? A mozi mindenki számára elérhető szórakozási lehetőséget képviselt, hiszen egy 50 vagy 60 filléres belépőjegy az időnkénti mozibajárást egy havi 80 pengős átlagkeresetű szakmunkás számára is lehetővé tette. A film és a hang vonzereje már eleve óriási volt, melyet az érdekesítő történetek még vonzóbbá tettek. Elsősorban nyilván a fiatalság, a szerelmesek szórakozását jelentette. De a látogatottság mértékét tekintve valóban a tömegek szórakozása volt. Az értelmiség és az uralkodó osztály felső rétegei válogatva, érdeklődésüknek és ízlésüknek megfelelően jártak moziba és nyilván inkább Városi Mozgóba, mely nemcsak szebb volt, de előkelőbbnek is számított ebben az időben.

A moziműsort tekintve bármennyire is elmondható, hogy értékálló művészfilmek nem szerepeltek, hogy a címek sugalmazása alapján a filmek nagyrészt könnyű műfajú, szórakoztató, mondanivalóját tekintve gyakran giccses, érzélgős, komikus-fantasztikus, illetve detektív meséjük lehetnek, a mozinézők tömegeinek keveset olvasó, valamint a kisebbséghez tartozó általánosan művelt emberek számára is fantáziát mozgató, látókört szélesítő, a gondolati, érzelmi világ skáláját kiszélesítő, színes tartalmat és látványt nyújtottak.

Bár a valós kép megállapításához a függelékben közölt filmjegyzék alapos elemzésére volna szükség, de ennek megtétele egy külön további tanulmány feladata kellene hogy legyen.

A műsort vizsgálva megállapítható, hogy mindenféle szélsőjobboldali hangvétel hiányzik a filmekből, az irredenta témák túltengése sem jellemző. Ez tekintettel az ország akkori helyzetére, Gömbös Gyula kormányzatára, és a kormányzatot teljesen kiszolgáló helyi vezetésre, örvendetes. Ennek magyarázatát találhatjuk egyrészt abban, hogy Gömbös a somogyi vezetőrétegben nem volt népszerű: itt Bethlennek voltak jó személyes kapcsolatai; másrészt a magyar filmgyártásban ekkor még mind a producerek, mind a művészek között erős volt a zsidó érdekelttség, ami eleve is indokolta a szélsőjobboldal kiszorítását a filmgyártásból.

De mégis elsősorban a mozi kapitalista vállalkozás mivolta játszotta ebben a szerepet, hiszen a vállalkozók célja a tömegek szórakozási vágyának kielégítése volt, így az üzleti érdek következtében a mozi nem adott teret ebben az időben a kormányzati és pártküzdelmeknek.

A filmek beszerzése a mozi üzletvezetőjére (Városi), illetve a tulajdonosra volt bízva. Budapesten megnezték a filmeket, alkudtak rájuk. Havonta egy alkalommal ekkor fel kellett utazniuk. A beszerzést üzleti érzékük szabta meg.

A magyar film pártolása céljából hozott 1935-ös rendelet szerint a moziengedélyes köteles volt 1935. augusztus 1-jétől az előadásra kerülő műsor 10 százalékát magyar gyártmányú vagy magyarul beszélő filmekből összeállítani. Ennek következtében 1935 végére a magyar filmek megszorodtak a mozik műsorán.

1935 nyarán Czanyó László, a városi moziüzemek igazgatója, bekerült az Országos Mozitegyesület elnökségébe, tehát a mozi ügyeinek vezetésébe kaposvári mozis is beleszólhatott.

d) A kaposvári egyesületek kulturális tevékenysége A Munkásotthon: a munkásművelődés fellegvára

1935-ben Somogyban 449 egyesület funkcionált, mely megoszlását tekintve a következő képet nyújtja:³⁷

Hazafias	9
Vallásos	7
Bajtársi	6
Kultúr	34
Művészeti	15
Tudományos	1
Sport	20
Jótekonny	25
Önsegélyező	48
Társaskör jellegű	187
Érdekképviseleti	63
Egyéb	34

Az egyesületek számát tekintve Somogyot 9 megye előzi meg (Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Heves, Jász, Nagykun, Bihar; a Dunántúlon pedig Vas, Tolna, Zala után a negyedik helyen állt).

Az egyesületek zöme Kaposváron működött, illetve itt volt a központja. Az egyesületi mozgalom a XIX. század második felében kezdődött és teljesedett ki Kaposváron is. A kezdeti időszakban (1861–1887) főképp ipartársulatok, segélyegyletek, munkássegyletek alakultak, a második korszakban (1888–1918) inkább olvasóköri, iparos önképzőkörök, kulturális egyesületek, kaszinók, társaskörök, dalárdák, szépítő és műkedvelő egyletek, valamint különböző művészeti és tudományos egyesületek jöttek létre. Az egyesületek számának tekintetében Kaposvár kiemelkedő helyet foglalt el (a 30-as években is 83 egyesület működött – jóváhagyott alapszabállyal – a városban).

A korszakban létező egyesületek zömének előzménye a XIX. századra, a századforduló környékére nyúlik vissza. Ezek a 30-as években (1932 után) alapszabály-módosítással újjáalakultak.

Az egyesületek terén csak a kulturális vonatkozásokról szándékozom írni, jellemezve tevékenységük formáit, jellegét, hatását. Először azokat veszem sorra, melyek ugyan alapjában nem kulturális profilúak, de jelentős kulturális tevékenységet fejtettek ki. E típus legpregnansabb képviselői az egyházközségek kebelében működtek, vallásos tevékenységük, mint főtevékenységük mellett, gazdasági erejük és városi befolyásukhoz mérten kulturális tevékenységet folytattak.

Az 1904-ben alakult és 1911-ben végleges otthonhoz jutó Katolikus Kör kezdettől fogva élénk mozgalmat fejtett ki a kultúra terén. Szabályzata szerint célja a „Kaposvár és környékén lakó katolikusok szellemi, társadalmi és anyagi érdekeinek előmozdítása, a valláserkölcsi szellem nevelése, a művelődés, a katolikus önérték és összetartás szilárdítása...”.³⁸ A kör kaszinó jelleggel funkcionált, külön helyiséggel rendelkezett társas összejövetelek rendezésére. Működése alapítványok kamataiból, tagdíjakból és egyéb bevételekből (különböző rendezvényei során szedett belépődíjak, borfogyasztás, a teke- és kártyajáték jövedelme stb.) nyert finanszírozást. 1935-ben a kör egyházi elnöke, dr. Hoss József plébános és világi elnöke, Tallián Andor ny. alispán, főttkára Szöllőssy Ferenc (a Somogyi Újság főszerkesztője) volt. Bevétele 1934-hez képest 7000 P-vel növekedett. Tevékenykedésébe az ifjúságot is megpróbálta bevonni, így a Szent Imre Kört, a Bulcsú Bajtársi Ifjúsági Szövetséget, a Szent Imre cserkészcsapatot, a Leányklubot és a Zrínyi Ilona Bajtársi Szövetséget. Társadalmi összejövetelein, teaestélyein, mulatságain vallásos előadások, műkedvelő előadások, irodalmi estek, teadélutánok követték egymást. Épülete a 20-as évektől többféle rendezvénynek adott otthont, egy-

fajta szórakozóhelyé vált. Gyakoriak voltak a táncmulatságok is. Szinte minden rendű és rangú ember számára hozzáférhető szórakoztatási intézménnyé süllyedt.

Kaposváron létszámát, befolyását tekintve az izraelitáké volt a második legnagyobb felekezet. Az Izraelita Kaposvári Hitközség 1913-as alapítású, 1934-ben az egyesületi szabályzatok revíziója folytán új működési szabályzatot nyert, melyben működési célját a következőképpen fogalmazta meg: „... hogy a kebelében már fennálló, vagy jövőre életbe léptetendő, vallásos jellegű, istentiszteleti, közművelődési és jótékonyági intézeteket és intézményeket a legcélsebb módon fenntartsa és előmozdítsa és összes tagjának az ezekben való részvételt lehetővé tegye...”.³⁹

A tagok a célok megvalósítása érdekében minimum évi 12 pengő hozzájárulást fizettek, de az összeg a tagok vagyona alapján állapított meg.

A hitközségen belül külön kulturális szakosztály működött, itt is elsősorban a zsidó hitélet mélyítését, a zsidó kultúra terjesztését tartották szem előtt. Előadásaik címéből izelítőképpen néhányat: az 1934. december 2-i előadás címe: Az ötezer éves törvénykönyv (Mózes), vagy az 1934. március 11-é: Egészségügy a szentiratokban.

A hitközség kebelében működő Izraelita Krajczár-egylet alapvetően jótékonyági jellegű volt, de ebből a célból is rendezett az előzőhöz hasonló előadásokat. (Pl.: A mai Szentföld.) Az Izraelita Nőegylet, mely 1934-ben műkedvelőestet rendezett a színházban (csupa gyerekszereplővel), szintén jótékony célal. De pl. a Korona Szállóban fagyaltestet rendeztek, melynek keretében nívós műsort mutattak be.

Hasonló volt a Kaposvári Evangélikus Nőegylet szerepe is, mely szintén jótékony, vallásos kultúrestélyek, teadélutánok rendezésével nemcsak hozzájárult a jótékonyági mozgalomhoz, de a város művelődési életének is jelentős színfoltját képezte. Az 1934. december 2-án tartott karácsonyi segélyezési est műsora pl. a következő volt:

1. A kaposvári Vokálkvartett (Szenté László, Papp Antal, dr. Marton Gyula, Fogarasi Péter István) énekelt, Molnár István főlevéltáros vezetésével.
2. Zilahy Lajos: Katonatemetés, Régi ház küszöbén – szavalat – Komjáthy Lajos lelkész.
3. Hudi Irma Fértelenek Véd- és Dacsövetség c. színdarabjának előadása.
4. Vokálkvartett énekel, végül
5. Molnár Ferenc A tapintatlan ember c. színdarabja kerül bemutatásra.

Mindez 60 fillér belépő ellenében bárki számára megtekinthető volt. Az egyéb jótékony célú egyletek is hasonló jellegű kulturális tevékenységet fejtettek ki, de kevésbé színvonalasan. (Pl.: Kaposvári Jótékony Nőegylet 1891–1936.)

38 SML Egyesületi Alapszabályok Gyűjteménye 4. doboz/320.

39 Uo. /319

Az egyesületek másik csoportját a foglalkozás szertartó létrejött, gazdasági és kulturális jellegű egyesületek alkották. Ilyen volt a Kaposvári Kereskedők Egyesülete (1901), mely elsősorban gazdasági, érdekvédelmi céllal alakult, valamint a kereskedelmi szakoktatás erkölcsi és anyagi támogatását tartotta fő feladatának. Műsoros esteket is rendezett, a helyi felsőkereskedelmi iskolával jó kapcsolatot tartott fenn, így az ott tanító tanárok gyakran tartottak előadásokat az egyesületben. Volt példa hangversenyek tartására is. (Pl.: 1934 húsvétján.) Nyelvtanfolyamokat is rendeztek.

Hasonlóképpen gazdasági, szakmai jellegű egyesület volt a Kaposvári Ipartestület (1929) is. Székházában gyakran rendeztek műkedvelő előadásokat, estélyeket is.

A Magyar Mérnök és Építész Egylet kaposvári osztálya (1907; 1933) szintén szakmai egyesület, szakirányú tudományos előadásokat rendezett a tagok számára.

Hasonló volt az előbbihez a Kaposvári Állatorvos Egyesület (1930) tevékenysége is, mely szintén megmaradt a szakismeretek terjesztése területén.

A donnévárosi Széchenyi Társaskör, mely a város társasági életében jelentett szórakozási, összejöveteli lehetőséget, családi hangulatú összejöveteleket, műkedvelő előadásokat, kabaréesteket, farsangi multságokat rendezett. Főleg a Donner szegényeivel foglalkozott, ismeretterjesztő előadásokat is tartottak az elemi iskolában. Önálló székháza még nem volt, így szerte a városban bérelnie kellett egy-egy helyiséget, hogy rendezvényeit megtarthassa.

Fontos szerepet vittek a város kulturális életében a középiskolák volt növendékeiből szerveződött egyesületek, melyek az illető középiskola pártolására jöttek létre. Ezek a következők voltak: a Kaposvári Leánygimnázium volt Növendékeinek Szövetsége (1935), a Kaposvári Községi Négyévfolyamú Fiú Felsőkereskedelmi Iskolát Végzettes Szövetsége (1930) és a Kaposvári Polgári Leányiskola volt Növendékeinek Erzsébet Egyesülete (1904), mely egyesületek az „emberbaráti, jótékony” akciókon kívül részt vettek a kulturális rendezvényeken, ennek folytán a helyi kulturális élet potenciális bázisát képezték.

E vonatkozásban kell még megemlíteni a Kaposvári Népfőiskolai Széchenyi Szövetséget (1925), mely a népfőiskolát volt hivatott a „nép körében” népszerűsíteni, népfőiskolák felállítását szorgalmazta, pártolta és gondoskodott termelő versenyek és kiállítások rendezéséről is.⁴⁰ Anyagiak híján azonban ez a vállalkozás sem valósulhatott meg maradéktalanul, gyaníthatóan a szép szavakkal jelölt célok mögött kevés volt a reális tartalom.

A helyi sportegyesületek is aktív részesei voltak Kaposvár kulturális életének. Köztük is vezető helyen állt a Kaposvári Rákóczi Sport Club (1924), céljai

közt szerepelt a sport- és hazafias ünnepélyek, előadások rendezése, a zene- és énektudás fejlesztése, műkedvelő előadások tartása, valamint a tagok számára az irodalmi értékű és hazafias könyvek olvasása.⁴¹ Ez a sportklub a Cukorgyárhoz tartozott, dízelnöke is Kladnigg Alajos, a Cukorgyár vezérigazgatója volt. A többi sportegylet nem rendelkezett az előbbihez hasonló célkitűzésekkel, de rájuk is jellemző volt a különböző estélyek és műkedvelő előadások rendezése. (Kaposvári Petőfi Atlétikai Klub, Kaposvári Turul Sportegyesület (1930), Kaposvári Polgári Lövészegyesület (1930). Megoldandó feladat még ezen sportegyletek társadalmi bázisának, finanszírozó hátterének, társadalmi jellegének feltárása.

Megújhdott, és jelentős szerepet töltött be a Kaposvári Nemzeti Kaszinó, ahol a város legelőkelőbb rendezvényei zajlottak. (1838-as alapítású.) Elnöke Kaposvár leggazdagabb embere: Kladnigg Alajos kormányfőtanácsos, a Cukorgyár vezérigazgatója volt.

Ezek után következzenek Kaposvár tisztán kulturális egyesületei. Először is vegyük a helyi múzeum munkásságát szemügyre. A Somogy Megyei Múzeum Egyesület tulajdonképpen a volt Somogy Megyei Régészeti és Történelmi Társulat (1879) jogutódja, mely egyesület harminc éves működése után szűnt meg és muzeális anyagát az 1909-ben alakult Somogy Megyei Múzeum Egyesületnek adta át.

1922-ben az egyesület újjáalakult, hogy „A múlt, főleg helyi vonatkozású régészeti, geológiai, történelmi, művészeti, irodalmi és műipari emlékeinek és maradványainak, a jelenkor történelmi emlékeinek, természetrajzi, táj- és szépírói alkotásainak, az ipar és művészet remekeinek összegyűjtése, rendezése és megőrzése, célja pedig mindezeknek tanulmányozás végett való kiállítása és szemléltetése által a közművelődés terjesztése”. Ekkor ment nyugdíjba Gönczi Ferenc tanfelügyelő, aki ettől fogva magát teljesen a múzeumügynek szentelte, és aki különösen értékes, főleg néprajzi anyagot halmozott fel a múzeumban.

A muzeális anyag érdekessége és gyors gyarapodása már 1913 nyarán felvetette egy közművelődési palota létesítését (a múzeum ügyeinek megtárgyalása kapcsán városunkban tartózkodó Fejérpataky László és Sebestyén Gyula vetették fel), melyben a megye könyvtárát is el akarták helyezni. A kultúrpalota megvalósítására azonban napjainkig nem került sor. Az egyesületnek nem sikerült kivívnia, hogy a cél elérése érdekében összefogás jöjjön létre a város és a megye között. A múzeum egyesület története során többszöri költözködéssel kényszerült: 1922-ben a MÁV Nevelőintézet padlásán, 1927 februárjától a Városházán kapott helyet. Az egyesület állandó pénzháttérrel küszködött, a tagsági díjak alig folytak be, segélyeket nehezen lehetett kiharcolni. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, a megye és a város se-

gélyezte ugyan az egyesületet, de ez sem volt rendszeres, ráadásul kevésnek is bizonyult.

A gyűjtést és az adminisztrációt jórészt Gönczi egyedül végezte. Vidéken megkereste a helyi jegyzőt, tanítót, papot és velük járta a falvakat gyűjtőkörútján, igyekezett ajándékképpen megszerezni a tárgyakat.

1925 augusztusában a vármegye törvényhatósági gyűlésén sikerült elérni, hogy a kultúrpalota építését programba vették, a város is ígérte, hogy dollárkölcsonéből részt fog biztosítani, sőt a november 3-i közgyűlésen az MTA alapításának 100. évfordulója alkalmából elhatározták, hogy gr. Széchenyi Istvánról fogják elnevezni a kultúrpalotát. Mindezeket követően hosszú huzavona támadt elhelyezését illetően (Búza tér v. a Honvéd tér), majd pedig a nehezen kiharcolt pénzüsszeg bizonyult kevésnek, a megye és a polgármester az ígért támogatást nem adta meg.

Minden mást építettek, csak múzeumot nem. Az egyesület pénzét a gazdasági válság vitte el, házvétellel sem sikerült a múzeum elhelyezését megoldani, nem találtak e célra alkalmas épületet. A meglévő pénz (85 ezer pengő) pedig a palota egy részének felépítéséhez is kevésnek bizonyult.

Az alispán jóvoltából 1933 májusában a múzeum a megyeház hátsó épületében két folyosót és kilenc szobát kapott, ahol végre alkalma nyílt anyagát kiállítania is.

Gönczi Ferenc áldozatos, precíz, körültekintő munkát végzett. Régi segítőtársa meghalt, így új munkatársa, Kovács Jenő József segítségével állandó kiállításra alkalmassá tette az anyagot. A Magyar Nemzeti Múzeum szaktanácsai és más múzeumokban tapasztaltak alapján kronológiai sorrendben a következőképpen helyezték el a bemutatásra szánt anyagot:⁴²

Szoba XII	Szoba XI	Szoba VI	Szoba VII	Szoba VIII	Szoba IX	Szoba V
Folyosó	X	I	Folyosó	II	III	IV
I. Festmények a régi Kaposvárról			VII. Népies ruhadarabok, kézimunkák, hímestojások			
II. Halászat			VIII. Pásztorfaragványok, gyermekjátékok			
III. Ős- és újkőkori tárgyak			IX. Mezőgazdaság, szőlészet			
IV. Pénzek, bronz-, halstatti, kelta-, római kori tárgyak			X. Eredeti festmények			
V. Kaposvári váremlékek, fegyverek, kismesterségek eszközei			XI. Eredeti festmények, dísz tárgyak			
VI. Szobai, konyhai tárgyak			XII. Rippl-Rónai József festményei, szobrok, egyházi, világi dísz tárgyak			

A kiállítás rendezése egy évig tartott. A szűk helyre (300 négyzetméter) 500 tárgyat állítottak ki, ami a múzeum anyagát tekintve csekély szám, viszont így is eléggé vegyesen, zsúfolva kellett mindent elhelyezni, ügyelve arra, hogy a lehető legolcsóbban készülhessen el minden.

Soós István helybeli iparművész készítette a feliratokat (a tárgy neve, rendeltetése), Mészáros József helybeli asztalossal készítették a vitrineket (100 pengő/db) és az üveges fali tárlókat (25 pengő/db). Gönczi Ferenc igyekezett a többi magyarországi múzeum tapasztalatait is hasznosítani. Így a debreceni Déry Múzeumtól a látogatókról készült nyilvántartási listát kérte el, Pécsen az adminisztrációt tanulmányozta stb.

A múzeum megnyitására 1934. május 6-án került sor. Kettős ünnep volt ez az egyesület számára. Ekkor ünnepelte fennállásának negyedszázados évfordulóját, és első kiállításának megnyitását. A múzeumi anyag közt a legértékesebb anyagot a Rippl-Rónai Ödön-féle gyűjtemény képei képezték, a múzeum hírnevét is fokozva.

Az első két-három hét során a múzeumi belépő-

díjak a következők voltak: felnőttjegy 50 fillér, katonák, tanulók számára 20 fillér, tízfős tanulócsoporthoz 10 fillér fejenként. A látogatók képeslapot is vásárolhattak a kiállítás megtekintése esetén, hatféle lap közül lehetett választani (10 és 70 fillér körüli árban). Témaik (Hajt a kanász Somogyban, Készül a csurgói rátétes, Somogyi cifraszűrös csuha, Halászlé-terem) néprajzi jellegűek voltak.

Hétköznap három teremőr (rokkantak) ügyelt a kiállított tárgyra (napi 80 fillérért), vasár- és ünnepnap cserkészeket alkalmaztak örként. Pünkösdkor 20 filléresek voltak a belépők, fél 12-től látogatóknak Gönczi Ferenc előadást is tartott.

A „Virágos Hét” alkalmával kiállításokra tárgyakat engedett át a múzeum. Mindezzel hozzájárult a rendezvény sikeréhez. Ebből az alkalomból a Bíráló Bizottság aranyéremmel tüntette ki a múzeumot, de az oklevél és az aranyérem előállítás díját a múzeumnak kellett volna kifizetni, erre azonban nem volt fedezet.

A múzeum látogatói zömmel az iskolások voltak. A megnyitástól augusztus 30-ig a jegybevétel 82,50 pengőt tett ki, ez az összeg később csak csökkent.

42 GÖNCZI FERENC: A Somogy megyei Múzeum Egyesület 25 éves története Kaposvár, 1935. 53–55. p.

A gyér látogatottság miatt nyáron csak csütörtökön (9 órától 1-ig, du. 3 órától 6-ig) volt nyitva a múzeum.

Gönczi Ferenc ezek után is folytatta a gyűjtőmunkát. 1934-ben 362 db új tárggyal gyarapodott a múzeum, melyből 299 db ajándék és mindössze 63 db volt a vétel.

A múzeum az államtól 500 P, a megyétől 1000 P, a várostól szintén 1000 P segélyben részesült, egyéb jövedelme folyt még be az egyesületi tagdíjakból, valamint a belépőjegyek, s a képeslapok árából. Mind ezáltal elég csekély összeg állt rendelkezésére. (Mig pl. Saponban a várostól 16–23 000 P-t kapott a múzeumi egyesület.)⁴³ A múzeum anyagát ekkor 10 000 db néprajzi tárgy, 1000 db kiváló művésztől származó eredeti festmény alkotta, de értékesnek mondták a neolitik- és bronzkori leleteit is.

A vármegyétől 1935–36. évre összesen 1640 P segélyt kaptak: 1000 P-t általános segélyként, 500 P-t muzeális tárgyak beszerzésére, 140 P-t az előző évi hiány fedezésére. Az alispán azonban kezdte megelégni a múzeum segélykérelmeit, 1935 májusában kijelentette, hogy csak olyan tárgy árát téríti meg, amire vásárlási engedélyt adott.

A múzeum rendelkezésére álló anyagi erőből ásatásokra, gyűjtésre nem igen futotta, mindössze évi száz-kétszáz pengőt tudtak ilyesmire fordítani. Gönczi Ferenc tiszteletdíjának fizetésével is állandó hátralelben volt az egyesület. A sanyarú anyagi viszonyok javítása céljából 1935-ben Gönczi Ferenc az egyesületi taglétszám emelésével próbálkozott. Mindössze 9 új tag lett az eredmény. Ekkor a múzeum egyetlen tisztikara a következő volt: élen a három társelnök állt: Tallián Andor (ny. alispán), Stephaich Pál (alispán, az egyesület díszelnöke), Kaposváry György (polgármester). Ügyvezető igazgató volt Gönczi Ferenc, helyettese Thury Zsigmond (Új Somogy főszerkesztője), pénztárosa: Andorka István, ügyész: dr. Matolcsy Sándor, ellenőr: Tillinger János, számvizsgáló: Boda József, Dubniczky Gyula, Harnai Aladár, titkár: Tormássy István, jegyző: Bárdos Kálmán voltak.

1934–35-ben 683 db új tárggyal gyarapodott a múzeum, melyből mindössze 132 db volt a vétel. A 132 db vásárolt tárgy 813 P-be került. Az anyagiak nem tették lehetővé a múzeum számára a rendszeres helyszíni gyűjtést. Kopjafákat gyűjtöttek Zselickisfaludon, Szennában, Patcán és Szilvásszentmártonon, Orciban ásatásokat végeztek, Kaposvár utolsó fésűsének szerszámaikat gyűjtötték be. A zömmel ajándékba kapott tárgyakért Gönczi Ferenc minden alkalommal köszönetét fejezte ki az ajándékozónak levél és a sajtó útján.

1934–35-ben 1153 fő látogatta meg a múzeumot, ami átlagosan napi három látogatót jelent, és meg lehetőségen gyérnek mondható.

1935-ben jelent meg Gönczi Ferenc munkája A So-

mogy Megyei Múzeum Egyesület huszonöt éves története címmel, melyben őszintén leírja az egyesület működését, a kultúrpalota körüli huzavonát. Sajnos a kiadvány 145 P 35 fillérrel túlhaladta az előirányzott előállítási költséget (400 P), amikor a múzeum egyesület alig tudta állandó kiadásaira is a pénzt kiutalni. Gönczi pedig minden lehetőséget megpróbált, hogy pénzt szerezhesen a múzeum számára. Mikor megtudta a sajtóból, hogy a pécsi múzeum 9 000 P segélyt kapott a vármegyétől, rögtön tollat ragadott, hogy megtudakolhassa az ottani igazgatótól, miként sikerült ekkora összeghez jutniuk.

1935. június 13-án újra hurcolkodnia kellett a múzeumnak. A Megyeháza baloldali kisterméből ki kellett vinni a tárgyakat, mivel az alispánnak a helyiségre szüksége volt, oda ui. gr. Festetics Vilmosné bútorait kellett vinni.

Magánfeljegyzésében Gönczi Ferenc mély felháborodásának ad hangot: „Hogy jut a vármegye ahhoz a szomorú kitüntetéshez, hogy az alispán, Stephaich Pál ennek az idegen lovarnóból egy öreg gróf által mágnásnővé felemelt nőszemély bútorainak elhelyezéséről gondoskodjék? Arról bővebben Stephaich alispán tudna beszámolni, mi csak sejtjük.”⁴⁴

A hölgy bútorai az üresen álló főispáni lakásban voltak elhelyezve, de új főispán jött, vitéz Igmándy Hegyessy János, aki családjával a lakást elfoglalta. A hölgy tárgyainak költöztetése után a múzeum anyagának a főispáni istálló maradt. Mindez Stephaich alispán érdeme volt, aki mellesleg a múzeum egyesület díszelnöke is volt. De hát nem volt mit tenni. A tárgyakat, iratokat hagymafőzettel védtek a patkányok ellen és hamarosan a törvényszéki palotában sikerült egy termet bérbe venni az említett tárgyak számára.

Az egyesület becsületes vezetője sok viszontagságot vészelt át, de sok kellemetlenséget kellett elszenvednie egyik kollégájától, dr. Fekete Gyula ügyvédől is, aki az egyesületben egy ideig titkári tiszteletet töltött be. Azon ügyeskedett, hogy a múzeum ügyeinek intézése kapcsán rokonait könnyű pénzszedéshez juttassa, sokat gáncsokodott a kultúrpalota ügyében is. Alakoskodó természete a polgármester előtt is megpróbálta befeketíteni Gönczi Ferencet, de végül is eredménytelenül. 1935-ben már ki maradt az egyesület választmányából.

A Pesti Napló 1935. január 13-i számában nem akármilyen támadás érte a kaposvári múzeum kiállítását. A cikk „Életre való vidéki múzeumokat!” Bernáth Auréltól származott, aki kifogásolta és ötlet-szerűnek tartotta a kiállítás rendezését. A múzeumot a műtárgyak múzeumának szerette volna látni, kifogásolta a mammutcsigolya kirakását, túlzásnak tartotta, hogy egy szobát a halászatnak szenteltek, míg az értékes képek csak az előszobában kaptak helyet stb. Gönczi Ferencet mélyen sértette a kifo-

43 SML Somogy megyei Múzeum Egyesület iratai 1934–35.

44 Uo.

gás, hiszen idáig is viszontagságos úton jutott el az egyesület. Ugyancsak a Pesti Napló hasábjain választott Bernáth Aurélnak, melyben elmondta, hogy a kiállított képeket Kunffy Zsigmond rendezte el, anyagiakra utalt, ami nem tette lehetővé a kiállítás nagyobb helyen történő megrendezését, majd pedig önérzetesen visszautasította a cikk hangnemet.

„Mások, ha megyéjük székhelyére jutnak, s ott egy új alkotásra találnak, s véletlenül nem is olyan le-kicsinylendőre, érdeklődnek annak megteremtése, fejlődése és egész élete iránt. Ha szakemberek szeretettel megbeszélnek bizonyos előforduló hibákat, esetleg hasznos tanáccsal szolgálnak, s nem úgy tesznek, mint Bernáth Aurél úr, aki fagyos zárkózottsággal, szótlanul, negyed óra alatt végigsétált múzeumunkban, s minden megjegyzés nélkül eltávo-zva, otthon egyik első dolgának tekintette, hogy a fenntartó egyesületünk által nemes önzetlenséggel és nagy küzdelmekkel megalkotott, s mostani állapotaig fejlesztett intézményt, magas paripára ülve, mint a vidéki múzeumi berendezések egyik szembe-szökő abszurditását, az egész ország színe előtt pel-lengérré állítsa. Mindenesetre különös... Persze lel-kület dolga.”⁴⁵

A cikket követően Bernáth Aurél mentegetőző, csendesebb hangú értekezést írt, aminek következté-ben helyreállt a béke.

1935-ben kísérletet tett az egyesület egy most már önálló múzeumépület létesítésére. Ez sem járt ered-ménnyel, ahogy azt későbbi története is mutatja. A helyi múzeumügy nehézségét a megye, a város ellentmondásos határozatai és tettei, a szűk anyagi keretek, a tagok góncoskodásai okozták. Az egyes-ület gyűjteményét 1936-ban közgyűjteménnyé nyil-vánították, ami az addigi munka elismeréseképpen egy magasabb rangot jelentett.

A Berzsényi Irodalmi és Művészeti Társaság megalakulása 1904-re nyúlik vissza. 1925 szeptemberé-ben újjáalakult, októberben kimondták a végleges megalakulást, az új alapszabályt 270 661/1926. BM sz. alatt hagyta jóvá a belügyminiszter. 1929. március 30-án pécsi osztálya is létesült.

A társaság Berzsényi emlékének ápolásán túl a megye jelentős alkotóinak kultuszát is ápolta. Továbbá a szépirodalom, a szépművészet, a szónoklat tudomány művelését és terjesztését, a somogyi nép-költészet „gyöngyeinek” megőrzését szorgalmazta az utókor számára. Író-olvasó találkozókat rendezett.

E célok megvalósítását előadások, felolvasások rendezése, a fiatal tehetségek pártolása, pályázatok hirdetése szolgálta. Az egyesület a kaposvári köz-művelődés legtevékenyebb, legmagasabb szintű bá-zisát jelentette. Tagjai zömmel a helyi tudományos-ság képviselőiből kerültek ki. „A Társaságnak 360 tagja volt, amelynek többsége Somogyból verbuvá-

lódott, de számos dunántúli város is képviseltette magát – Pécs, Szombathely, Győr, Sopron, Székes-fehérvár, Zalaegerszeg, Szekszárd, Mohács, Dombó-vár, Pápa, Keszthely, Sümeg, Nagykanizsa – sorai-ban, sőt a budapestiek, a debreceniek, a bajaiak, a csongrádiak, a sátoraljaújhelyiek, a békéscsabaiak is szép számmal működtek közre benne. (A költő kései leszármazottai és atyafisága – közöttük uno-kája, Berzsényi Mária is – tagjai voltak Nikláról és Kemenesaljáról.)”⁴⁶

E korszakban a Társaság a népművelés terén – kiállítások rendezése, zeneművek bemutatása, líceumi előadássorozatok tartása – végzett kiváló munkát. A Társaság kapcsolatot tartott fenn a szegedi Dugonics Társasággal, az egri Gárdonyi Társasággal, a Szombathelyi Kultúregyesülettel stb.

A Társaságon belül öt szakosztály működött: szép-irodalmi, tudományos szakirodalmi, festőművészeti, zeneművészeti és az iparművészeti.

A szakosztályok feladata, hogy a Dunántúlon meg-jelent és megjelenő irodalmi, tudományos és zenei termékeket, a Dunántúlon elhalálozott írók, költők, szak- és tudományos írók, zeneszerzők, zeneművészek kéziratait összegyűjtsék, s azok kiadási jogát meg-szerezzék.

1934-ben a Társaság rendszeres előadássorozatot tartott, melynek célja, a legújabb irodalmi alkotások megismertetése volt, természetesen különös tekintet-tel a somogyi irodalomra. Az előadások megtekintése könyvasárlási kedvezményre jogosította a köz-önséget. Egy-egy ilyen előadássorozat hat-nyolc előadást jelentett. Minden különleges anyagi támo-gatás nélkül, lelkes, odaadó emberek energiájának, szorgalmának köszönhető mindez. A sajtó rendszer-e-sen közölte a Társaság összejöveteleit, megpróbált hozzá közönséget verbuválni. Sajnos, a nehezebb faj-súlyú kulturális rendezvényekre még ingyen is keve-sen jöttek el.

1934. február 6-án az Új Somogy a következő szö-veggel próbált közönséget toborozni: „Az előadás-sorozat a vidéki irodalmi társaságok működésében szinte példátlan magas színvonalú vállalkozást jelent, amelyet városunk kulturált közönségének minden ere-jével támogatnia kell, már csak azért is, mert ez városunk kulturális színvonalának emelkedését jelenti, s a város hírnevét még jobban gyarapítja.” Látható, hogy a cikkíró a polgári lokálpatriotizmusára próbál apellálni, hogy megnyerje őket közönségül. Példa-képp az 1934-es tavaszi előadássorozatból címek, elő-adók:

március 10.

dr. Hetey József (reálgyimnáziumi tanár): Az ol-vasó és a szépség

március 17.

dr. Májay Dezsőné: Tormay Cecil

45 Uo.

46 KANYAR JÓZSEF: Kaposvár művelődésének kérdései a XVIII–XX. században = Kaposvár – várostörténeti

tanulmányok – Szerk.: Kanyar József Kaposvár, 1975., 457–553. p. 526. p.

március 24.

dr. Biczó Ferenc (leánygimnáziumi tanár): Ady és a szimbolista líra

Az előadásokat szombat esténként tartották. Az előadások zömmel irodalmi témájúak voltak. Az előadók a helyi középiskolai tanárok közül (Merényi Oszkár, Hetey József, Biczó Ferenc) kerültek ki, illetve minden szezonban szerepelt egy-egy fővárosi, vagy külföldi meghívott előadó is. 1934 tavaszán szépművészeti kiállítást nyitottak Kunffy Lajos és Iványi-Grünwald Béla képeiből.

1934-ben megemlékeztek Pete Lajos nótaíróról, halálának 10. évfordulója alkalmából emlékhangversenyt rendeztek a színházban. Mindössze 20 fillérbe került egy belépőjegy.

A Berzsényi Társaság kiadói tevékenységet is folytatott. Ekkor Merényi Oszkár könyve, „A magyar klaszszicizmus” második kiadását élte.

A téli szezonban 1934 decemberétől 1935 áprilisáig nyolc előadást tartottak, melyek központi témája ismét az irodalom volt.

December 15.

báró Weissenbach Iván (vármegyei főjegyző): Népművelés és természetvédelem

Január 12.

dr. Goitein Gábor: Móra Ferenc műve

Január 26.

Serényi Antal: Beethoven

Február 9.

dr. Merényi Oszkár: Modern magyar regényírók

Február 28.

dr. Májay Dezsőné: A művészet és a mai élet

Március 9.

dr. Hetey József: Az északi irodalom köréből

Március 23.

dr. Biczó Ferenc: A modern magyar irodalom köréből

Április 6.

Művész-est

Az előadásokról kritika sohasem jelent meg, csak ismertetés. Az előadások alkalmával énekszámok, szavatelatok, szólóhangszeres szereplések tették színessé, változatossá a hallottakat.

1935 végétől a Társaság teljes erőbedobással készült a Berzsényi Centenáriumra. 1936-ban a Társaság az egész ország figyelmének középpontjába került, a rádió is közvetítette a Berzsényi megemlékezést. A centenárium inspirálta azokat az értékes irodalomtörténeti kutatásokat és publikációkat is, amelyeket Merényi Oszkár végzett. 1936-ban jelentette meg az Akadémia és a Berzsényi Társaság támogatásával „Berzsényi Dániel és költői művei” című munkáját, amit 1938-ban „Berzsényi Dániel és kiadatlan levelei” követett.

Az 1935-ös vezetőség névsora a következő: Tiszteletbeli elnök: Stephaich Pál alispán, dr. Kaposváry György, Kaposvár polgármestere, Kunffy Lajos festőművész, dr. Császár Elemér egyetemi tanár, dr. Voinovich Géza az MTA főtítkára, Bárd Miklós költő.

A Társaság elnöke báró Weisenbach Iván vármegyei főjegyző volt. A főtítkári teendőket dr. Merényi Oszkár felsőkereskedelmi iskolai tanár látta el. A társelnöki tisztséget Gönczi Ferenc, a Múzeum Egyesület ügyvezető elnöke, dr. Thury Zsigmond, az Új Somogy főszerkesztője töltötte be. A képzőművészeti szakosztály elnöke: Hámory Aladár, titkára Kovács Jenő József festőművész volt. A pénztárosi tisztelet dr. Hetey József reálgimnáziumi tanárra bízta. Az ügyész dr. Forgách György volt. A számvizsgáló bizottság tagjai Parrag József kereskedelmi tanácsos, Csicskár József tanító, Szöllősy Ferenc a Somogyi Újság főszerkesztője voltak.

1936-ban Hetey József váltotta fel Merényi Oszkárt a főtítkári székben, aki 1937-ben megjelent írásában „Kaposvár mint kultúrközpont” arról számol be, hogy bár a Berzsényi Társaság a város életében a legmagasabb kultúrát képviseli, „Kaposvár lakóiban nem általános a készség, a léleksugallta hajlandóság az intenzív, felfokozott önművelésre és a tudomány és művészet erkölcsi és anyagi támogatására.”⁴⁷ Ennek fő okát abban látja, hogy az emberek a szórakozást a tanuláznál előbbre tartják és kevlő propaganda hiányában nem pártolják a Társaság előadásait.

A Berzsényi Irodalmi és Művészeti Társaság nem volt üzleti vállalkozás, néhány kultúráért rajongó ember lelkesedése, áldozatvállalása teremtette meg. Nagyszabású terveiket nem sikerült kivitelezniük (saját újság, könyvtár, több pályázat és kiadvány), hiszen évi jövedelmük, 200 P, még az adminisztrációs költségeket sem fedezte.

A Társaság előadásainak szinte állandó közönsége a helyi közelet ismert személyein kívül ügyvédek, tanárok, orvosok, köztisztviselők közül került ki.

Meg kell még emlékeznem a város munkásságának kulturális tevékenységéről, melynek színhelyévé az 1925-ben felépült Munkásotthon vált. Természetesen nemcsak kulturális, de politikai központ is volt egyszerre. A munkásság vonatkozásában politika és kultúra két elválaszthatatlan dolog, különösen akkor, ha mint nálunk a munkásosztálynak csak az egyik pártja, az SZDP működhetett legálisan. Ennek a kultúrának a mozgatórugója a legkiválóbb munkások kulturális igénye és a politikai mondanivalót hordozó szereplések lehetősége volt. A munkásság dalárdát, zene- és műkedvelő egyesületet alakított. A Munkásotthon önálló könyvtára jelentős kölcsönzést bonyolított le.

Tevékenységükről a sajtó ritkán ad hírt. 1934 és 1935 folyamán csak egy-egy cikkel számolnak be

47 HETEY JÓZSEF: Kaposvár mint kultúrközpont. Kaposvár, 1937. 11. p.

működésükről. Mind a két híradás egy-egy műkedvelő előadásra hívja fel a figyelmet.

1934. november 4-én a Korona Szálló kabaré-helyiségében Fodor-Lakatos: Helyet az ifjúságnak c. darabját mutatták be. Ez a darab a korszakban nagy népszerűségnek örvendett, a Kaposváron szereplő színtársulatok műsorán is gyakorta szerepelt. A cikk-író szerint a darab nívós szereposztásban került bemutatásra. Külön kiemeli Spitz Rezső, Faith Lajos, Szabó Ferenc, Hole Rudolf, Csányi Lujza, Horváth Rózsika, Vincze Károly, Mautner József alakítását. A darabot Vétek Ferenc rendezte, akit „őstehetségnek” mond a lap.

1935-ben a sajtó a munkás-műkedvelők által előadott vígjátékra invitál. Az előadásokat gyakran táncmulatság követte. Általában a haladóbb írók műveit vitték színre. A két-három hetente változó műsor gyors tanulást igényelt, ami a napi nyolc-tíz órás munka után rendezett próbák alkalmával nagy kitartást, szívósságot, odaadást és figyelmet igényelt a munkásoktól.

A kulturális mozgalom, amelyben elsősorban a fiatal munkások éltek ki műkedvelő törekvéseiket, kapcsolatban állt az illegális kommunistákkal. 1934–36. között a helyi munkásmozgalom visszaesett, ugyanakkor 1935-től az ifjúsági mozgalom fellendülőben volt Spitz Rezső illegális kommunista vezetésével. A műkedvelő előadások alkalmával a hatóságilag engedélyezett szövegbe rendszerellenes „bemondásokat” szőttek be és a műsorok mind harcosabbá váltak.

1921 végén alakult a Kaposvári Munkás Testedző Egyesület, 1922-ben eszperantó tanfolyam indult. Ezenkívül dalárda, zenekar, sakk-kör, szavalókórus, asztaltenisz-csoport, Nyomdász Munkás Testedző Egyesület, színjátszó csoport létesült a Munkásotthon keretében. A Munkásotthon ebben az időben a munkáskultúra fellegvára volt.

A műkedvelő előadások, a táncmulatságok a pénzszerezés lehetőségét is jelentették. Nagy jelentőségű volt 1930-ban a tizenhat tagú nyomdász szavalókórus megteremtése. Nyolc nő és nyolc férfi alkotta, később egy ifjúmunkás csoportja is létesült.

A szavalókórus hatalmas mozgósító erővel rendelkezett, ezért a rendőrség műsorukat mindig erősebben bírálta, mint a színjátszókat.

A műsor összeállítását Felczán József népművelési titkár bírálta, de az előadásokra sohasem ment el, így az általa megcsonkított darabokat teljes egészében előadhatták.

Az 1930-as évek krónikájához tartozik, hogy az 1933–34-es színi évadban Kaposváron működő színház Az ember tragédiáját játszotta. A rendező, Hont Ferenc a Munkásotthonból, a műkedvelők közül szerződött statisztákat. A francia forradalmi jelenet, a

Marseillaise túl lelkesen sikerülhetett, mert többé ezeket a statisztákat szerepelni nem hívták. A színházat pedig a rendőrség figyelmeztette.

A Munkás Dalárda 1930-ban kelt újra életre. A régi dalárdisták még szólampróbákra összejártak, de mivel karmester fizetésére nem volt pénz, az énekkart ilyenkor Fikner János dirigálta. A próbák olyan jól sikerültek, hogy a munkások felkérték Fiknert karmesternek, aki azt el is fogadta. Régi dalait elevenítették fel. Az országban bizonyára egyedülálló volt ez a dalárda, melynek vezetője zeneileg képzetlen, fizikai munkás volt.

A Munkásotthonban nyílt politikai munka folyt, mégpedig a munkásoktatási évad keretében. 1935-ben három előadást engedélyeztek helyi előadókkal. Többek között a következő témák kerültek sorra: Hubai János: Mi a szocializmus?; Leder Ferenc: A társadalom fejlődése; Kabók Lajos: A magyarországi szakszervezeti mozgalom tartalma.⁴⁸

A Munkásotthon keretei közt zajló pezsgő kulturális életet, mivel a helyi sajtó közlései meglehetősen hézagosság, bizonyára nagy erőfeszítések árán, kiemelkedő kulturális tevékenységet folytatott.

e) Kaposvár zenei élete

A komoly zene művelése, bárhol is történjék az a városban, jórészt egyesületekhez, társulatokhoz kapcsolódott ebben az időszakban.

A kaposvári zenekedvelők 1903-as alapítású egyesülete a város tisztán kulturális egyesületei közé tartozik. Létrejöttekor az ének- és zenekari művészet fejlesztését, a hangszeres zene művelését, a klasszikus zene megismertetését tette feladatává. Az egyesület működése mindenkor összefonódott a kórusok munkájával, a színtársulatok zenekari igényeivel stb.

Az egyesületnek nemcsak koncertek szervezésében voltak jelentős érdemei, hanem a zenei közművelődés terjesztésében is, így egy egyesületi zeneiskola (1930) és egy szimfonikus zenekar megteremtésében (1925) Soltész Emil karnagy vezetésével.

Az egyesület, a többi tisztán kulturális jellegű egyesülethez hasonlóan, pénzügyi nehézségekkel, taglétszám-csökkenéssel küzdött. 1903-ban, megalakulásakor 349 tagot⁴⁹ számlált, 1934-ben egy taggyűjtő kampány után viszont mindössze 141 főt.⁵⁰ Az elnökség keserűen állapította meg: „egyesületünk nem nyeréskedő egyesület”. A taglétszám apadása befolyásolta a hangversenyek ráfizetés nélküli megrendezését. Sőt, 1933-as évben a titkári jelentés szerint: „Az egyesületnek ez az összezsugorodott pénzügyi helyzete volt azután az oka annak, hogy az 1933. év folyamán zenekari hangversenyt nem rendezhettünk, de kellő anyagiak híján vendégművé-

48 MAUTNER JÓZSEF: A kaposvári munkásműkedvelés krónikája 1870–1945. Kaposvár, 1975. 124. p.

49 KANYAR im. 510. p.

50 SML Kaposvári Zenekedvelők Egyesületének iratai 1904–1935.

szekkel rendezett hangversenyek tartására sem vállalkozhattunk.”⁵¹

1934 tavaszán rendezték Fenyves Alice hegedűművésznő, november 3-án Fischer Annie zongoraművésznő hangversenyét, 1935-ben Ungár Imre vak zongoraművész és Königsberg Éva hegedűművésznő koncertjét.

A nagy gonddal rendezett, igazán a legmagasabb művészi igényt kielégítő hangversenyek nem vonzották a közönséget.

Pl.: Fenyves Alice 1934. április 7-én tartott hangversenyét 294 P 58 fillér bevétellel, 241 P 46 fillér kiadással, tehát 53 P 02 fillér tiszta jövedelemmel zárta az egyesület. Ha tudjuk, hogy a legdrágább hangversenyjegy 8 P, a legolcsóbb pedig 0,30 P volt, akkor a bevétel arányban következtethetünk arra, hogy az előadás még jó, ha „félházzal ment”.⁵²

Az egyesület kiadásai a hangverseny kapcsán:⁵³

Plakátköltség	10 P 82 fillér
Utalványok portója	3 P
Zenejog megváltás	16 P 06 fillér
Tűzoltósági ügyelet	4 P 96 fillér
Rendőrségi engedély	14 P 28 fillér
Szegény-alap	0 P 84 fillér
Új Somogy számla	20 P 60 fillér
Villanyszerelő	2 P 40 fillér
Díszletezők	6 P
Színházi ügyeletes	5 P
Zongoraszállítás	6 P 11 fillér
Takarítónők	9 P 50 fillér
Villanyszámla	8 P 80 fillér
Forgalmi adó	5 P 20 fillér
Fenyves Alice honorárium	123 P 32 fillér

Ö s z s e s e n : 241 P 46 fillér

1934. február 24-én ünnepelte az egyesület Soltész Emil karnagy 25 éves jubileumát, mely alkalomból a színházban hangversenyt rendeztek a szimfonikus zenekar, a Városi Dalárda szereplésével. Az ünnep alkalmából Mendelssohn, Schubert, Viotti, Sibelius darabokat adtak elő.

1930-ban az egyesület létesített egy államilag engedélyezett zeneiskolát, melynek megteremtésével lehetővé vált a módszeres zeneoktatás Kaposváron. 1933-tól fenntartását átvette a város. A tanítás rendje Soltész Emil tervein alapuló tanterv szerint alakult: zongora, zeneszerzési összhangzattan, karének, ének, hegedű, általános zeneelmélet, kamarazene és zenekari gyakorlat szakokkal.

Egy tanuló 10 P beíratási díjat, havi 12–24 P tandíjat fizetett. Ebből az összegből fizették a tanárokat. (Mindössze 6 fős tantestületet.) A város az adminisztratív és dologi kiadásokhoz havi 100–150 P-t fizetett. Tehát mind a zeneiskolának, mind pedig a

napjainkban is működő városi szimfonikus zenekar-nak ez az egyesület volt a bölcsője.

A Zenekedvelők Egyesülete szorosan együttműködött a kórusokkal is. Az 1908-ban alakult Postás Énekkar, az 1904-es alapítású Vasutas Dalárda képezte az alapját az 1925-ben létrejött Városi Dalárdának. A Városi Dalárda tagjai közt található realgimnáziumi tanár, vármegyei számvizsgáló, magántisztviselő, orvos, városi aljegyző, banktisztviselő stb., „a mű- és népdalköltészet ápolása, különös tekintettel a magyar népdalköltészetre, hangverseny rendezésre, hazafias és egyéb kulturális ünnepélyek alkalmával az azokon való közreműködés”⁵⁴ céljával jött létre.

1934–35-ben a dalárda is létszám-, illetve anyagi problémákkal küzdött. 1935. szeptember 24-én választmányi ülésen a pénzszerzés ötleteként merült fel a pártoló tagok gyűjtése (havi 20 fillér tagdíj), őszi, tavaszi teadélutánok, farsangi bálók rendezése. Ez a kevés költséggel megrendezhető szórakozás egyben „a dalárda jó hírnevét is fokozza és egy kis anyagi előnyhöz”⁵⁵ is lehetett általa jutni. Magyaróta-est rendezése is felmerült.

1935. június 29-én a dalárda fennállásának 10. évfordulóját ünnepelték. Ekkor már szép eredményeket tudhattak maguk mögött. 1925. Sopron III/b díj, 1926. augusztus 21. Pécs Dunántúli dalosok kerületi versenye – dicsérő oklevél, 1927. augusztus 13–15. Szeged XXI. Országos Dalosverseny I/c díj; 1929. XXII. debreceni országos verseny – az „igazságtalan” zsűri helyezést sem adott, így kemény hangú memorandumot nyújtottak be. A sok országos helyezés mellett sikeres kaposvári szerepléseikre is visszaemlékezhetek: helyi hangversenyeken működtek közre, ünnepélyeken léptek fel, részt vettek az egyesületek, társulatok rendezvényein is. A tizedik évforduló alkalmából díszközgyűlést tartottak és szabadtéri hangversenyt adtak.

Ők is készültek a Liszt évfordulóra (Liszt halálának 50., születésének 125. évfordulóját ünnepelték 1935-ben); ez alkalomból az egyetemi énekkarok karnagyától, Vaszy Viktortól két Liszt kórusművet kértek. A Tavasz és a Lesz még ünnep c. partitúrákat meg is kapták.

Az Iparos Társaskör kebelében működő Iparos Dalárdát 1934-től Soltész Emil vezette (elődje: Fleinig Alajos). Estélyeken, ünnepélyeken szerepeltek. 1934 májusában első díjat nyertek a pécsi országos dalosversenyben. Az Iparos Dalárda is 1935-ben ünnepelte fennállásának 10. évfordulóját.

A Vasutas Dalárda és Zenekar szerepléséről már csak a Virágos Hét (1934) alkalmából tudósít a sajtó. 1934 tavaszától vasárnapi napokon térzenét szolgáltatott a MÁV fúvószenekara a Színházparkban vagy a Horthy-parkban. Indulók, népdalegyvelegek, nótá-

51 Uo.

52 Uo.

53 Uo.

54 SML Kaposvári Városi Dalárda iratai 1925–1947.

55 Uo.

csokrok, operett-szlágerek, Strauss-keringők szerepeltek műsorán. Walter Miklós volt a karnagyuk. 1935-ben a térszene-szolgáltatást átvette a helyőrségi zenekar.

Ebben az időszakban még működött a kaposvári Postás Énekkar. Évente hangversenyt rendezett, ünnepélyeken szerepelt. Tagjai postatisztviselők, közhivatalnokok voltak.

Az iskolai énekkarok közül a Somssich Pál reál-gimnázium énekkara végzett kiemelkedő munkát az új magyar kórusmuzsika megszólaltatásában (Kodály). Messze felülmúlta a középiskolai színvonalat. Vezetője Molnár István főlevéltáros, majd pedig Geléri Emil voltak.

A katolikus Nagyboldogasszony egyházközség énekkara is nívós produkciókat mutatott be. 1934 márciusában Haydn: Teremtés c. oratóriumát mutatták be, nagy esemény volt ez az előadás a város történetében. Magyarországon ezt az oratóriumot eddig még csak Budapesten adták elő. A koncerten részt vett a templom kibővített ének- és zenekara, közreműködött Laurisin Lajos operaénekes, vezényelt Fleinig Alajos karmester, a Nagyboldogasszony templom orgonistája.

Mérleget vonva megállapítható, hogy a nehéz gazdasági, anyagi körülmények, az egyesületek, dalárdák létszámcsökkenésének dacára kiterjedt kórusmozgalom és magas színvonalú előadások jellemezték városunkat. Mindez a kórustagok és vezetőik áldozatos, lelkes munkájának volt köszönhető.

f) Színház

1911-től Tháliának állandó „kőtemploma” állt Kaposváron. A színház a Rákóczi téren épült fel 1911-ben Magyar Ede és Stahl József tervei alapján. A pécsi Nemzeti Színháznál nagyobbra méretezve, a budapesti Melocco-cég kivitelezésében az ország egyik legdrágább színháza lett, 450 000 koronába került.

A színház építési körülményeit mind a mai napig emlegetik a városban. Ha egy-egy előadás alkalmával nincs tele a nézőtér, gyakran emlegetik: „hogy persze, amikor építették, csak az volt a fontos, hogy nagyobb legyen, mint a pécsi”.

A színház köré létesített Színházpark tudatos városépítési, szépítési szemléletet tükröz. A színház a szecessziós stílus legjellemezőbb középülete, a városkép jellegét meghatározó építmény.

A város kulturális életének jelentős bázisát képezte, bár még időszakos jelleggel működött ebben az időben.

A színház a város kezelésébe tartozott. Színházi ügyekben a város képviselőtestülete, ezen belül a képviselőtestület tagjai közül három évente választott színügyi bizottság döntött. A színház fenntartására sok pénzt áldozott a város. 1928-ban a „moziás roncsait” eltüntetve jelentős felújítást végeztek az épületen.

1934–35-ben a tavaszi és őszi színi szezonban két színtársulat szerepelt Kaposváron, Erre az időszakra

általában véve elmondható, hogy a vidéki színészet válságos periódust élt át. Ez részben köszönhető volt a hangosfilm és a gépzene konkurenciájának, amely valóban elvonta a közönség egy részét a színháztól, de alapvető szerepe ebben a gazdasági válságnak volt.

Éppen ezért volt fontos, hogy akadjanak olyan színtársulatok, melyek vidéken az igazi, irodalmi értékű színművek kultuszát szolgálják, és amelyek az elmélyedő, művészi színjátszás értékeit közvetítik. Kaposváron ezt a fajta missziót vállalta magára az Alapi Nándor vezette Országos Kamaraszínház. Az 1934–35-ös időszakot megelőzve, 1930–1931. tavaszától kezdve többször is visszatértek. 1934 januárjában és február első hetében, majd ősszel október 16-tól november 1-ig és 1935 októberében ismét találkozhatott velük a kaposvári közönség.

A másik társulatnak Tolnay Andor volt az igazgatója. Ők 1934. április-májusban, illetve 1935 elejétől május közepéig szerepeltek Kaposváron. Nekik sem ez volt a bemutatkozó fellépésük.

A helyi lapok többé-kevésbé (a színgazgató és a főszerkesztő viszonyától függően) rendszeresen közölték a társulatok műsorát, gyakran a „közvélemény” hangján hoztak néhány kritikát, így lehetőség van arra, hogy a társulatok műsorát, az előadások színvonalát, a közönség érdeklődését nyomon követhessük.

Alapiék egyhuzamban rövidebb időközöket töltöttek itt, de több alkalommal jártak nálunk. A színtársulattól többé-kevésbé lelkes hangnemben tudósít róluk, mint Tolnayékról. Igazán kiemelkedő dolgokról sohasem ír velük kapcsolatban. De lássuk csak a műsort. Az 1934-es műsorhirdetés úgy ajánlja be a társulatot, hogy az Shakespearetől Pirandellóig válogatta műsorát. Első alkalommal 21 darabot mutattak be és 23 előadást tartottak. Az előadások nagyon változatosak voltak, a színészeknek rövid idejük lehetett egyik műről a másikra átállni.

A műsort tekintve 5 vígjáték, 1 dráma: (Ibsen: John Gabriel Borkman), 1 tragikomédia (Boross Elemér: A forgószél), 1 gyermekdarab (A huncut kéményseprő) került bemutatásra. A többi darabot a színmű kategóriába lehet sorolni. A társulat összetételénél fogva nem volt berendezkedve zenés darabok játsszására. A legjobb, a legtöbb főszerepet játszó színészek: Nádor Olga, Kemény Erzsébet, Miskey József, Lovass József és maga Alapi Nándor voltak.

Az előadások sajtóvisszhangja csekély, úgy látszik az illető újságíró nem volt túlságosan elragadtatva.

Az őszi szezonban mindössze három hétig szerepeltek, ez alatt 15 darabot mutattak be, melyből 6 vígjáték, 3 színmű, 3 dráma (Gorkij, Shaw, Shakespeare) volt. A harmadik szereplésük alkalmával 16 előadást tartottak. Ekkor még Moliere és Ibsen is szerepelt a repertoárban a helyi közönség drámakapacitásának megfelelően, de a darabok zöme már a csekély esztétikai értékű, sekélyesebb vígjáték és színmű,

len egy társulatot fenntartani, hacsak olyan darabokat adnak elő, amelynél pusztán a művelt közönségre lehet számítani. E tárgyban jelent meg 1930. július 1-jén a Színészek Lapjában dr. Kovács Soma kaposvári polgármester-helyettes cikke: „Alkalmak-e az operettek a nemzeti érzés felkeltésére és ébrentartására?” címmel. Véleménye szerint az operett is fokozhatja a nemzeti érzést, sőt nagyobb hatást válthat ki, mint a direkt politizáló irredenta darabok.

Hiszen a melódia beférkőzik a közönség fülébe, leköti a történet meseszerűsége, egzotikuma, a közönség nem csalódik, hiszen pihenni, felüdülni, szórakozni akar.

A vidéki színigazgató 100 százalékban nyereszkező álláspontból kezeli színháza sorsát. Legfeljebb a „szubvencióért” folytatott küzdelemben hajlandó kivételképpen egy-egy komoly darabot bemutatni, ha az megbukik, igazolhassa, úgyszintén az operett kell a közönségnek.

A megye és a város vezető értelmisége leginkább kézlegyintéssel intézte el az operettet. Számára a mérce a klasszikus dráma és színmű volt, válogatva, ízlésének megfelelően járt színházba. A protokollközönségen, a városi értelmiségen kívül azonban az egyszerű közember is elment a színházba. A húszas évekre ugyanis a húszegynéhány ezer lakosú polgárosult kisváros jellegzetes hivatalnokvárossá alakult. Ez a folyamat a harmincas évekre tovább folytatódott. A város közéletére is állami tisztviselők, alkalmazottak megnövekedett szerepe a jellemző. Ezen középosztálybeli emberek életmódjához egyre inkább hozzátartozott az, hogy színházba járni sikk. Ez a réteg az – társadalmi helyzeténél fogva –, mely igényli az operettet, ún. „operettközönséget” alkot.

A világgazdasági válság még külön kiélezte a helyzetet. A színház támogatásra szoruló kulturális intézmény, így felügyeleti szervére, jelen esetben a városra szorul. Az előadások kiadásai, a díszletek, a próbák, a kosztümök költségei együttesen olyan óvatosságra intette az igazgatót, hogy a színház nemcsak céljaitól elrugaskodva az alacsony tömegizlés kielégítésére törekedjen, hogy minél kevesebbet kockáztasson.

A színi kritikának is alig volt tere, vagy ahol megnyilatkozott, legtöbbször fizetett sorok jelentek meg (gyaníthatóan a Tolnay színtársulat esetén is), ami pedig őszintén elhangzott, csak falra hányt borsó maradt.

Tanulságos a Tolnay-társulat 1935-ös számadását részletezni, ami 4500 P kiadással és mindössze 160 P bevétellel zárult. A színház fűtési, világítási költségei a társulat igazgatóját terhelték. A költségekhez a város anyagi helyzetéhez mérten rendszeresen hozzájárult, 1935-ben teljes kiadásukat a város fedezte a színház büféjének bérbeadásával. A moziki jövedelmének egy részét is erre fordították.⁵⁹

Térjünk még vissza röviden az Alapi-féle Országos Kamaraszínházra. Ha műsorát tekintjük, sokkal nívósabb, magasabb szintű műsorpolitikával találkozhatunk esetükben. Ezenkívül a korabeli kritikákat olvasva kitűnik, hogy Alapiéknak sikerült vidékre egy olyan színházat teremteni, amelynek „meg van a maga különös jellegzetessége, individuális íze”.⁶⁰ Akkor is komolyabb darabokat játszottak, amikor az állami színház is megalkudott a könnyebb műfaj felé. E műsorpolitika mellett fontos szerepet játszott a társulatban a művészi átélés. Ezek a színészek nem botrányokkal, hálószoatitkaikkal, hanem a mély lélekábrázoló képességükkel, tehetségükkel tűntek ki. (Ahogy ezt a róluk készült emlékkönyvből megtudhatjuk – Alapi Nándor: Vándorlásunk Debrecen, 1931.)

Kaposvári vonatkozásban a kritika hallgat róluk, úgy látszik, rosszat nem tudtak írni. Illetve néha hangot adott annak, hogy „nehézkés” darabokkal indítják a szezon és egy-egy vígjáték után megállapítják a cikkek, hogy a közönség kezdi őket megszeretni. Ugyanakkor a Tolnay-társulat esetén a sajtó a sikertelenséget a könnyű műfajú darabok bemutatásával indokolja, kifogásolva, miért nem játszik több drámát, tragédiát. Viszont ha erre került sor, kongott az ürességtől a nézőtér. Ez a fajta sznobéria minden kispolgári és kistisztviselői város sajátossága volt ebben az időben is.

Az említett két színtársulaton kívül 1934 és 1935 júniusában Kaposváron szerepelt Salamon Béla társulata, köztük Bodó Ica, Lengyel Gizi, Békeffy Róbert, Bilicsi Tivadar, Poprád Ernő, Heves Sándor.

Az 1935-ös felépésük alkalmával már az 500 P-t sem haladta meg a bevételük, pedig az előző évi 800 P-t is már keveselték.

1934 októberében az orosz „Kékmadár kabaré” nevű társulat vendégszereplésére került sor. A társulat az 1917 után a Moszkvából Berlinbe menekült moszkvai Művész Színház egyes tagjaiból alakult. Magyarországon első ízben 1923. január 4-én a Vígszínházban léptek fel, ahol nagy sikert arattak. A kritikák különösen Jusnij urat, a konferálót magasztalták. Jusnijt a hölgyek is ünnepelték, minthogy páratlanul elegánsan viselte a frakkját, sőt az a hír járta róla, hogy Pesten fél nap alatt megtanulta, melyek a legnépszerűbb kávéházak a magyar fővárosban, és hogyan ejtik a pesti argot legjellegzetesebb szavait.

Műsoruk főleg a tánc, a zene és képzőművészet egyetemes nyelvén teremtett kontaktust a közönséggel. Kis jeleneteket, románcokat, orosz népdalokat, tréfás táncszámokat adtak elő. Külföldi turnéikon állandóan gyarapították repertoárjukat, különböző népek kultúrájával ismertették meg a közönséget. Kaposváron is szép sikerrel szerepeltek, mindössze egy előadást tartottak 1934. október 8-án.

59 1935-ös Statisztikai Évkönyv.

60 BÉBER LÁSZLÓ: A vidéki színház válsága = Alapi

Nándor: Vándorlásunk (emlékkönyv). Debrecen, 1931. 79. p.

Összegzés

Miután végigtekintettünk Kaposvár kulturális életén, világossá vált, milyen kultúrfokon állt a város, milyen jellegű műveltséggel, milyen kulturális intézményekkel büszkélkedhetett.

Ha seregszemlét tartunk kultúrintézményei felett, összefoglalva a következő hálózatot találhatjuk itt: 15 iskola (2 gimnázium, 1 felsőkereskedelmi, 2 polgári, 1 téli gazdasági, 7 elemi, 1 MÁV nevelő, 1 zeneiskola), 1 múzeum, 4 nagyobb könyvtár, egy szabadegyetem, egy népfőiskola, két mozi, egy színház, nagy számmal egyesületek, melyek közül egy kiemelkedő színvonalú kulturális tevékenységet fejtett ki, széleskörű kulturális tevékenység lehetőségét rejti magában. Kaposvár minden rendű és rangú emberre megtalálhatta művelődési lehetőségeit különösen, ha a népművelési tanfolyamokat, ismeretterjesztő előadásokat, a Munkásotthon, a népkönyvtárak tevékenységét is szemügyre vesszük.

A kulturális intézmények működése természetesen államilag szabályozott; de míg a tanterv, a népművelés programja közvetlenül központilag irányított és a VKM központi irányítása itt érvényesült leginkább, addig a kultúra egyéb szervezettsége a helyi gazdasági érdekek és a helyi művelődési igény által megszabott keretek között mozgott.

A 30-as években az állam hivatalos kultúrpolitikája az ellenforradalmi rendszer arculatán bekövetkezett változásokat követte. Változások a kultúrpolitika terén is jobboldali, konzervatív irányba történtek. Továbbra is a „nemzetnevelés” és a „kultúrfőlény” koncepció érvényesült, fokozatosan sovinszta jelszavakkal töltődött fel. A Klebelsberg-féle decentralizációt a fokozott központosítás, a fokozott ellenőrzés váltotta fel.

Az 1935. VI. tc. az egész magyar közoktatás szervezetének egységesítését hozta.

A nevelés terén az erkölcsi, világnézeti, és a jellemnevelés került előtérbe, a kormány által képviselt ideológia hatásosságának növelése érdekében. Ugyanezt a célt szolgálta, hogy a tananyag központjába a vallásismeret és az ún. nemzetismereti tárgyak kerültek.

Tehát a rendszer konzervatív jobboldalisága, centralizált, ellenőrzött kultúrpolitikája csak az állam által finanszírozott intézményeken belül, a megye és a város anyagi támogatásai során jelentkeznek. A kultúra azon szférájában azonban, amely üzleti érdekességű (mozi, színház), illetve a magas kultúrát képviselő, demokratikus hagyományú egyesületek (Zenekedvelők, Berzsényi, Múzeum) terén kevésbé érvényesültek a jobboldali tendenciák.

De az is igaz, hogy a lakosság körében nem mutatkozott általános készség a magas kultúra pártolására, művelésére. A színháznak a bevétele meglehetősen lepadt, ha komolyabb darabot tűzött műsorára. A kulturális egyesületek tengődtek szűk anyagi lehetőségeik következtében. A Berzsényi Társaság,

a Zenekedvelők, a Múzeum Egyesület működésüket tekintve a körülmények dacára is színvonalas tevékenységet fejtettek ki.

Az emberek gyakorlatias észjárása legfeljebb a szaktanfolyamok fontosságát ismerte fel, és a kultúrának csak szórakoztató jellegű ágait művelte és kedvelte. Mint ahogy a 13. oldalon látható statisztikai adatokból megállapítható, a lakosság körében csökkenő tendenciát mutatott a mezőgazdasági, az ipari és a nyugdíjasok foglalkozási kategóriája, ezzel szemben nőtt a kereskedelem, a hiteléletben, a közszolgáltatásban és az egyéb ismeretlen foglalkozási kategóriában foglalkoztatottak aránya. Kaposvár fokozatosan elvesztette ipari, kisipari arculatát és kereskedői, köztisztviselői, kispolgári várossá alakult az 1930-as évek közepére. 1930-ban az iparban, kereskedelemben és közlekedésben foglalkoztatottak összes létszáma a keresők 48 százalékát tette ki.

A város gazdasági jellegét a bontakozó modern gazdasági központtá válás, társadalmi arculatát a középosztály domináns szerepe jellemzi. Mindez természetesen Kaposvár közéletére és kultúrájára is kiható tényező. A középiskolákban az ő gyerekeik teszik ki a tanulók zömét, az ő érdeklődésük, illetve kulturális igényük fejeződik ki az egyesületi mozgalom területén is.

A város kulturális életének sajátos helyi színezetét a kulturális, szociális, gazdasági, foglalkozások szerinti, vallási jellegű stb. egyesületek, a helyi sajtó, kiadványok, mozik, színház adja meg. A város széles spektrumú kulturális szervezettséget mutat fel, de ebből egyetlen szféra sem volt igazán meghatározó. A világgazdasági válság is szerepet játszott ebben, hiszen az egyesületi mozgalom anyagi alapját, így annak működési feltételét veszélyeztette.

A napilapok közleményei alapján feltűnő, hogy gyakorta szerepelnek az egyesületi rendezvények keretében bálók, szórakoztató és kacagó estek, műsoros teadélutánok. Ezek elsősorban az egyesületek pénztárát voltak hivatottak gyarapítani. Mindenesetre e módszer általános voltát nagyon jellemzőnek tartom, hiszen az effajta szórakozási lehetőségeket alapjában a középosztálybeliek igényeihez szabták.

Különösen akkor, amikor szervezői, szereplői is voltak a rendezvényeknek. Ugyanakkor a nívósabb kultúra művelésére csak morzsák jutottak, bár azok látványos körülmények között.

A szétszórtan működő egyesületek, társulatok egymástól elkülönülve fejtették ki a maguk közművelődési tevékenységét, s ezek különböző társadalmi rétegek számára nyújtottak művelődési lehetőséget. Mindezekből mégsem bontakozik ki egy határozott profil, amely a város kulturális karakterét egyértelműen meghatározná.

Az 1935-ös statisztikai évkönyv alapján Somogy vármegye iskolázottsági foka a következő képet mutatja: 342 645 fő közül

főiskolát végzett	0,6 százalék
8 középiskolát	1,7 százalék
6 középiskolát	2,2 százalék
4 középiskolát	5,2 százalék
6 elemi	54,3 százalék
4 elemi	76,0 százalék
írni-olvasni tud	89,6 százalék
csak olvas	1,0 százalék
analfabéta	9,4 százalék

Ezekhez az adatokhoz hasonló iskolázottságot mutat Fejér és Zala megye. Pécs, Sopron, Győr, Szombathely, Székesfehérvár, Kaposvár a kor legjelentősebb kulturális centrumai a Dunántúlon. Pécs és Sopron gazdag városok, Győr, Szombathely is az anyagukat tekintve jobban állt. Kaposvárnak mégsem kellett szégyenkeznie.

Ugyanakkor „aligha válik a város kulturális életének javára az állás nélküli értelmiségiek nyomasztó helyzete és jelentős száma. Egy 1936-os polgármestéri felmérés szerint a város 1797 főiskolai végzettséggel, érettségivel és tanítói oklevéllel rendelkező értelmisége közül 407 (22,64 százalék) volt állás nélkül.”⁶¹

A kultúra anyagi támogatásának elégtelensége természetesen összefüggött a világgazdasági válság hatásával, ami a nem állami kezelésű intézmények (a katolikus intézményeket részben kivéve) működésében sokkal nagyobb nehézségeket okozott, hiszen többnyire társadalmi úton kellett összegyűjteni a szükséges anyagi fedezetet. Tagdíjak, adományok,

megyei és országos szervek, intézmények támogatásai segítették a munka eredményességét, miután a népnevelésre fordított városi támogatás mértéke elég szerény volt. Éppen ezért a megye és a város legkiválóbbjaié és a lelkesen tevékenykedő kulturális egyesületeké az érdem, hogy Kaposváron a legmagasabb színvonalú kultúrának is tere volt. Ezen emberek ténykedésének elismeréseképpen végezetül mementóként hadd álljanak itt Hetey József (a Berzsenyi Irodalmi és Művészeti Társaság titkára 1936-tól) sorai: „... Olyan az élet, mint vizen a buborék. Elmúlunk egyszer majd mi is. Feledésbe megy, hogy kik voltunk, hogyan éltünk, a sors mivel vert vagy áldott bennünket. Csak az marad meg örökké, amit cselekedtünk. Hadd legyen hát példa, útmutatás a jövő nemzedéknek a mi kultúraszeretetünk. Csekély áldozatokkal rakjuk le újra a jövő szellemi életének alapjait. A mi kötelességünk most és örök időkre, a mi érdemünk vagy szégyenünk lesz, ha Kaposvár kultúrközponttá fejlődik, avagy lemarad a városok versenyében.

Adja Isten, hogy nekem legyen igazam, aki a valóság világának látom az utópiák földjét: jövő kultúrközpontnak Kaposvárt!”⁶²

Kaposvár kultúrközponttá válása azonban nem a Hetey József által 1936-ban elképzelt fejlődés kibontakozásával valósult meg, a kibontakozás lehetőségét a felszabadulást követő időszak hozta létre.

VARGA EVA

⁶¹ KANYAR im. 532. p.

⁶² HETEY JÓZSEF im. 16. p.